

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

Hamzova dětská léčebna 1901 - 1961

Bc. Michaela Skálová

Diplomová práce

2011

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Michaela SKÁLOVÁ**
Osobní číslo: **H09656**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Hamzova dětská léčebna 1901 - 1961**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se bude zabývat dětskou léčebnou pro tuberkulózní děti v Luži v letech 1901-1961, jejímu založení MUDr. Františkem Hamzou a také jeho osobou v roli lékaře, majitele léčebny i člověka řešícího sociální otázky dané doby. Dále se bude věnovat rozšiřování a vývoji léčebny v období 1909-1938 a 1938-1961, s čímž souvisí řada změn ve vedení a vlastnictví léčebny. V neposlední řadě bude představeno onemocnění tuberkulózou, nejen jako zdravotní, ale i sociální problém.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

SOA Zámorsk, Hamzova dětská léčebna Luže-Košumberk (1875)1908-2005. HAMZA, F. Úvahy o sociální péči zdravotní. Praha, 1921. HAMZA, F. Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži. Praha, 1923. HAMZA, F. Šimon kouzelník : Román kněze buditele. Praha, 1920. SVATEK, V. Zemský ústav pro tuberkulosní děti na Košumberku. In Vysokomýtsko: Vlastivědné čtení o okrese vysokomýtském a skutečském. Vysoké Mýto, 1931. BALÍČEK, F. Sociální péče v politickém okrese vysokomýtském. In Vysokomýtsko: Vlastivědné čtení o okrese vysokomýtském a skutečském. Vysoké Mýto, 1931. SVOBODNÝ, P.- HLAVÁČKOVÁ, L. Dějiny lékařství v českých zemích. Praha, 2004. KŘEPELA, K. Tuberkulóza dětí a dorostu. Praha, 1995. VOTAVA, V. - HOMOLKA, J. Tuberkulóza. Praha, 1996. HAMZA, F. Oáskrofulose. Praha, 1906. HAMZA, F. Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži. Praha, 1923. HAMZA, F. Sociální práce zdravotní. Praha, 1926. HAMZA, F. Želivské romance :áCestopis duší lidu neznámé země. Praha, 1926. BORSKÁ, I. Kdo byl Hamza? Praha, 1992.

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2010

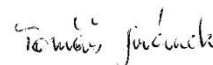
Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2011

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 3. 2011.

Bc. Michaela Skálová

Souhrn

Tato práce se věnuje dějinám Hamzovy dětské léčebny v letech 1901 – 1961. Začíná jejím založením jako tuberkulózního sanatoria a končí v okamžiku jeho přeměny na léčebnu pohybových poruch. Z části se zabývá jejím zakladatel MUDr. Františkem Hamzou. V jednotlivých vývojových obdobích sleduje správu ústavu, jeho stavební rozšiřování, personál a otázku vzdělávání.

Klíčová slova:

Léčebna, ústav, Luže, tuberkulóza, MUDr. František Hamza, zdravotnictví, lékařství.

Abstract

This work is dedicated to the history of Hamza's children sanatorium in 1901 - the 1961st. It begins its founding as a tuberculosis sanatorium and ends at the time of his conversion to the movement disorders clinic. In part deals with the founder of MUDr. Frantisek Hamza. In each developmental period follows the administration of the Institute, its building expansion, and the issue of staff training.

Key words:

Sanatorium, institution, Luže, tuberculosis, MUDr. Frantisek Hamza, health, medicine.

Poděkování

Na tomto místě, bych ráda poděkovala své vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Marii Mackové, PhD., za její vstřícný přístup a podnětné připomínky, které mi poskytla při psaní této práce. Dále bych chtěla poděkovat pracovníkům Státního oblastního archivu v Zámrsku, za jejich ochotu a pomoc při získávání informací. Mé obrovské poděkování patří také mým nejbližším, kteří mě po celou dobu mého studia duševně i materiálně podporovali.

OBSAH

1. Úvod	1
2. Zdravotní a sociální péče	6
2.1. Zdravotní péče	6
2.2. Sociální péče	12
3. Založení a počátky léčebny 1901 – 1908	18
3.1. Vzdělávání v ústavu	24
3.2. Financování ústavu	25
3.3. Každodenní život	26
3.4. Prof. MUDr. František Hamza	28
3.4.1. Život v Luži	31
3.4.2. Práce na ministerstvu	33
3.4.3. Hamzovo poslední desetiletí	39
3.4.4. Hamza spisovatel	43
4. Budování léčebny 1909 – 1938	47
4.1. Prodej a chod ústavu do roku 1918	47
4.1.1. Ústavní škola a zřízení kaple	50
4.1.2. Hospodářství ústavu	52
4.1.3. Personál	53
4.2. Poválečné období 1918 – 1938	54
4.2.1. Vedení ústavu	55
4.2.1.1. Politické dění v ústavu	56
4.2.2. Personál léčebny	58
4.2.2.1. Lékaři	58
4.2.2.2. Opatrovnictvo	63
4.2.3. Stavební rozvoj	65
4.2.4. Pobočka Chroustovice	68
4.2.5. Vzdělání a kultura	70
4.2.6. Ústavní hospodářství	72
5. Období 1938 – 1961	74
5.1. Protektorát a 2. světová válka	74

5.1.1. Personální změny a změny ve vedení	76
5.1.2. Události roku 1945	78
5.1.3. Ústavní škola	80
5.1.4. Lékařský personál	81
5.1.5. Pavilon G	82
5.2. Léčebna v letech 1948 – 1961	83
5.2.1. Vnitřní členění ústavu a jeho personál	85
5.2.2. Stavební úpravy a modernizace	91
5.2.3. Školství a kultura	92
5.2.4. Reprofilizace	93
5.2.4.1 Léčebna v roce 1961 a dokončení reprofilizace	95
6. Závěr	99
7. Seznam pramenů a literatury	104
8. Seznam tabulek	110
9. Seznam příloh	111
Obrazová příloha	112
Resumé	117

1. ÚVOD

Téma mé diplomové práce jsem si vybrala na základě svého zaměření na zdravotní a sociální péči v regionech Skuteč, Luže, Chrudim. Tímto tématem jsem se již zabývala ve své bakalářské práci, která pojednávala o řediteli chrudimské nemocnice MUDr. Robertu Musilovi, který se významně podílel na rozvoji okresní zdravotní péče. Již tehdy jsem naznačila jeho spolupráci s dětskou léčebnou tuberkulózy v Luži, která společně s chrudimskou nemocnicí představovala možnost lékařské péče vyžadující hospitalizaci. Léčebna v Luži byla prvním tuberkulózním ústavem svého druhu u nás, nabízející léčebnou péči širokým vrstvám obyvatel, což ji odlišovalo od řady evropských významných sanatorií, určených jen pro ty nejbohatší.

Hamzova odborná léčebna v letošním roce slaví již 110. výročí své existence a na takto dlouhé časové období by rozsah diplomové práce nestačil. Proto jsem pro své bádání vymezila kratší úsek, který mapuje její činnost jako tuberkulózního sanatoria. Začátek mé práce se shoduje se založením léčebny, tedy rokem 1901, kdy byl zahájen provoz soukromého tuberkulózního ústavu. Svou práci ukončím rokem 1961, kdy léčebna změnila své léčebné zaměření. Stalo se tak díky značným úspěchům v léčbě tuberkulózního onemocnění, které se podařilo za pomoci účinné léčby a zavedení očkování téměř zcela vymýtit. Léčebna poté svou další činnost přeorientovala na léčbu pohybových poruch, kterou se zabývá dodnes.

Prací k tomuto tématu není mnoho. Výchozí literaturou, která mi pomůže nastínit vývoj zdravotnictví, problematiku sociálních chorob a jejich důsledků, bude práce Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové Dějiny lékařství v českých zemích. K problematice sociální péče využiji práci O. Matouška Základy sociální práce a také dílo MUDr. Františka Hamzy Úvahy o sociální péči zdravotní. K osobě MUDr. Františka Hamzy, který je neodmyslitelně s léčebnou jako její zakladatel spjat, budu využívat informací z knihy V. Linhartové Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930).

Avšak nejdůležitějším informačním zdrojem mé práce bude archivní fond Hamzova dětská léčebna, který je uložen ve Státním oblastním archivu Zámbrsk. Tento fond vznikl z činnosti léčebného ústavu a již od počátku byly písemnosti vzniklé z jeho činnosti, uchovávány v areálu léčebny a teprve postupně byly předávány do SOA Zámbrsk.

Fond Hamzova dětská léčebna zahrnuje časové období let 1875 až 1908 – 1997, ale

až do 50. let jde o obsahově i časově neucelené řady. Další období je na prameny již bohaté, a proto tvoří jasně danou tematickou strukturu. Celý archivní fond léčebny má velikost 22,24 bm, má rozsah 1839 inventárních jednotek, 43 kartonů, 1 fascikl, 881 knih, 2 filmy, obsahuje 237 map a plánů, 1043 fotografií, 2 alba fotografií, 461 svitků negativů a je veden pod značkou JAF 1053.¹

Jelikož se pracovníkům archivu nepodařilo rekonstruovat původní uspořádání písemností, přistoupilo se k vytvoření schématu umělého. Schéma zkombinované se spisovým plánem využívaným od roku 1996 tvoří knihy úřední (správní a evidenční), spisový materiál (registraturní pomůcky, spisy z období 1901 – 1919, 1919 – 1949, 1949 – 1997 a spisy MUDr. František Hamza a Dějiny léčebny), dále účetní materiál, fotografická dokumentace² (fotografie, pohlednice, negativy, rentgenové snímky), filmová dokumentace, mapy a plány a nakonec knihovna.³

Úřední knihy správní jsou uspořádány chronologicky, první je pamětní kniha léčebny z let 1912 až 1978. Z evidenčních knih se zachovaly operační knihy sálové, evidence pacientů, zaměstnanců, stížností, apod.

Spisový materiál je rozdělen podle správního vývoje ústavu na 3 výše uvedená období. Do prvního období spadají písemnosti převážně o MUDr. F. Hamzovi, do druhého správního období byla zařazena většina osobních spisů zaměstnanců ústavu a materiály týkající se nejrůznějších záležitostí. Třetí správní období 1949 – 1997 tvoří většinu fondu a obsahuje různorodé tematicky řazené prameny.⁴

Účetní materiál představuje pouze jedinou knihu a to knihu výdajů z let 1908 a 1909.

Největší část fondu je tvořena zdravotnickou knihovnou, která obsahuje 572 publikací vydaných v letech 1892 – 1977. Základy této knihovny položil již MUDr. František Hamza, čímž patří k nejstarší části fondu.⁵

K uspořádání a inventarizování fondu došlo v první polovině roku 2000, čímž byla uzavřena první část archivního zpracování fondu. V současnosti je téměř plně přístupný

---

¹ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. S. XXXIII.

² Fotografický materiál není datován, zachycuje léčebnu v různých fázích stavebního vývoje, lékařských zařízení a léčebných metod.

³ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. S. XXXIII.

⁴ Tamtéž, s. XXXIV, XXXV.

⁵ Tamtéž, s. XXXIX.

(7,18 bm není zpracováno⁶) a do budoucna by měl být ještě rozšířen, neboť původce ve své činnosti stále pokračuje.⁷

Ačkoli se fond Hamzovy dětské léčebny zdá být rozsáhlý, dochovanost písemností neodpovídá rozsahu jedné z největších dětských léčeben v Čechách, za období více jak 100 let.

Z výše uvedeného výčtu pramenů a uspořádání se nabízejí možnosti zpracování dějin léčebny a já jsem se rozhodla pro chronologické uspořádání s jednotlivými tematickými prvky. Ve své práci se budu zabývat vývojem léčebny od jejích skromných začátků v podobě soukromého ústavu, až po významné budovatelské období let dvacátých, kdy léčebna prodělala největší stavební proměny a byla postavena většina pavilonů dnešního ústavu. Dále zde nastíním její život za protektorátu a především veškeré změny, které ji neminou po převratu v roce 1948. Práce bude zakončena rokem 1961, kdy bylo oficiálně rozhodnuto o reprofilizaci léčebny a její etapovité proměně v průběhu dalších sedmi let.

Cílem mé diplomové práce je vytvořit obraz života léčebny se všemi jeho aspekty. Budu se zabývat nejen samotným chodem ústavu se všemi změnami v oblasti správního vedení, ale také lidmi, kteří v ústavu pracovali, vzdělání a zábavě, kterou ústav poskytoval a také vlivu léčebny na stav tuberkulózního onemocnění v zemi a otázce, jak významnou roli hrála v boji proti této zákeřné nemoci.

Práci jsem rozdělila do tří velkých kapitol, které jsou dále členěny do několika podkapitol.

Kapitola s názvem Zdravotní a sociální péče pojednává o všeobecném stavu zdravotnictví a o formování sociální péče od druhé poloviny 19. století do začátku 50. let 20. století. Jedná se o vývoj organizace zdravotnictví a sociální péče z dob Rakousko – Uherska, samostatného Československa, až po změny související s rokem 1948 a zákonem sjednocující péči z roku 1951. Tato kapitola se také věnuje tuberkulóznímu onemocnění, jeho dopadu na společnost, zakládání a činností organizací zabývajících se

---

⁶ Ministerstvo vnitra České republiky: archivní fondy a sbírky v České republice, *Hamzova dětská léčebna v Luži, Košumberku (1908-2006)*, 2010 [cit. 2011-06-07].
URL:<<http://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr/VysledkyHLEDANI.aspx?stranka=2&id=2150000101053#2150000101053>>.

⁷ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. S. XXXII.

touto chorobou.

Ve třetí kapitole se věnuji vlastní léčebně v období let 1901 – 1908, kdy byla založena jako soukromé sanatorium s názvem: „*M.U.D.^{ra} Františka Hamzy sanatorium pro skrofulosní. Léčebný ústav chorob dětských v Luži*“. Zde je popsáno k jakému účelu a komu sanatorium slouží, jeho financování, postupný rozvoj a počátky vzdělávání. Větší část této kapitoly je věnována zakladateli ústavu MUDr. Františku Hamzovi a jeho životu, činnosti mimo ústav a jeho působení na ministerstvu zdravotnictví, což mělo za následek jeho trpký odchod z ústavu. Na druhé straně v této pozici vyvíjel mimořádnou činnost v celostátní organizaci boje proti tuberkulóze a pokračoval s ní i na Masarykově univerzitě v Brně, kde působil jako mimořádný profesor a vybudoval zde Ústav sociálního lékařství. Tato podkapitola je zakončena pohledem na jeho literární tvorbu a doplňuje ji seznam odborných prací.

Čtvrtá kapitola zahrnuje dlouhé období let 1909 – 1938. Je rozdělena na podkapitolu zabývající se prodejem ústavu do rukou země a jeho chodem do roku 1918. Jsou zde popsány problémy, které se ukázaly po prodeji ústavu a jak nově vypadalo jeho financování. V této části jsem se také zabývala ústavnímu hospodářství, které v této době a především za první světové války hrálo důležitou roli. Neopomenula jsem ani významně se rozvíjející ústavní školu a zavedení náboženské výuky.

Druhá podkapitola je ve znamení velkolepého stavebního rozvoje, který probíhal celá dvacátá léta. Jelikož tato podkapitola začíná rokem 1918 a končí až rokem 1938, jsou zde popsány i změny u nadřízených správních orgánů léčebny. Nový jev, kterému se zde věnuji je politické dění v ústavu, které bylo ovlivněno vznikem Československa a formováním politických stran. Navíc je tato podkapitola rozšířena o údaje o pobočce ústavu v Chroustovicích, která v tomto období vzniká a rozšiřuje tak mateřský ústav v Luži.

Stejně jako v předchozí podkapitole zde jsou uvedeny informace o personálu léčebny, vzdělání, kultuře a hospodářství ústavu.

Předposlední kapitola je časově rozdělena na období protektorátu, kdy docházelo k velkým personálním změnám a německé okupační úřady zasahovaly do chodu ústavu. V samostatné části se zde zabývám jediné stavbě tohoto období, pavilonu G, který vznikal v zajímavé souvislosti s výstavbou letiště ve Skutči. Nevyhnutelnou součástí této podkapitoly jsou události roku 1945 a osvobození Luže.

V poslední kapitole jsem se zaměřila na ukončení šedesátiletého provozu tuberkulózního ústavu. Nejdříve jsou zde popsány změny v životě léčebny po únoru 1948 a poté cesta k reprofilizaci a nakonec samotné zahájení nové léčebny pohybových poruch.

Součástí práce jsou také v textu vložené tabulky, které přehledně zobrazují počty léčených pacientů v jednotlivých letech, či vnitřní uspořádání léčebny v daném období.

2. ZDRAVOTNÍ A SOCIÁLNÍ PÉČE

2.1 Zdravotní péče

Zdravotní péče byla až do druhé poloviny 19. století spojována s péčí o chudé nemocné, neboť o majetné nemocné se starali příbuzní.

V Českých zemích se zdravotní péče řídila základním říšským zákonem z 21. prosince 1867 (č. 141 ř. z.). Tento zákon stanovil povinnost říšské rady zabývat se zdravotním zákonodárstvím.⁸

Teprve zákon z roku 1870 konkrétně upravil organizaci veřejné zdravotní služby. Státní správa měla dohlížet na všechny zdravotníky, nemocnice, ústavy, porodnice, nalezince a dále měla povolovat zřizování soukromých ústavů. Obcím tento zákon přidělil samostatnou působnost, vztahující se na preventivní opatření proti nakažlivým nemocem, dohled nad dodržováním zdravotně - policejních předpisů o pohřbívání a v neposlední řadě také vyhotovování pravidelných zdravotních zpráv. Ustanovena byla také Zemská zdravotní rada⁹, jako poradní orgán zemského správce a Nejvyšší zdravotní rada, která byla poradním orgánem zemí zastoupených v říšské radě.¹⁰

Neméně důležitým zákonem, který byl v Čechách přijat 23. února 1883 byl zákon o organizaci zdravotní služby v obcích. Stanovoval povinnost obcí nad 6000 obyvatel platit nejméně jednoho obecního lékaře a určit stálou zdravotní komisi. Menší obce se měli sdružit a platit společného obvodního lékaře. Takový to lékař, však nesměl současně vykonávat obecní a obvodní praxi.

Zákonem o organizaci zdravotní služby v obcích, tak byla poprvé vytvořena poměrně hustá síť fyzicky dostupných lékařů. Zákon byl postupně přijímán jednotlivými sněmy monarchie¹¹ a jako poslední přijat ve Slezsku (30. 4. 1896).¹²

---

⁸ PREININGER, V. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem ku zemím koruny české*. Praha, 1900. s. 35.

⁹ Zemská zdravotní rada se skládala ze zemského zdravotního referenta, tří až šesti členů řádných, jmenovaných vládou a členů mimořádných, mezi něž mohli být dle výnosu ministerstva vnitra z roku 1882 jmenováni lékárníci. Tamtéž, s. 38.

¹⁰ PREININGER, V. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem ku zemím koruny české*. Praha, 1900. s. 35 - 41.

¹¹ První ze zemí, která přijala zákon o zdravotní službě v obcích, byla Dalmácie a Istrie (1874), poté v roce 1884: Korutany, Morava, Tyroly; 1888: Vorarlberk, Čechy, Bukovina, Krajina, Horní Rakousy; 1891 Halič; 1892 Štýrsko; 1893 Dolní Rakousy a 1896 Slezsko. Tamtéž, s. 60.

¹² PREININGER, V. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem ku zemím koruny české*. Praha, 1900. s. 60 - 61.

Poslední významné ustanovení o organizaci zdravotnictví, které bylo přijato říšskou radou 22. prosince 1891, se zabývalo zřizováním lékařských komor v jednotlivých zemích. Do té doby, totiž lékaři neměli žádnou úřední organizaci, která by je povinně sdružovala, a při lékařských fakultách pouze existoval jakýsi sbor doktorů, který byl výlučně soukromým spolkem bez nutnosti přistoupení. Oproti tomu ranlékaři měli svou úřední organizaci v chirurgických grémiích.¹³

V Čechách byla první lékařská komora zřízena místodržitelským výnosem dne 15. září 1894 a k jejímu založení došlo v Praze. Byla rozdělena na dvě sekce, českou a německou a dále bylo ustanoveno, že bude mít 50 členů.¹⁴

Díky těmto zákonům, bylo do roku 1901 vytvořeno 796 zdravotních obvodů a 149 zdravotních obcí v Čechách a na Moravě bylo do roku 1902 vytvořeno 330 obvodů a 62 zdravotních obcí. Velkým přínosem umožňujícím poskytnutí ošetření a léčbu širokým vrstvám obyvatelstva byl i zákon o zdravotním a úrazovém pojištění z let 1887 – 1888. Pojištění tak většině dělníků zabezpečovalo alespoň minimální lékařskou péči.¹⁵

Zdravotní stav obyvatelstva byl ovlivňován řadou faktorů. Pozitivním opatřením byla právě dostupnost lékařské péče a dohled nad hygienickými opatřeními, jako byla péče o čistotu vody, kanalizaci, použití dezinfekčních prostředků apod. Výsledkem tohoto snažení bylo také prodloužení průměrné délky života. Porovnáme-li údaje z roku 1870, kdy se muži dožívali v průměru 34,5 let a ženy 37,8 let a údaje z roku 1910, zjistíme, že v roce 1910 se průměrná délka života žen a mužů prodloužila přibližně o 8 let. Pozitivní vliv na zdraví obyvatel měla také prevence, která způsobila výrazné snížení úmrtnosti na jednu z nejzákeřnějších nemocí té doby, kterou byly neštovice. Neřešitelným problémem doby však i nadále zůstávala, přes Kochův objev bacilu TBC v roce 1882, tuberkulóza.¹⁶

Tuberkulóza, byla v oné době chápána téměř výhradně jako onemocnění plic. Tato sociální choroba, byla podle *MUDr. Františka Hamzy* výrazně ovlivňována především sociálními faktory a choroboplodnými sociálními zdroji, jako byly „poruchy

---

¹³ Tamtéž, s. 27. Ačkoli byli do lékařských komor zahrnuti i ranlékaři, chirurgická grémia byla zrušena až v roce 1901. SVOBODNÝ, P. - HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1. s. 130.

¹⁴ PREININGER, V. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem ku zemím koruny české*. Praha, 1900. s. 32.

¹⁵ SVOBODNÝ, P. - HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1. s. 131.

¹⁶ Tamtéž, s. 120 – 122.

životosprávy, výživy, poruchy pracovní (práce v nečistém prostředí, s nepříznivým osvětlením, rizikovostí na úrazy), poruchy mezd, hospodářské, nečistá obydlí“ aj.¹⁷

Na přelomu století, tak začaly vznikat (mimo veřejných nemocnic a nemocnic epidemických¹⁸) specializované ústavy, jak veřejné, tak soukromé zabývající se nejvážnějšími onemocněními. První z ústavů byl Zemský ústav pro skrofulózní děti v Luži a Košumberku, založený *MUDr. Františkem Hamzou*. Druhé protituberkulózní zařízení a zároveň první dispenzář, založený prof. E. Meixnerem, vznikl v roce 1905 v letohrádku Amerika. Protituberkulózní preventivní péče tak dostala institucionální podobu, kterou později podrobněji propracoval *MUDr. František Hamza* v návrhu Lidovýchovných ústavů.

Díky institucionalizaci tak mohlo dojít k rozvoji činnosti „Spolku pro zřizování a udržování léčeben pro nemoci plicní v království Českém, markrabství Moravském a vévodství Slezském“, který vznikl již v roce 1888. Členy spolku, byli lékaři, kteří se věnovali plicní formě tuberkulózy a dalšími členy byli také živnostníci, řemeslníci či církevní hodnostáři. V roce 1905 tento spolek založil *Sanatorium pro nemocné skrofulosou a tuberkulosou* v Žamberku, kde bylo využito pozůstalosti po tamním rodákovi, prof. *MUDr. E. Albertovi*¹⁹. Sanatorium tak získalo název Albertinum. Od roku 1908²⁰ spolek zbudoval obdobný ústav i ve Cvikově a postupně začaly být otevírány i léčebny pro dospělé. Jedna z nich byla vybudována a 2. února 1916 otevřena na Pleši. Do roku 1918 vznikaly další léčebny, jako Jablunkov, Paseky, Janov, Prosečnice, Jevíčko a další. K zakládání léčeben se však nepřístupovalo systematizovaně, ale spíše jako reakce na rozšíření nakažlivé choroby.²¹

Rozvíjela se také péče o hluchoněmé a slepé. Zatímco péče na Moravě byla zajišťována veřejnými ústavami, v Čechách byly v soukromých rukách. Zlepšovala se i péče o osoby nějakým způsobem postižené či zmrzačené. Průkopníkem této péče byl

---

¹⁷ HAMZA, F. *Úvahy o sociální péči zdravotní*. Praha, 1921. s. 31.

¹⁸ Nemocnice byly zřizovány až po vypuknutí epidemií, např. při epidemiích cholery, neštovic či tyfu. SVOBODNÝ, P. - HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1. s. 137.

¹⁹ Eduard Albert (1841 – 1900) univerzitní profesor a přednosta 1. chirurgické kliniky ve Vídni. Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. I. díl. Praha, 1998. ISBN 80-7185-159-0. s. 713.

²⁰ Do roku 1908 přibýlo dalších šest ústavů pro děti a dospělé v Čechách, dva na Moravě a jeden ve Slezsku.

²¹ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 54, 55.

chirurg prof. R. Jedlička, který založil Jedličkův ústav pro zmrzačené děti.²²

K péči o zdraví patřilo také lázeňství. Právě na začátku 20. století, se k již známým lázním přidaly nové lokality, jako byly například lázně Poděbrady založené v roce 1905 či radioaktivní lázně v Jáchymově, budované v letech 1912, 1913. Velkého úspěchu v tomto období zaznamenaly lázně Luhačovice, které se staly nejnavštěvovanějšími českými lázněmi.²³

Lázeňská zařízení i ústavy zápasily s potřebou kvalifikovaných ošetřovatelek, které by byly odborně způsobilé pro výkon své činnosti, a proto se od roku 1913 výnosem ministerstva vnitra, zahájilo zřizování ošetřovatelských škol. V Praze tak byla v roce 1916 otevřena dvouletá ošetřovatelská škola s česko - německou paralelkou. V Brně byla ošetřovatelská škola založena již v roce 1908. O zřízení školy se postarala organizace Československého červeného kříže.²⁴

Do zdravotních poměrů českých zemí drasticky zasáhla první světová válka, která do nově vzniklé republiky přinesla vysoký počet válečných vdov a sirotků a vytvořila věkový nepoměr mezi muži a ženami mezi 20 až 40 lety. Válka způsobila v důsledku strádání celkovou oslabenost obyvatelstva, a tak největším projevem nemoci byla pandemie španělské chřipky v letech 1918 – 1920. Nebyl to však jediný zdravotní problém, dominovala zde stále tuberkulóza. Boj s tímto onemocněním však zároveň patřil mezi úspěchy československého zdravotnictví, díky rozvoji ústavní a poradenské péče a zlepšení sociálních a hygienických podmínek.²⁵

K celorepublikovému úspěchu v boji proti této nemoci, značně přispěla i dobrovolná organizace Masarykova liga proti tuberkulóze, která začala zřizovat protituberkulózní poradny. K roku 1918 jich v Čechách bylo 13, na Moravě tři a ve Slezsku jedna. Svůj podstatný význam také mělo povinné očkování.

V prvních letech republiky bylo tuberkulózou zasaženo okolo 400 – 480 000²⁶ osob a umíralo na ni kolem 50 000 lidí ročně.

Ze statistiky, kterou MUDr. F. Hamza ve své práci z roku 1921 uvádí, vyplývá, že v roce 1918 zemřelo v Československu na tuberkulózu 53 062 osob. V Prusku umíralo na

---

²² SVOBODNÝ, P. - HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1. s. 137.

²³ Tamtéž, s. 141.

²⁴ Tamtéž, s. 130.

²⁵ Tamtéž, s. 158.

²⁶ Tamtéž, s. 159.

toto onemocnění jen 13,6 osob z 10 000 žijících (r. 1913), ale v r. 1917 jich bylo už 20,3. Ve Vídni v r. 1917 z 10 000 zemřelo 52 osob. V Nizozemí v r. 1914 to bylo z 10 000 13,94 osob a v r. 1918 20,25 osob.

Tuberkulózní onemocnění se vyskytovalo s postupujícím věkem čím dál častěji, v 1. roce života dítěte byl výskyt asi u 6%, v 5. roce asi u 34 % a v 15. roce už 75 %. Neobyčejný význam v úmrtnosti na tuberkulózu měla přeplněná obydlí a také uzavřené ústavy, jako byly kláštery. Podle Kayserlingovy berlínské bytové statistiky celých 41 % lidí zemřelo v obydlích o 1 či 2 pokojích.²⁷

Tuberkulinové testy ještě v letech 1948 – 1949 prokazovaly tuberkulózu téměř u poloviny dětí do 15 let. Tuberkulóza poté od 50. let ustupovala do pozadí a její nebezpečnost se zmenšovala. Z tohoto důvodu většina ústavu zabývající se tímto onemocněním změnila své zaměření nebo svou činnost ukončila.²⁸

K prvorepublikovým zdravotním problémům mimo tuberkulózu také patřil zvýšený výskyt pohlavních chorob a alkoholismus, proti němuž se snažilo bojovat dobrovolné abstinenci hnutí i stát. Celkový nárůst byl zaznamenán i u nádorových onemocnění mezi lety 1919 a 1935, kdy vzrostl počet úmrtí na 80%.²⁹

Státní zdravotní správa po roce 1918 legislativně navazovala na systém Rakousko - Uherské monarchie. Všechny základní zákony o organizaci zdravotní péče zůstaly nadále v platnosti. Již od roku 1919 se začala projednávat reforma zdravotnictví a řešily se otázky ústavnictví. O rok později byla přijata pouze prozatímní úprava, která de facto platila po celé období republiky.³⁰

Zdravotnictví, organizované ve čtyřech stupních, podléhalo nově vzniklému ministerstvu veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy³¹, ustanoveném zákonem z 11. 11. 1918. Ministerstvo se jako nejvyšší instance řídilo zákony z roku 1870 a nově byly přijaty principy dohledu nad výchovou a vzděláním lékařů, výkonem jejich praxe, organizace boje proti infekčním a sociálních chorobám, péči o děti a mládež apod.³² Druhou a třetí instancí byly orgány na úrovni zemí a okresů. Byly to zemské zdravotní

---

²⁷ HAMZA, F. *Úvahy o sociální péči zdravotní*. Praha, 1921. s. 25.

²⁸ SVOBODNÝ, P. - HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1. s. 218.

²⁹ Tamtéž, s. 159.

³⁰ Tamtéž, s. 161, 169.

³¹ Před rokem 1918 podléhalo zdravotnictví ministerstvu vnitra.

³² SVOBODNÝ, P. - HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1. s. 161.

komise s poradními zemskými zdravotními radami, které dohlížely na dodržování zákonů, na lékařské komory a zdravotní zařízení. Poslední složkou byli úřední lékaři obecní a obvodní, kteří byli od roku 1920 placeni státem. Tito lékaři, povinně odborně dohlíželi na hygienické poměry obcí či obvodů, poskytovali první pomoc, očkovali, spolupracovali s ústavy, poradnami, atd. V jejich ordinacích se také odehrávala ambulantní péče, která byla od dob hospodářské krize dostupná i ve veřejných nemocnicích.³³

Druhá světová válka opět ovlivnila zdravotní stav obyvatelstva. Významnou roli zde hrála nacistická okupace, neboť zdravotní záležitosti protektorátu řídilo nové ministerstvo sociální a zdravotní správy, které podléhalo stejné dvojkolejnosti, jako ostatní administrativy. Již v roce 1942 bylo ministerstvo v rámci Heydrichových reforem zrušeno a jeho kompetence převzal úřad říšského protektora. U německého sudetského obyvatelstva, byl zaznamenán nárůst porodnosti a zvýšený počet sňatků, způsobený sociální nacistickou populační politikou. Novým rysem byl dohled na rasovou čistotu, který se nejvíce dotkl židovského obyvatelstva, ale i české obyvatelstvo nebylo v rámci germanizačního programu ušetřeno.³⁴

Postoj českých lékařů k okupaci byl stejně roztržštěný jako v ostatních vrstvách společnosti, od aktivního odboje ke kolaboraci. Mnoho lékařů také odešlo do exilu, kde společně zakládali profesní organizace, kterou byl například Spolek československých lékařů a lékárníků ve Velké Británii.³⁵

Konec války přinesl epidemii skvrnitého a břišního tyfu, který propukl v dubnu 1945 v Terezíně, přičemž úmrtnost se pohybovala kolem 10 – 12%. Celkově se odhaduje, že důsledkem nacistické rasové a politické perzekuce, přišlo v českých zemích o život přibližně 77 000 židů, 50 000 Čechů a 5000 českých Romů.³⁶

Krátce po válce došlo k návratu zdravotnictví do předválečného stavu. Nejdůležitějšími poválečnými úkoly bylo zajistit zdravotní službu v pohraničí, vyrovnat úbytek lékařů a zvládnout infekční choroby. Ihned po osvobození svou činnost aktivovalo mnoho předválečných odborných společností. Jejich rozvoj byl však po roce 1948 zastaven. Úspěchem v mezinárodním měřítku bylo vymýcení dětské obrny. Z

---

³³ Tamtéž, s. 162, 163.

³⁴ Tamtéž, s. 198.

³⁵ Tamtéž, s. 203, 207.

³⁶ Tamtéž, s. 196, 197.

demografického hlediska se vlivem odsunu Němců snížil počet obyvatel českých zemí o cca 2,5 milionu obyvatel.³⁷

K největší změně došlo po převratu v roce 1948, kdy bylo zdravotnictví zestátněno a začalo se budovat tzv. Socialistické zdravotnictví. V tomto smyslu byl důležitý zákon č. 185 z 19. 7. 1948 o zestátnění nemocnic a léčebných a ošetrovatelských ústavů, zákon o zestátnění léčivých lázní a také zákon o národním pojištění. Také došlo ke zrušení Ústřední jednoty československých lékařů, o jejíž členy se mělo postarat Revoluční odborové hnutí. V padesátých letech byla zastavena činnost lékařských komor. K zákonům, které zdravotnictví zestátněovaly, se v roce 1951 připojil zákon o sjednocení preventivní a léčebné péče č. 103. z 19. 12. 1951.³⁸

2.2 Sociální péče

Nejstarší sociální péče, byla péče o chudé, která se pozvolně vyvíjela od osobní a dobrovolné pomoci člověka, k povinné ochraně celé společnosti. Pokud byl člověk podle určitých kritérií uznán za nesoběstačného a sociálně slabého, byl poslán do veřejného chudobince či donucovací pracovny. Takový to přístup byl až do konce 19. století považován za nejlepší formu sociální péče.³⁹

Sociální péčí se rozumělo starat se o chudé a nemocné a k prvním uzákonění tohoto přístupu došlo 5. března 1862, kdy byl vydán zákon o obecním zřízení, který obcím nařizoval povinnost pečovat o chudé, nemocné a obecní dobročinné ústavy.⁴⁰ Vykonavateli veřejné sociální péče se stali obecní úředníci, jejichž činnost byla dále doplňována aktivitami dobročinných spolků. Pomoc spočívala v uspokojení životních potřeb sociálně slabých, sociální potřeby společnosti a morální potřeby dárce.⁴¹

Na přelomu let 1887, 1888 došlo k rozšíření pojetí sociální pomoci, která se vztahovala na stále rostoucí vrstvu dělnictva, a tak byl na tradici rakouského sociálního zákonodárství založen systém nemocenského a úrazového pojištění. Základní zákon o úrazovém pojištění byl přijat v prosinci 1887⁴² a zákon o nemocenském pojištění v

---

³⁷ Tamtéž, s. 217, 218.

³⁸ Tamtéž, s. 219, 220.

³⁹ MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha, 2001. ISBN 80-7178-473-7. s. 117.

⁴⁰ PREININGER, V. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem ku zemím koruny české*. Praha, 1900. s. 376.

⁴¹ MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha, 2001. ISBN 80-7178-473-7. s. 117.

⁴² Zákon z 18. 12. 1887 stanovil povinnost osob pracujících v továrnách, hornických a stavebních podnicích, loděnicích, železnic i dalších dopravních podniků se pojistit proti úrazu. Pojištění poskytovali

březnu 1888⁴³. Toto povinné pojištění přineslo prospěch nejen nemocným, ale i lékařům. Ti, se díky smlouvám, které uzavírali s nemocenskými pokladnami, mohli spolehnout na alespoň nějakou existenční jistotu. V praxi vznik pojištění znamenal, že dělníci a úředníci, kteří pracovali v daném obvodu, měli povinnost se pojistit u okresní pojišťovny. Tato soustava jednotlivých pojišťoven fungovala do roku 1919, kdy se začaly sdružovat do svazů nemocenských pojišťoven. Nejvlivnějším z nich byl Ústřední svaz nemocenských pojišťoven.⁴⁴

Systém sociální péče a služeb byl v tomto ohledu udržován až do roku 1918. V této době sice Československo převzalo kompletní sociální legislativu Rakouska – Uherska, ale navíc se muselo vypořádat s vlastními domácími potížemi, spojenými s poválečnou situací a potřebou nových sociálních opatření. Převzaté rakousko - uherské sociální zabezpečení bylo značně roztržité a poskytovalo ochranu zhruba jen jedné pětině obyvatel. Cílem sociální politiky nového státu tak bylo zlepšit sociální poměry širokých vrstev. Největší skupinou, která na prvním místě vyžadovala sociální péči, byli váleční veteráni, invalidi a pozůstalí po obětech války, kterými byli vdovy a nezaopatřené děti. Kromě této skupiny, bylo zdravotně ohroženo veškeré obyvatelstvo vlivem dlouhodobého válečného hladovění, což způsobilo oslabení jejich imunity, vůči nejobávanějším a nejrozšířenějším nemocem.⁴⁵

Nový stát tak začal se sjednocováním zdravotní, sociální a výchovné složky zemských a okresních péčí, čímž dosáhl vytvoření komplexního pojetí sociální péče. Státní orgány převzaly většinu sociálních úkolů, ale určitou část povinností stále plnily dobrovolné organizace. Jednalo se zejména o veřejné poručenství, ochranu nemanželských dětí či dětí v cizí péči. Sociální pomoc tak mimo státní orgány zajišťovalo mnoho veřejných, soukromých a církevních institucí, k nimž se řadily dobrovolnické organizace se sociálním zaměřením..⁴⁶

Tyto dobrovolné organizace plnily řady úkolů a byly nedílnou součástí poskytování

---

tzv. úrazovny sídlící v Praze a Brně. PREININGER, V. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem ku zemím koruny české*. Praha, 1900. s. 383.

⁴³ Povinnost zřízení nemocenského pojištění z 30. 3. 1888 se vztahovalo na osoby pracující v podnicích podléhající úrazovému pojištění a živnostenskému řádu. Nemocenské pokladny poskytovaly nemocným peněžitou podporu v době nemoci, v případě úmrtí vyplácely příspěvek na pohřeb. PREININGER, V. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem ku zemím koruny české*. Praha, 1900. s. 383.

⁴⁴ SVOBODNÝ, P. - HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1. s. 126, 164.

⁴⁵ MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha, 2001. ISBN 80-7178-473-7. s. 118-120.

⁴⁶ Tamtéž, s. 123.

pomoci a péče. Již od počátku 20. století měly široké spektrum sociálně pečujících aktivit. Jednou z prvních významných společností, byla v roce 1904 založená Komise pro péči o mládež, jejímž úkolem bylo rozdělování stravy, ošacení a dohled nad příspěvky ze sirotčího fondu.⁴⁷

Další organizací, která v tomto ohledu pomáhala, byl například spolek České srdce, který organizoval stravovací akce na venkově a organizace Ochrana matek a dětí zřizující za účelem snížení kojenecké a dětské úmrtnosti mnoho poraden. Dále vznikaly organizace a instituce pro boj proti nejrozšířenějším nemocem. Takovou organizací byla celostátně nejvýznamnější Masarykova liga proti tuberkulóze, která kladla důraz především na prevenci. Dalšími organizacemi byly Ústředí prázdninové péče a Ústředí poraden pro volbu povolání.⁴⁸ Důležitou roli, od roku 1919, hrálo postavení Československého červeného kříže, který se zpočátku věnoval boji proti válečným epidemiím a ošacovacím či stravovacím akcím. Od dvacátých let se mohl orientovat na sociálně - zdravotní oblast a počátkem let třicátých se mohl pochlubit 35 000 dobrovolnými samaritány.

Řada organizací také mohla budovat svá vlastní zdravotnická zařízení. V tomto směru se velmi přičinil *MUDr. František Hamza*, který navrhl vybudovat síť tzv. Lidových ústavů pro sociální péči.⁴⁹ Financování všech dobrovolných organizací a spolků se odehrávalo díky pořádání sbírkových akcí, které připravovaly především střední vrstvy obyvatelstva.⁵⁰

Primární sociální pomoc v Československu, však i nadále zajišťovala obecní samospráva. Ta byla povinna poskytovat chudinskou péči, podporovat ústavy a zařízení pro rozvoj a zlepšování bytových, zdravotních a sociálních poměrů. Chudinská péče v malých obcích, zahrnovala pouze zajištění nejnútnejší obživy a pomoc chudým a nemocným, přičemž bohatší obce zřizovaly obecní chudobince, starobince a chorobince. Podle §24 domovského zákona chudinské opatření zahrnovalo i péči o výchovu a vzdělání dětí, proto byly zřizovány také opatrovny, ochranovny, denní útulky pro děti a mateřské školky. Kromě toho, mohly obce budovat prázdninové osady pro chudé děti.

---

⁴⁷ Zemský sirotčí fond byl zřízen Zemským výborem v roce 1902. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha, 2001. ISBN 80-7178-473-7. s. 117.

⁴⁸ MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha, 2001. ISBN 80-7178-473-7. s. 120.

⁴⁹ SVOBODNÝ, P. - HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1. s. 166.

⁵⁰ MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha, 2001. ISBN 80-7178-473-7. s. 123.

Na sociální péči se také podílela okresní zastupitelstva. Jejich činnost tkvěla ve zřizování okresních nemocnic, sirotčinců, vydržování stravoven a dalších ústavů.⁵¹

Nejvyšší zastřešující instancí sociální pomoci, bylo ministerstvo sociální péče, rozdělené do pěti odborů. První odbor se zabýval péčí o mládež, osoby tělesně či duševně postižené a chudinskou péčí. K němu bylo přidruženo oddělení pro organizaci a provádění vystěhovalectví a repatriace. Druhý odbor se zabýval stavební a bytovou péčí, třetí odbor všeobecnou sociální politikou, čtvrtý odbor sociálním pojištěním a pátý odbor péčí o válečné poškozence.⁵² Ministerstvo sociální péče také spolupracovalo s dalšími institucemi. V chudinských záležitostech s ministerstvem vnitra, v sociálních otázkách z oboru justiční správy s ministerstvem spravedlnosti a s ministerstvem veřejných prací pro hornickou péči.⁵³

Za první republiky se v sociální oblasti také začala dynamicky rozvíjet věda, zejména obor sociálního lékařství. Vědeckým centrem se stal Ústřední sociální ústav, založený v roce 1919, při ministerstvu sociální péče. Ústav byl zaměřen na studium sociálních věd a propagační činnost. Mimo to, koncipoval řadu zákonů a podílel se na nejpropracovanějším systému sociálního pojištění své doby.⁵⁴

Na Československo také působila řada zahraničních vlivů, jako byly myšlenky sociálně - hygienické školy berlínského profesora Alfreda Grotjahna a z Rockefellerovy nadace, sem přicházely nové epidemiologické metody a poznatky. Grotjahnova škola byla velmi oblíbená mezi brněnskými a pražskými univerzitními profesory. Na Masarykově univerzitě, tak vznikla uznávaná škola sociálně orientované zdravotní péče, kterou vybudoval profesor *MUDr. František Hamza*, jako završení svého celoživotního díla.⁵⁵

Moderní sociální péče, byla v celku považována za systematicky organizovanou péči o sociálně slabé a v této oblasti na sebe vzala úkoly, kterými byly snižování kojenecké a dětské úmrtnosti, snižování počtu nakažených TBC, rozvíjení preventivní péče a zajištění dostatečného počtu kvalifikovaných pracovníků.⁵⁶

---

⁵¹ Tamtéž, s. 121.

⁵² PROCHÁZKA, F. *Sociální lékařství*. Praha, 1925. s. 16, 17.

⁵³ MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha, 2001. ISBN 80-7178-473-7. s. 121.

⁵⁴ Tamtéž, s. 127.

⁵⁵ SVOBODNÝ, P. - HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1. s. 167, 168.

⁵⁶ MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha, 2001. ISBN 80-7178-473-7. s. 128.

Těmito profesionální pracovníky byli zpočátku lékaři, učitelé či právníci. Nutností bylo získat přímo v oboru vyškolené odborníky, a proto prvním pokusem, jak si vychovat vlastní profesionály, byl desetidenní kurz pořádaný Českou zemskou komisí pro péči o mládež. O odborném školství, však můžeme hovořit až od roku 1918, kdy byla založena Ženská vyšší škola pro sociální péči. Do této školy, mohli být později přijímáni jak ženy, tak i muži, po absolvování některé ze středních škol. Začátky prvních absolventů vyšší školy však nebyly jednoduché, potýkali se s problémem akceptování jejich odbornosti, jak ze strany veřejnosti, tak úřadů a jejich profese byla často zaměňována s činností ošetřovatelů či pěstounů. Z tohoto důvodu se po celé meziválečné období nepodařilo vyřešit kompetenční spory mezi tímto novým stavem sociálních pracovníků a odborníky jiných profesí. Úlohu vyšší školy pro sociální péči převzala v roce 1935 nově založená Masarykova státní škola zdravotní a sociální péče, která vznikla z podnětu lékařů a s podporou Rockefellerovy nadace.⁵⁷

Třicátá léta byla ve znamení vzniku mnoha nových poraden rozličného zaměření, jako byly poradny pro duševní zdraví, městské sociální poradny, poradny pro matky a děti, tuberkulózní poradny apod. Tato zařízení, se nacházela téměř ve všech okresech a některá z nich, spolupracovala se spolky Masarykovy ligy proti tuberkulóze, Charitou a spolky Československého červeného kříže.⁵⁸

K větším změnám sociální politiky došlo až po roce 1945, kdy se vývoj ubíral směrem k vyspělým západoevropským zemím, které ovlivnil tzv. Beveridgeův sociální projekt z roku 1942 a Keynesovo pojetí aktivní úlohy státu v hospodářství. Těsně po válce, začal stát zřizovat vyšší školy sociálně - zdravotní, které zaujaly místo dřívějších odborných škol pro ženská povolání.⁵⁹ V péči o zdraví a prevenci byl v roce 1946 přijat zákon o povinném očkování proti záškrtu, který měl velmi kladný dopad.⁶⁰

Poválečné budování však nemělo dlouhé trvání. Po únoru 1948 došlo k velkým změnám, neboť ze Sovětského svazu, byl přijat model centrálního plánování, který ovlivnil oblast sociální politiky a sociální péče. První změny nastaly přijetím zákona č. 174/1948 Sb. z 30. 6. 1948, který znamenal zrušení domovského práva, čímž přešla povinnost sociálního zabezpečení občanů z obce na stát. Stát dále převzal všechny

---

⁵⁷ MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha, 2001. ISBN 80-7178-473-7. s. 123 – 125.

⁵⁸ Tamtéž, s. 131 – 132.

⁵⁹ Tamtéž, s. 139.

⁶⁰ SVOBODNÝ, P. - HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1. s. 219.

charitativní ústavy, dětské domovy a výchovné ústavy. Zrušeny byly sociální pojišťovny, jejichž prostředky byly převedeny do Ústřední národní pojišťovny. Lidé tak přišli o své důchodové připojištění, které bylo využito na obnovu hospodářství.⁶¹

Sociální péči jako takové nebylo věnováno mnoho pozornosti, neboť sociální problémy měly zmizet, jakmile přestanou existovat třídní rozdíly. Sociální péče tak byla zredukována na pouhé poskytování finančních dávek a další sociální služby, které byly řízeny charitativně či dobrovolnicky, byly předány do řízení státu.⁶² Ucelenou koncepci sociálního zabezpečení představil až zákon o národním pojištění č. 99/48 Sb. a za ním následoval zákon č. 103 o sjednocení preventivní a léčebné péče z 19. prosince 1951.⁶³

---

⁶¹ MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha, 2001. ISBN 80-7178-473-7. s. 140 – 142.

⁶² Tamtéž, s. 142.

⁶³ SVOBODNÝ, P. - HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1. s. 219, 220.

3. ZALOŽENÍ A POČÁTKY LÉČEBNY 1901 – 1908

Soukromé sanatorium pro léčbu skrofulózy, čili tuberkulózy dětského věku, bylo založeno dne 1. května 1901 MUDr. Františkem Hamzou, který si pro svůj záměr založit léčebný ústav zvolil městečko Luže. České země i celá střední Evropa tak vděčí právě Františkovi Hamzovi za první dětskou léčebnu tuberkulózy.⁶⁴

Venkovské město Luže si Hamza nevybral náhodou. Pochvaloval si jeho okolní krajinu a zdraví vzduch, který nebyl znečišťován továrnami. Městečko ležící na rovině, považoval za klimaticky vhodné prostředí pro vybudování tuberkulózního ústavu. Dominantami kraje byly dodnes stojící zřícenina hradu Košumberk a významné poutní místo Mariánský chrám na „Chlumku“. Zdravé prostředí městečka, bylo také každoročně využíváno pro letní Feriální osady⁶⁵, které pečovaly o celkově oslabené děti a byly považovány za záchranu mládeže trpící prvními příznaky skrofulózy.

MUDr. Hamza skrofulózní děti nejen léčil, ale zabýval se i příčinami tohoto onemocnění. Zkoumal účinky životního prostředí na zdraví člověka, se zaměřením na prostředí bytů a domů. Mezi závady byla nejčastěji zařazována jejich nedostatečná hygiena. Za nepříznivé prostředí považoval stísněné a vlhké byty⁶⁶, ve kterých se nedostatečně větralo, a které trpěly nedostatkem světla. Usuzoval, že dítě žijící v takovém to prostředí, má vlohly pro rozvinutí skrofulózy a ta se později může projevit jako onemocnění, při němž dochází ke změnám na sliznici, kůži, mízních žlázách, okostnici, kostech a kloubech.⁶⁷ Při léčbě skrofulózy tedy vycházel z předpokladu, že: *„Tuberkulózní bacil žije a rozmnožuje se pouze v těle lidském a zvířecím. Největším jeho nepřitelem je volné, čisté ovzduší, sluncem přímo prosvěcované. Na slunci velmi rychle umírá, ano záhy hyne i v rozptýleném světle; mnohem déle žije ve vlhkém, tmavém*

---

⁶⁴ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. S. V.

⁶⁵ Podnět k založení spolku českých feriálních osad podal v roce 1882 pražský lékař dr. Václav Mellan. V Luži byl základní kámen *Mellonova domu českých feriálních osad* položen v roce 1903. NĚMEČEK, J. *O historii Luže a okolí*. Luže, 2006. s. 41, 42.

⁶⁶ „Proto shledáváme krtičnaté děti v rodinách bydlících v úzkých ulicích, v bytech sklepních, přelidněných, nebo blízko u vody položených, nebo v úzkých, vysokými vrchy obklíčených údolích.“ Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. XV. díl. Praha, 1999. ISBN 80-7185-226-0. s. 269.

⁶⁷ Státní oblastní archiv v Zámrsku, Hamzova dětská léčebna Luže – Košumberk, inv. č. 1833, kniha č. 875, MUDra Františka Hamzy Sanatorium pro skrofulosní. *Léčebný ústav chorob dětských v Luži* s. d.

prostředí.⁶⁸

Před zahájením vlastní ústavní péče hledal MUDr. F. Hamza inspiraci v zahraničních ústavech, které osobně navštívil. Ve Švýcarsku se setkal s MUDr. W. Bionem, zakladatelem dětských zdravotních prázdninových osad a tuberkulózních lidových ústavů.⁶⁹ Ve Francii v Bercku si prohlédl dobově největší evropský ústav pro léčbu tuberkulózy.⁷⁰ Tyto studijní cesty později vykonával i průběhu své ústavní praxe.

S budováním léčebny začal v letech 1898 – 1900. Nejdříve zakoupil pozemek pod Chlumkem od Josefa Kvapila z Radimi a na něm nechal postavit přízemní vilku č. p. 250. Krátce po dostavbě, nechal zbudovat první patro. O tomto objektu se později zmiňoval jako o pevnosti proti tuberkulóze. Vilka byla první budovou, ve které se nacházelo vlastní sanatorium. Léčebna zpočátku nesla název „*Léčebný ústav*“, či se užíval název „*M.U.D.^{ra} Františka Hamzy sanatorium pro skrofulosní. Léčebný ústav chorob dětských v Luži*“.⁷¹ Učitel Svatek ve svých pamětech uvádí, že lužští obyvatelé sanatoriu říkali „*štacion*“.⁷²

Charakteristickým znakem ústavu byla jeho „lidovost“. Hamza se snažil o potírání veškerých sociálních rozdílů mezi chovanci, a tak i statuta léčebny říkají: „*Ústav pečuje o své svěřence zaopatřením rodinným i léčebným. Všechny děti jsou stejně ošetřeny. Třídního rozdílu v ústavu není. Ústav veřejnou svojí pomocnou školou pečuje i o školské vzdělání dítek*“⁷³. Hamza nikdy nezavedl třídní dělení, které bylo zvykem u zahraničních ústavů, neboť jak sám poznamenal: „*třídní péče roztrpčuje srdce i ducha člověka, rodí závist, nenávist a hněv proti nespravedlivé lidské společnosti*“.⁷⁴ MUDr. Hamza od počátku prosazoval rodinné prostředí a vytvoření citového vztahu k dětem. Ústav byl rodinným podnikem, zavedl v něm systém svěřenců, což znamenalo, že každý starší pacient měl na starost jednoho malé dítě a léčebna tak fungovala jako jedna velká rodina. Důležitou roli v ústavu hrála jednotná péči o chudé i bohaté,⁷⁵ a proto měli

---

⁶⁸ SOA Zámbrsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 10.

⁶⁹ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. VII.

⁷⁰ Kapacita léčebny byla cca 1000 lůžek a vykazovala úspěšnost vyléčených 70%.

⁷¹ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. V.

⁷² SOA Zámbrsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka* 1910-1950.

⁷³ SOA Zámbrsk, HDL, inv. č. 312, kart. č. 1, *Statut léčebny* 1909.

⁷⁴ HAMZA, F. *Úvahy o sociální péči zdravotní*. Praha, 1921. s. 48.

⁷⁵ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev.

všichni ústavní chovanci stejné oblečení. Šat byl volný, prostý, v létě pacienti nosili tzv. empírový oblek černé barvy. Hamza nechal tento specifický oblek zhotovit podle vzoru ústavu v Berck sur Mere ve Francii, který během svých zahraničních studijních cest navštívil.⁷⁶

Domácí řád stanovoval zákaz pobytu rodičů a příbuzných u pacientů a dovozoval pouze občasné návštěvy. Bylo to proto, že Hamza vyžadoval klid pacientů, který neměl být právě návštěvami rušen. Řád také nepovoloval zásilky cukrovinek nebo jiných pokrmů.

První pacientkou ústavu byla Marie Svatková, která byla přijata dne 1. května 1901. Tato pacientka později v ústavu pracovala jako vrchní prادلena.⁷⁷ Do konce roku 1901 přibýlo dalších 10 dětí.⁷⁸

Sanatorium začínalo s osmi ložnicemi, lékařskou ordinací, umývárnu, společenským pokojem, kuchyní, pískovištěm s besídkou a malým sadem. K dispozici mělo petrolejové osvětlení, zdravotně nezávadnou vodu z vlastní studny a jímku na odpad. Již po zahájení činnosti začal Hamza s rozšiřováním a výstavbou nových budov, neboť rodinná vilka mohla pojmout pouhých 32 dětí.

Pro rozšíření ústavu musel nejdříve zakoupit sousední pozemky, na kterých se začalo brzy stavět. Nechal zbudovat strojovnu vybavenou dynamem na výrobu elektřiny⁷⁹ a ústav se tak společně s Hamzovým domem a hotelem U Náglů stal prvním zařízením v Luži, využívající elektřinu k osvětlení.⁸⁰ Následovala stavba školní dvorany a dvou dřevěných pavilonů, které byly zakoupeny na výstavě v Pardubicích. Tyto pavilony nazval podle svých oblíbených profesorů, Maydla a Eiselta a využil je jako letní ložnice. Také začala stavba patrového kamenného Purkyňova pavilonu, ve kterém se mimo jiné nacházel operační pokoj. Celková kapacita ústavu se výstavbou do roku 1906 rozšířila na 220 lůžek.

Na takový to počet pacientů by Hamza jako jediný lékař nestačil, a proto 2. dubna

---

č. 8447. s. VI.

⁷⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950.*

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. VI.

⁷⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích 1923*, s. 74.

⁸⁰ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950.*

téhož roku, nastoupil druhý lékař MUDr. Jan Janeček.⁸¹ V ústavu tak trvale působili dva lékaři, v letních měsících je doplňoval lékař třetí.⁸² Jako vrchní ošetřovatel zde pracoval Josef Cimburek, který se po rozšíření ústavu stal vrchním ošetřovatelem chlapeckého oddělení a dívčí oddělení košumberské části převzala vrchní ošetřovatelka Lukešová. Správní agendu obstarával Emanuel Pelc a vrchní kuchařkou byla Emilie Středová.⁸³ Na své začátky Hamza vzpomínal takto: „*V domácím ústavu začali jsme jako chudí lidé. Ale co se stalo, stalo se s nadšením a láskou a věrnou prací. Všichni jsme dělali všechno, kde jak kdo stačil, kde čeho bylo třeba. Déle dvou roku jsem si sám večer a v noci obsluhoval strojní zařízení čerpací a osvětlovací. Ústavní zaměstnance, zvláště opatrovnictvo, sám jsem si vychoval z dělníků obuvnických a dívek služebných. Mnozí z nich vyškolili se, že neznám nad ně povolanejších, odbornějších a věrnějších... ještě dnes jsme jednou rodinou, stisknutím ruky si vypravujeme, že zdejší základy jsou našim společným dílem*“⁸⁴.

F. Hamza díky spolehlivým spolupracovníkům zajistil řádný chod ústavu, ale jako soukromý majitel musel zvládnout i otázku jeho zásobování. Zvláště dbal na soběstačnost sanatoria v produkci základních potravin, a proto založil ústavní hospodářství. Zpočátku se omezovalo pouze na chov sánských koz, kterých si cenil kvůli jejich kvalitnímu mléku. První sánské kozy byly do ústavu dovezeny přímo ze Švýcarska.⁸⁵ Další potraviny, jako pečivo, maso a uzeniny byly dodávány místními obchodníky, mléko bylo denně dováženo jistým rolníkem z Martinic. Hospodářství pomalu vzkvétalo a postupně bylo rozšířeno i o rozsáhlý ovocný sad a zelinářskou zahradu. Pro uskladnění vypěstovaného ovoce a zeleniny byl postaven zahradní domek.⁸⁶

Patrně k nejrozsáhlejšímu územnímu rozmachu tohoto období došlo v roce 1907. Hamza napsal, že ústav byl stísněn na prostoru asi 5 korců⁸⁷, a proto se rozhodl zakoupit

---

⁸¹ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. VI.

⁸² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

⁸³ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi*: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930). Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 76.

⁸⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích 1923*, s. 76.

⁸⁵ Tamtéž, s. 69.

⁸⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

⁸⁷ 1korec = 0,29 ha

pozemky, na kterých by byl ústav vybudován trvale. „*I pomyslel jsem, aby trvale a konečně byl vybudován na rozkošné náhorní rovině sousední obce košumberské, mezi zříceninami hradu Košumberka a Mariánským chrámem na Chlumku.*“⁸⁸ Koupě nových pozemků však neproběhla bez problémů. Pozemky patřily velkostatku Rychmburk, jehož ředitel Jan Cellar, odmítal přímý prodej. MUDr. František Hamza proto svou žádost o odprodej pozemků zaslal přímo do Řezna k majiteli velkostatku Albertu Maria Lamoral Thurn-Taxis a díky podpoře K. Adámka se mu z Řezna podařilo získat souhlas s prodejem pozemků.⁸⁹ Léčebna se tak začala přesouvat do míst, ve kterých se nachází i dnes a ústav se tímto rozšířením rozdělil na 2 části, lužskou a košumberskou.

Lužská část měla původně chlapecké i dívčí oddělení. Pro dívky byl určen Maydlův pavilon a pro chlapce Eiseltův pavilon. Po rozšíření ústavu byly provedeny určité změny a lužská část ústavu se začala využívat pro oddělení chlapecké, v němž byl stále Maydlův pavilone používán jako letní ložnice pro dívky. Původní objekt léčebny č. p. 250 byl upraven na byty pro zaměstnance.

Košumberská část byla určena pro dívky a malé děti, kterým se jak učitel Svatek uvádí, říkalo „pind'ata“. Toto nové oddělení bylo soustavou osmi budov, mezi které patřily vila „Zálesí“ s bytem pro domovníka, byty lékařů a personálu, zimní ložnice, bakteriologická a chemická laboratoř, lékařská a školní knihovna. Na příkré stráni k říčce Olšince byly vybudovány letní říční lázně.⁹⁰

Novinkou byla letní jídelna s rozsáhlým pískovištěm a fotografický ateliérem, ve kterém si Hamza pravidelně pořizoval snímky nově příchozích pacientů, které mu sloužily pro porovnání jejich zdravotního stavu při odchodu z ústavu.⁹¹ Všechny budovy byly vybaveny kanalizací a splachovacími záchody.⁹² Již od roku 1906 začal ústav využívat napojení k vodovodu umístěného mezi Košumberk a rezidenci, z kterého mimo jiné čerpal i košumberský pivovar.⁹³ Léčebna s ústavními budovami zaujímaly

---

⁸⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 74.

⁸⁹ ŠTOREK, M. *Proč Hamza, proč Luže*. Přednáška u příležitosti 110. let Hamzovy odborné léčebny v Luži-Košumberku. Luže: Hamzova léčebna, 5. 5. 2011.

⁹⁰ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1833, kniha č. 875, *MUDra Františka Hamzy Sanatorium pro skrofulosní. Léčebný ústav chorob dětských v Luži* s. d.

⁹¹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svátka 1910-1950*.

⁹² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1833, kniha č. 875, *MUDra Františka Hamzy Sanatorium pro skrofulosní. Léčebný ústav chorob dětských v Luži* s. d.

⁹³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 76.

úctyhodnou plochu 80 000 m² pozemků.

Na zdi léčebných budov dal Hamza vyrýt svá vlastní veršovaná zdravotní pravidla.⁹⁴

Na lázních stálo : *Koupeľ a sprcha studená,
sílu a zdraví znamená.*

*Utůžte tělo, ozdobte duši,
dvoji se zbavíte tísně,
do každé dětské zahrádky
vsad'te cvičení prostná, hry, písňě.*

Na verandách stálo: *Leť, pravdo věrná širým světem
a zvěstuj zdravý duch.
Ó, dejte, dejte chorým dětem,
potravu vhodnou, slunce, vzduch.*

*Svůj domov uprav sluncem bohatě,
zvi čerstvý vánek na besedu,
spi v loži čistém lépe než ve zlatě,
nečistých věcí varuj se jak jedu.*

*Nemoc neptá se po zlatě,
kdekoliv kroky své staví!
Šťasten může být jen zdraví.*

*Znáte k zdraví cesty jisté?
Tělo přímé, tělo čisté.*

*Našich dětí škola dvoji:
ducha cvičí, tělo hojí.*

Pro sledované období uvádím přehledovou tabulku s vybranými lety o počtu pacientů a úspěšnosti léčby.

---

⁹⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950.*

Tabulka č. 1: Počet pacientů a úspěšnost léčby⁹⁵

ROK	POČET LÉČENÝCH	ABSOLUTNĚ VYLÉČENÍ	ZEMŘELÝ	CHUDÍ A NEMAJETNÍ	ZA SNÍŽENOU TAXI	MAJETNÍ	PRŮMĚRNÁ OŠETŘOVACÍ DOBA DNY	POČET POSTELÍ
1901	11	45%	-	36%	9%	55%	136	25
1903	51	41%	-	69%	13%	18%	120	55
1904	149	34%	-	81%	11%	8%	109	126
1906	267	36%	1,5%	94%	4%	2%	140.8	220
1907	361	32%	1%	94%	5%	1%	156	280

3.1 Vzdělávání v ústavu

MUDr. František Hamza se snažil o zavedení obecné školy, mateřské školy a zvláštní školy. Ve svém snažení mu byl velkou oporou příznivec ústavu a přisedící správního výboru Karel Adámek⁹⁶, který svou přimluvou značně přispěl k založení ústavní školy, která byla povolena Zemským výborem Království českého.⁹⁷ Na základě usnesení č. 65621 z r. 1907 c. k. Zemské školní rady, vznikly dvě zatímní třídy pro skrofulózou a tuberkulózou postižené děti košumberského sanatoria. Byly řízeny obecnou školou v Luži a plně financovány majitelem ústavu.

Organizace tříd byla prováděna na základě nařízení c. k. Ministerstva duchovních záležitostí a vyučování ze dne 29. září 1905 č. 13200 ř. z. č. 159 (řád školní a vyučovací). Ústavní škola měla zpočátku 2 učitele II. platové třídy. Správcem a učitelem školy byl František Citta a jako učitelka zde působila Jana Lhotanová. Toto zařízení bylo jedním z prvních ústavních škol ve střední Evropě. Svou činnost zahájilo dne 15. dubna 1908. Vyučování probíhalo nejen v ustavených třídách, ale také na

⁹⁵ Většina pacientů pocházela z hornického Podkrušnohoří a z Prahy. Nejstaršími přijímanými pacienty byli chlapečci ve věku 14 – 15 let, dívky až do 18 let. SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1833, kniha č. 875, *MUDra Františka Hamzy Sanatorium pro skrofulosní. Léčebný ústav chorob dětských v Luži* s. d.

⁹⁶ Tento spisovatel a politik žil v letech 1840 – 1918. Byl aktivním členem Mladočechů. Stal se poslancem Českého zemského sněmu, členem Panské sněmovny Říšské rady a přisedícím Zemského výboru. V roce 1895 se stal čestným předsedou Národopisné výstavy československé v Praze. Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. I. díl. Praha, 1996. ISBN 80-7185-058-6. s. 167,168.

⁹⁷ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 66.

pokojích a pokud to počasí dovolilo, i ve volné přírodě.⁹⁸

Mimo běžnou výuku Hamza zavedl na svou dobu pokroková opatření, kterými byla pracovní rehabilitace. Jelikož se zajímal o pacienta i po skončení léčby, zřídil pracovní dílny, které chovanci ústavu využívali jako vlastní přípravu na budoucí povolání. Starší děti se učily novým dovednostem, ručním pracím i vaření. Dívky se pod vedením učitelky Janžurové učily spravovat punčochy ústavních dětí, šily na stroji a spravovaly ústavní prádlo. V ústavní kuchyni lužské části, kterou vedla paní Středová, se dívky učily vařit. Na svém pracovišti vždy měla 3 – 4 učednice. Po rozšíření léčebny o novou košumberskou část, měla kuchařský výcvik na starosti nová vedoucí kuchařka Bergrová.⁹⁹ Dívkám bylo navíc umožněno navštěvovat ošetřovatelský kurz, po jehož dokončení mohly pracovat ve vlastním ústavu nebo působit jako ošetřovatelky v jiných zařízeních.¹⁰⁰ Protože mělo každé oddělení léčebny svou vlastní zahradu, učili se starší pacienti pěstovat zeleninu a květiny.

Z uvedených aktivit je zřejmé, že Hamza dbal nejen na teoretickou, ale i praktickou výchovu svých svěřenců. V. Linhartová ve své práci uvádí, že byl pravděpodobně prvním propagátorem pracovní výchovy ve školním vyučování (ergoterapie).

3.2 Financování ústavu

Veškerou odpovědnost za ústav nesl MUDr. Hamza jako jeho majitel a ředitel. Spolu se svou manželkou ústav financoval a rozšiřoval, úvěr jim poskytla Občanská záložna. Na hrazení dětské péče se podílely Zemský výbor království Českého a Chudinský ústav královského hlavního města Prahy.¹⁰¹ Financování bylo zajištěno tak, že chudí pacienti byli přijati bezplatně a jejich léčba probíhala díky veřejné či soukromé dobročinnosti. Nemajetní byli přijímáni pouze za příspěvek na léčbu a majetní pacienti měli kompenzovat rozdíl, hradili plnou taxu. Cena denního ošetření se pohybovala od 6 – 20 korun. Poplatek se platil předem na období alespoň čtrnácti dnů. Hamza uvádí, že poplatek uváděný ve stanovách ústavu, tedy 6 - 20 korun za denní léčbu, byl poplatek

---

⁹⁸ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. VI.

⁹⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950.*

¹⁰⁰ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. VI.

¹⁰¹ Tamtéž.

„skoro jen na papíře“.¹⁰² Denní taxa ošetření se v letech 1901 - 1908 pohybovala kolem 2 korun, ale skutečný náklad na denní ošetření za zmíněné období byl proměnlivý, v průměru činil 2,77 korun.¹⁰³

Jestliže měl být nemajetný nemocný přijat do ústavu, bylo nutné zaslat žádost k Zemskému výboru království Českého v Praze. Ten rozhodl, zda bude nemocný léčen na účet zemského fondu. K žádosti bylo nutné přiložit posudek lékařského vyšetření, doklad domovské příslušnosti a doklad chudoby či nemajetnosti. Léčba byla také možná na účet Zemského sirotčího fondu Království českého, na účet města Praha, obcí, okresů a dobročinných spolků. Děti chudé, nemajetné, osiřelé a opuštěné byly léčeny na náklady fondu Zemského a Zemského sirotčího fondu Království českého.¹⁰⁴

Ústav k roku 1907 evidoval téměř 400 pacientů, avšak Hamza chtěl i nadále pokračovat v rozšiřování léčebny, aby mohl příslušnou péči poskytnout co největšímu počtu tuberkulózních dětí. V této době už byl značně zadlužen a provoz takového zařízení se stával pro jednoho soukromého majitele neúnosný. Proto se kolem roku 1907 začalo jednat o převedení ústavu pod správu zemského výboru.

3.3 Každodenní život

Denní řád ústavu byl pevně stanoven. Chovanci ústavu vstávali v 6 hodin ráno, pod dohledem svých ošetřovatelů si ustlali lůžka a poté následovala ranní hygiena. Snídaně začínající v 7 hodin byla jedním z pěti jídel, která byla v průběhu dne podávána. Snídaně se většinou skládala z pečiva, kávy či kakaa. Jak již bylo zmíněno, Hamza se ústavní výživě velmi věnoval a dbal na dodržování určitých pravidel. Strava musela být pestrá a vyvážená. Podmínkou bylo jednou denně podávané masité jídlo, které děti dostávaly buď k obědu nebo k večeři. V dětském jídelníčku nesměl po celý rok chybět dostatek ovoce a mléčných výrobků. Určité potraviny byly konzumovány pravidelně, například každovečerní pití kozího mléka, kterému Hamza připisoval nemalý význam. V zimních měsících děti pravidelně dostávaly rybí tuk. Všechny tyto stravovací návyky příznivě ovlivňovaly zdravotní stav dětí, který byl každý den pečlivě kontrolován při

---

¹⁰² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1833, kniha č. 875, *MUDra Františka Hamzy Sanatorium pro skrofulosní. Léčebný ústav chorob dětských v Luži* s. d.

¹⁰³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, příloha.

¹⁰⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1833, kniha č. 875, *MUDra Františka Hamzy Sanatorium pro skrofulosní. Léčebný ústav chorob dětských v Luži* s. d.

hlavní vizitě.

Té se účastnil MUDr. Hamza s vrchním opatrovníkem Cimburkem a lékařem příslušného oddělení, který hlásil denní zprávy o dění v ústavu a představoval nově příchozí pacienty. Tímto způsobem bylo zkontrolováno lužské i košumberské oddělení. Menší vizita probíhala i v odpoledních hodinách, kterou již prováděli pouze lékaři příslušného oddělení.

Léčivé procedury tuberkulózních dětí byly prováděny 3x týdně. Léčebné ošetření zahrnovalo lázně, tzv. „drhnutí“ léčivým nátěrem (mytí kartáčem) a studenou sprchu. Každé pondělí byla kontrolována jejich váha. Ústavní léčba se snažila o utužení a zesílení zdraví dětí.¹⁰⁵ K velkým úspěchům léčby přispěly sluneční koupele, koupele solné, vtírání léčivých roztoků, Abergova vodoléčba atd. Pacientům kromě tradičních léčebných metod prospívalo klidné, přátelské, rodinné prostředí a pobyt ve zdravém a čistém ovzduší.¹⁰⁶

Léčbu dětem zpříjemňovalo množství aktivit, kterými se mohly zabavit a pobavit, ale nechybělo ani řádné školní vyučování. To probíhalo v letních měsících převážně venku a děti se tak v přírodě učily novým znalostem a byly poučovány v hygienických pravidlech, která si později přenášela do svých domovů. Dá se říci, že veškerá dětská činnost byla zaměřena na jejich pobyt ve venkovních prostorech.

V létě chodily na procházky, hrály si na velkých pískovištích a koupaly se v řece Olšince. Ani pacientům, kteří trpěli vážnějšími formami kostní tuberkulózy, především tuberkulózou páteře, jejichž léčba se v některých případech protáhla až na 6 let, nebyla odepřena volnost pohybu. Za pomoci berliček si i takto nemocné děti mohly hrát s míčem a v zimě patřilo mezi oblíbenou dětskou aktivitu sáňkování.

Příjemnou zábavou byl pro chovance ústavu zpěv, tanec a četba. Starší pacienti měli možnost sehrávat divadelní představení, pro které bylo zřízeno improvizované jeviště. Někdy své herecké umění předváděli i na ochotnickém jevišti hostince „U severního jezera“. Další rozptýlení dětem nabízela představení kouzelníků a jiných podobných umělců, kteří občas Luži navštívili. V době poutí se dětem naskytla jedinečná příležitost navštívit cirkusová představení, která pro ně byla speciálně

---

¹⁰⁵ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

¹⁰⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1833, kniha č. 875, *MUDra Františka Hamzy Sanatorium pro skrofulosní. Léčebný ústav chorob dětských v Luži s. d.*

připravena. Každou středu, dokud v ústavu nebyla zřízena kaple, chodili starší pacienti na ranní mši na Chlumek.

Zvláštním svátkem, který byl od počátku založení léčebny oslavován, byly Vánoce. Každé oddělení mělo bohatě ozdobený stromek, pod nímž každé dítě našlo vždy dárek. Pro sváteční chvíle byl připravován program z koled, vánočních písní a za přítomnosti MUDr. Hamzy a všech zaměstnanců se slavil Štědrý den. I kuchyně se na tuto slavnostní chvíli připravovala. Přichystala bohatou večeři a každý zaměstnanec dostával v ústavu upečenou domácí vánočku a sáček domácího cukroví. O Velikonocích tyto sváteční pochoutky vystřídal mazanec.¹⁰⁷

Léčebna v Luži, jako soukromé sanatorium, byla pro své velké léčebné úspěchy celozemsky velmi ceněna. Její činnost byla mnohokrát kladně ohodnocena řadou úřadů. Posudky o ústavu přicházely ze Zemského výboru království Českého, Fysikátu království hlavního města Prahy, c. k. Ministerstva vnitra či Eiseltovy lékařské župy.¹⁰⁸ Všechny zmíněné instituce ústav velmi chválily a doporučovaly, nejcennější hodnocení pochází z roku 1907, kdy ústav navštívila delegace Spolku českých lékařů s rektorem Karlovy univerzity prof. Hlavou. Ta ústav označila za pýchu Čech.¹⁰⁹ Každoročně ústav navštěvovali i jednotliví odborní znalci, kteří kontrolovali a posuzovali metody léčení a jejich úspěšnost. Ústav také přivítal mnoho vzácných hostů a lékařů.¹¹⁰ Léčebné úspěchy Hamzova ústavu byly srovnatelné s nejslavnějšími ústavu v zahraničí a věhlas ústavu rostl i za hranice země.

3.4 Prof. MUDr. František Hamza

MUDr. František Hamza žil v přelomové době. Za jeho života se bořily základy staré mocné říše a vytvářel se samostatný československý stát. Teprve v době, kdy zahájil svou dráhu lékaře, dostávala na významu zdravotní preventivní péče, která se příznivě projevila zavedením povinného očkování proti neštovicím. MUDr. Hamza byl

---

¹⁰⁷ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

¹⁰⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1833, kniha č. 875, *MUDra Františka Hamzy Sanatorium pro skrofulosní. Léčebný ústav chorob dětských v Luži* s. d.

¹⁰⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích 1923*, s. 76.

¹¹⁰ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1833, kniha č. 875, *MUDra Františka Hamzy Sanatorium pro skrofulosní. Léčebný ústav chorob dětských v Luži* s. d.

jedním z lékařů, kteří stáli u počátků rozvoje preventivního lékařství, které se stalo jeho celoživotním posláním. Pouhých deset let před založením jeho ústavu pro tuberkulózní děti v Luži, byl německým mikrobiologem Robertem Kochem objeven bacil způsobující tuberkulózní onemocnění.¹¹¹

MUDr. František Hamza se narodil 6. března 1868, jako nejstarší syn mlynáře Františka Hamzy a jeho ženy Justiny. František však nezůstal jedináčkem a postupně měl dalších sedm sourozenců. Celé rodina žila ve východních Čechách v Kletečné u Humpolce, v kraji zvaném Zálesí.¹¹²

Jako prvorozený syn měl možnost studovat, a tak nastoupil na nižší gymnázium v Pelhřimově, ze kterého v kvintě přešel na gymnázium v Německém Brodě. Toto gymnázium mělo dlouholetou tradici a mezi jeho studenty patřil i český osvícenec Josef Dobrovský¹¹³, který v něm zanechal nasmazatelnou stopu. V době Františkových studií na gymnáziu, vedli výuku osvícenší premonstrátský mniši z kláštera v Želivě. Již tehdy ho očarovala jejich historie, a tak o nich shromažďoval různé materiály a četl si o nich ve staré školní kronice. Možná už tenkrát chtěl na toho téma sepsat literární dílo, ke kterému se vrátil o mnoho let později. I přes to, na gymnáziu vznikla jeho první práce, hru Král králů. Studium v Německém Brodě ukončil maturitou v roce 1887, po které začal jeho rušný studentský a společenský život v Praze. Společenského dění se jako student medicíny účastnil i na Pelhřimovsku a Humpolecku. Zde se stal předsedou krajinského spolku Sázavan.¹¹⁴

Hamza do Prahy přišel na podzim roku 1887, jako student české lékařské fakulty¹¹⁵ a odcházel po dlouhých deseti letech. Hamza se totiž kromě svého studia zapojoval do mnoha aktivit, díky nimž mu standardní doba univerzitního vzdělání prostě nestačila. S literární tvorbou začal již na gymnáziu a na univerzitě v ní pokračoval. Své prvotiny otiskoval v časopise Zvon, který začal vydávat M. A. Šimáček spolu s Hamzovým profesorem Josefem Thomayerem. Přispíval také do Čechových Květů.

---

¹¹¹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 926, kart. č. 43, *Profesor dr. František Hamza, zakladatel první dětské léčebny pro tuberkulózu – 110. výročí jeho narození, Studia pneumologica et phtiseologica cecoslovaca* 39, 1979, č. 1, s. 55-58. R. Křivinka.

¹¹² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 914, kart. č. 43, *Rodokmen MUDr. F. Hamzy* 1977.

¹¹³ ROJKA, J. *Historie havlíčkobrodského gymnázia*. Gymnázium Havlíčkův Brod, 20. 04. 2010 [cit. 2010-12-10].

URL: <<http://www.ghb.cz/view.php?cisloclanku=2010040007>>.

¹¹⁴ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 16.

¹¹⁵ Česká lékařská fakulta vznikla rozdělením Karlo – Ferdinandovy univerzity v roce 1883.

Největší množství svého času však začal věnovat Národopisné výstavě, jejíž přípravy¹¹⁶ započaly v roce 1891. K tomuto účelu byl zřízen Akademický ústřední odbor Národopisné výstavy, jehož byl Hamza po celou dobu jeho trvání, tedy do roku 1895, předsedou. Z moci této funkce se účastnil a pomáhal zakládat regionální muzea, která byla vedlejším produktem příprav Národopisné výstavy. Expozici také pomáhal připravovat i doma na Humpolecku, kde sbíral potřebný materiál. Jako osvědčený pracovník, byl později jmenován i mezi členy Muzejní rady Národopisného muzea československého. Při veškeré své činnosti, navíc připravoval publikaci K dějinám českých mediků, kterou vydal vlastním nákladem, při příležitosti Národopisné výstavy československé v roce 1895. Tuto práci sestavil na základě informací z archivních pramenů.¹¹⁷

Praha mladému studentovi nabízela mnoho příležitostí a Hamza se aktivně účastnil kulturní, literární i spolkové činnosti. V této době, především kolem roku 1893, docházelo k vyhrocování radikalismu pražské mládeže a Hamza se jako aktivní student, předseda Spolku českých mediků a předseda krajinského akademického spolku Sázavan¹¹⁸ v Humpolci, mohl lehce dostat do hledáčku rakouské policie, která začala se zatýkáním radikálních představitelů Omladiny. Proto se na nějaký čas z Prahy stáhl a „ukrýval“ se u svých příbuzných v Krušných horách.¹¹⁹

I když si Hamza své studium, kvůli mimořádné činnosti, prodloužil, byl výborným studentem. Účastnil se odborných exkurzí, které byly směřovány na návštěvy ústavních zařízení. Mohl se seznámit s jejich činností v praxi, s různými přístupy v péči o hluchoněmé, slepce, choromyslné a idioty. Samozřejmě i klasická zdravotní zařízení, jakými byly nemocnice, mohl jako student navštívit a pozorovat jejich hygienické a

---

¹¹⁶ Právě v tomto období, se poprvé setkal se studentem práv Karlem Václavem Adámkem, který se stal jeho blízkým přítelem. Ten ho poté se seznámil s jeho otcem Karlem Adámkem působícím v říšské radě. F. Hamza v té době ještě neměl vybrané místo svého dalšího působiště a již tehdy se zabýval otázkou léčby dětské tuberkulózy. Toho K. Adámek využil a jako jeden z představitelů Zemského výboru mu nabídl místo obvodního lékaře v Luži. Již v roce 1896 toto město společně s K. V. Adámkem navštívil.

ŠTOREK, M. *Proč Hamza, proč Luže*. Přednáška u příležitosti 110. let Hamzovy odborné léčebny v Luži-Košumberku. Luže: Hamzova léčebna, 5. 5. 2011.

¹¹⁷ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 27.

¹¹⁸ Krajinské spolky byly zřízeny, aby rozšiřovaly vzdělání mezi venkovské obyvatelstvo a aby podporovaly krajany na studiích. KLUSÁČEK, K – KOVÁŘ, E. - NIEDERLE, L. a spol. *Národopisná výstava československá v Praze 1895*. Praha, 1895. s. 478

¹¹⁹ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 27, 37.

sociální podmínky.¹²⁰ Již jako student praktikoval na dětské klinice u profesorů Schwingra a Scherera a v bakteriologické laboratoři prof. J. Hlavy. Na univerzitě promoval 15. 7. 1897.¹²¹

Ještě téhož roku, dne 30. října, se oženil s Julií Závodskou, se svou studentskou láskou, která pocházela z jeho rodného kraje. Svatba se konala v kostele českobratrské církve v Humpolci. Julie v době Františkových lékařských studií také pobývala v Praze, v penzionátu paní Patočkové¹²². Ta dívky připravovala na roli ženy a manželky. Učily se starat o domácnost, vařit a náležitě se chovat ve společnosti.¹²³ Své dovednosti záhy využila. Krátce po svatbě mladí novomanželé odjeli do Luže, kde Hamza vybudoval svůj ústav a Julie mu s veškerou prací pomáhala.

3.4.1. Život v Luži

MUDr. Hamza začal v Luži jako lékař působit již od listopadu 1897¹²⁴, v době, kdy zdravotní situace Rakouska-Uherska byla druhá nejhorší v Evropě a neexistovala žádná organizace boje proti tuberkulóze. Praxi i svůj nový domov našel v podnájmu u řezníka Stodoly. Jeho začátky praktikujícího lékaře nebyly nijak růžové. Lužskou, především bohatou klientelu, měl na starost místní lékař doktor Weiss. Hamza si proto musel získat vlastní pacienty, a tak se malé městečko, se dvěma lékaři, rozdělilo na tzv. weissíany a hamzíany.¹²⁵ Krátce poté začal vykonávat i praxi obvodního lékaře, stal se členem místního zastupitelstva a poté starostou města.

V této funkci mnoho vykoval a do spícího městečka přinesl nové myšlenky. Znovuoživil činnost místního Sokola, ve kterém se stal starostou. Založil Občanský klub, Muzejní a Okrašlovací spolek. Jeho cílem bylo zlepšovat hygienické poměry v Luži, které měly zabránit rozšiřování nakažlivých chorob. Proto se postaral o nehygienickou likvidaci splašků, nechal zavést kanalizační systém a k získání zdravotně nezávadné vody první vodovod. Nechal zrušit židovsko - německou školu, která

---

¹²⁰ Tamtéž, s. 31.

¹²¹ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. V.

¹²² Funkcionářka ženského spolku Minerva.

¹²³ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 40.

¹²⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 904, kart. č. 43, *Vlastní životopis MUDr. F. Hamzy, soupis prací a publikací, studie „Sociální pathologie“ 1920.*

¹²⁵ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950.*

nevyhovovala jeho hygienickým představám a po její rekonstrukci, v ní otevřel mateřskou školku. Žáci bývalé židovsko - německé školy se začali učit v nově postavené školní budově.¹²⁶ Nezapomněl ani na děti bez rodičů a penzisty. Roku 1908 založil sirotčinec a na Hamzův popud, nechal továrník Hess postavit starobinec pod Chlumkem.

Hamza chtěl využít klimaticky zdravé lužské prostředí i pro ozdravné pobyty dětí. Proto s pražským Spolkem českých feriálních osad vyjednal stavbu prázdninové kolonie, která byla pojmenována Mellanův dům. Podle zdravotních předpisů nechal také zbudovat nový hřbitov, na kterém je postavena hrobka Hamzovy rodiny, což svědčí o tom, že Hamza neměl v úmyslu nikdy z Luže odejít. V hrobce však odpočívá pouze Hamzův nejmladší syn Božej, který zemřel ve svých dvou letech na záškrť. Za veškeré své úsilí byl František Hamza v roce 1908 vyznamenán titulem císařského rady a čestného občana Luže. Do funkce starosty byl zvolen celkem třikrát a vykonával ji v letech 1900 - 1909.¹²⁷

Jako lékař pracoval pro okresní nemocenskou pokladnu ve Vysokém Mýtě, ve Skutči a v Chrudimi. Byl čeledním lékařem pokladny v Chrudimi a Vysokém Mýtě. Dále pracoval jako řídicí lékař filiální vojenské nemocnice ve Vysokém Mýtě a Luži.¹²⁸ Jeho největším zdravotním počinem se však stalo vybudování soukromého sanatoria, jehož majitelem byl do roku 1908.

Jako vlastník soukromého ústavu, začal v areálu léčebny realizovat dodnes existující park, který je ojedinělý svou sbírkou cizokrajných dřevin z Evropy, Afriky, Asie a Severní Ameriky. Arboretum začal zakládat ihned po výstavbě léčebny v roce 1901. V okolí ústavu vysázel březové hájky, které se staly příhodným stanovištěm pro venkovní školní výuku dětí. Dnešní nejstarší část parku, pochází z období kolem roku 1910, kdy docházelo k úpravě pozemků kolem nově postavených budov. Sám Hamza v roce 1914 projektoval plán další výstavby léčebny, jehož součástí byly další výsadby stromů, které ohraničovaly hlavní komunikace a v plánu byl vyznačen i prostor pro hájky, sloužící školní výuce a odpočinkové plochy. K vlastnímu rozšíření parku došlo

---

¹²⁶ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 42-44.

¹²⁷ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 914, kart. č. 43, *Rodokmen MUDr. F. Hamzy 1977*. SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

¹²⁸ TRENEVOVÁ P.: *HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. V.*

kolem roku 1920. Dnes se *Hamzův park a arboretum Luže – Košumberk* rozkládá na ploše 13 ha půdy a zachovává si svůj původní charakter lesoparku.¹²⁹

Poté co ústav odkoupil Zemský výbor, se stal MUDr. F. Hamza jeho ředitelem a tím byl až do 1. srpna 1919.¹³⁰ V této funkci musel čelit drsnému válečnému období, které pro něho představovalo nejistotu v udržení chodu ústavu. Ten byl ovlivňován nedostatečným zásobováním i mobilizací, která odvelela řadu lékařů na frontu. Sám musel čelit i případnému zatčení, k němuž naštěstí nedošlo. Hamza totiž od roku 1912 působil jako poradce v srbských zdravotních záležitostech. Srbsko osobně navštívil, pomáhal s organizací boje proti sociálním chorobám a přednášel. Jeho činnosti si Srbové natolik vážili, že od nich obdržel vysoký řád sv. Sávy.¹³¹

V Luži začalo Hamzovo důkladné pozorování a studium tuberkulózy, se kterou se setkal již při své praxi na dětské klinice v Praze. Zabýval se především její dětskou podobou, tedy skrofulózou, které se lidově říkalo krtice či krtičnatost. Byl přesvědčen, že právě její včasná léčba v dětském věku, příznivě ovlivňuje zdraví populace. Skrofulóza byla onemocněním lymfatického systému, při kterém docházelo (v oblasti žláz) ke zduření a ke vzniku boulí, krtin.¹³² MUDr. Hamza svůj zdravotní zájem nezaměřoval pouze na léčbu, ale také na zdravotní osvětu, která by obyvatelstvo dostatečně zdravotně vychovávala. Proto na toto téma hojně přednášel, jednalo se zhruba o 2000 přednášek, které doplňoval aktivní účastí na protituberkulózních sjezdech.¹³³

3.4.2. Práce na ministerstvu

Jak již bylo zmíněno, MUDr. Hamza byl ředitelem ústavu do počátku srpna 1919. Poté byl povolán do funkce přednosty oboru sociálních věcí ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy. Do této funkce ho na návrh Jednoty českých lékařů a

---

¹²⁹ MUDr. František Hamza a vznik arboreta. *Hamzův park a arboretum Luže – Košumberk*, 2011 [2011-1-12].

URL: <<http://www.arboretum.estranky.cz/clanky/Historie.html>>.

¹³⁰ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 903, kart. č. 43, *Jmenování MUDr. F. Hamzy odborným přednostou ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ČSR* 1919.

¹³¹ TRENEVOVÁ P.: *HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář*, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. VIII.

¹³² *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. XV. díl. Praha, 1999. ISBN 80-7185-226-0. s. 269.

¹³³ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 55.

Lékařských komor, jmenoval ministr Vavro Šrobár.¹³⁴ Novým ředitelem lužského ústavu byl jmenován MUDr. Jan Janeček a MUDr. Hamza byl Zemským správním výborem požádán, aby se stal konzultantem, který by prováděl inspekční činnost nejen v Luži, ale i v ústavu v Chroustovicích a Cvikově.¹³⁵

Ještě v roce 1919, při nástupu do funkce, společně s přisedícím Neradem, založil fond prezidenta Masaryka pro péči o propuštěné z ústavního léčení. Fond byl zejména určen pro děti osiřelé či opuštěné a jeho příspěvky pocházely z darů zemského fondu, soukromých osob a korporací. Peníze byly poté každoročně přerozdělovány žadatelům. Za protektorátu fond disponoval částkou přes čtvrt milionu korun, peníze však byly zabráný Němci.¹³⁶

Jeho dalším počinem byla specifikace a změna termínu „péče o dítě“, kterou se do té doby rozumělo péče o děti osiřelé, opuštěné, duševně či zdravotně postižené. Nově tak došlo k rozšíření pojmu i na děti na nemanželské.¹³⁷

Hamzovým úkolem jako sekčního šéfa bylo připravit tuberkulózní zákon, obnovit válkou poškozené existující sociální ústavy a organizovat přípravu pro zřízení ústavů nových. Především přípravy nových projektů byly velmi náročné, proto byly některé z nich dokončeny až v době, kdy Hamza již působil na univerzitě v Brně.¹³⁸ Jeho úkolem bylo také sepsat požadavky sociálního lékařství, které byly formulovány v memorandu, kterého byl Hamza spoluvůrcem. Nemalým úkolem bylo tuto dlouhodobou koncepci obhájit, neboť prvorepubliková vláda se rychle střídala a s každou její změnou, bylo zapotřebí získat nové podporovatele.¹³⁹ Mimo to, podal vlastní návrh poválečné reorganizace československého zdravotnictví, který dokončil a vydal v roce 1921 pod názvem *Úvahy o sociální péči zdravotní*.

Boj proti tuberkulóze byl označen za sociálně lékařskou, národní i světovou otázku. Poválečné tuberkulózní poměry, které Hamza ve své práci uvedl, byly hroživé: „V Československé republice je sotva méně než 30% všech dětí školních, jež jsou ohroženy

---

¹³⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 903, kart. č. 43, *Jmenování MUDr. F. Hamzy odborným přednostou ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ČSR* 1919.

¹³⁵ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 906, kart. č. 43, *Jmenování MUDr. F. Hamzy zdravotním inspektorem v tuberkulózních ústavech v Luži a Cvikově. Instrukce o kompetencích zdravotního inspektora* 1921, 1922.

¹³⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka* 1910-1950.

¹³⁷ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 74.

¹³⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 929, kart. 43, *Jak Luže přichází o velké lidi*, Lužský zpravodaj 1993.

¹³⁹ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 76.

skrytou dosud tuberkulózou mízních žláz průduškových, je sotva méně než 25 000 dětí nemocných tuberkulózou tak již pokročilou, že je třeba zvláštní odborné a soustavné péče i léčebné, i sociální. A mezi těmito dětmi je sotva méně než 5 000 dětí, jež je třeba ošetřovati a léčiti ve zvláštních odborně upravených ústavech.^{140c} Proto pro léčbu onemocnění a pro potřeby jednotlivých krajů, vypracoval koncept vybudování sítě bezplatných lékařských poraden. Formuloval požadavky v sociální oblasti a osvětové činnosti, kterou měla prostřednictvím přednášek a specializovaných lékařů, realizovat lidovýchova ve školách i mezi dělnictvem. Jelikož bylo všem nemocným zapotřebí poskytnout odpovídající odbornou léčbu, bylo nutné postavit nové léčebné ústavy, které by pracovaly na stejných principech jako ten v Luži. Mezi Hamzovy projekty patřily léčebna v Dolním Smokovci ve Vysokých Tatrách, léčebna v Šumperku¹⁴¹, Zemský ústav pro skrofulosní děti ve Cvikově, lidové zdravotní ústavy v Praze na Smíchově, na Žižkově, také v Kladně, v Chrudimi, v Pardubicích¹⁴² a zdravotní osada pro skrofulózní děti v Březolupech u Uherského Hradiště.¹⁴³

Při zakládání těchto zařízení MUDr. Hamza využíval své poznatky a zkušenost prověřené vlastní dvacetiletou praxí v Luži. Pro léčebnu v Dolním Smokovci, známou pod jménem *Státní léčebný Šrobárův ústav*, vypracoval ústavní řád, který je po mnoha stránkách aktuální dodnes. V ústavním řádu například formuloval své názory na přístup lékařů i učitelů k dětem, neboť si uvědomoval, jak důležité je přátelské a bezstresové prostředí ústavu pro zdravý rozvoj dětského intelektu.¹⁴⁴

MUDr. František Hamza jako sekční šéf stál u vzniku mnoha organizací a v některých z nich spolupůsobil. Byly to například Spolek pro léčení chirurgické a kožní tuberkulózy, spolek a ústav pro Lesní školu tuberkulosních dětí. Organizoval Lidové ústavy sociálně - zdravotní péče a byl u toho, když v roce 1919 Alice Masaryková, dcera

---

¹⁴⁰ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923. s. 16.

¹⁴¹ Ústav v Šumperku byl původně hydroterapeutický ústav zřízený již v roce 1899 Spolkem přírodní léčby. V roce 1924 byl ústav zakoupen Spolkem pro rodinné zdravotní a léčebné osady dětské na Moravě. Do provozu byl tento tuberkulózní ústav uveden v roce 1927 pod názvem Masarykova zemská dětská léčebna. Léčba však byla omezena pouze na pacienty s neotevřenou tuberkulózou. LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 78.

¹⁴² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 929, kart. 43, *Jak Luže přichází o velké lidi*, Lužský zpravodaj 1993.

¹⁴³ TRENEVOVÁ P.: *HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997*. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. IX.

¹⁴⁴ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 67, 78.

T. G. Masaryka, založila Československý červený kříž.

Společně s ní odjel do Paříže, kde na tamní pobočce Rockefellerovy nadace, jejímž ředitelem byl Američan Selskar M. Gunn, vedl hovory o poválečné situaci v Československu a probíral program prevence proti tuberkulóze. Hamzovým záměrem bylo zajistit s touto nadací trvalou spolupráci a podporu, což se podařilo, i když v jiném smyslu, než si MUDr. Hamza představoval. Pro spolupráci s Rockefellerovou nadací musel nejdříve zařídit Gunnovu oficiální návštěvu Československa, při které ho sám o rok později hostil. Od tohoto okamžiku se spolupráce s nadací začala příznivě vyvíjet a Hamza se mohl soustředit na vytvoření základny pro boj s tuberkulózou. Výsledkem jeho snažení byl vznik Masarykovy ligy proti tuberkulóze, kterou založil spolu s MUDr. Čeňkem Ježdíkem a MUDr. Antonínem Veselým.¹⁴⁵ Na ustavující valné hromadě dne 12. 7. 1919, byl Hamza zvolen jejím jednatelem a začal vydávat první protituberkulózní časopis: Věstník Masarykovy ligy proti tuberkulóze.¹⁴⁶ Díky Masarykově lize se celkově zrychlilo tempo zakládání sítě stanic lidových ústavů, dispenzářů a poraden preventivní péče.

Nejhustší síť se podařilo vytvořit díky dispenzářům, jejichž úkolem bylo vychovávat a vzdělávat obyvatelstvo ve zdravotních otázkách. Dispenzáře prováděly osvětu pomocí přednášek, pořádaly vlastní výstavy, rozšiřovaly letáky, brožury a publikace. V Československu jich působilo celkem osmdesát jedna, 58 jich bylo českých, 11 slovenských a 12 německých. Taková to zařízení potřebovala i dostatek kvalifikovaných pracovníků, a proto byla otevřena vyšší škola sociální péče, která zajišťovala odborně vzdělaný personál.¹⁴⁷

MUDr. Hamza kromě dispenzářů usiloval i o otevření a rozšíření regionální sítě lidovýchovných ústavů - poraden, které měly vzniknout se značnou finanční podporou Rockefellerovy nadace. Tyto „*lidovýchovné ústavy zdravotní*“, jak je Hamza nazýval, měly hlavní úkol, a to vyhledávání nemocných tuberkulózou v rodinách i na pracovištích, vychovávání obyvatelstva k hygienickým návykům, provádění dezinfekce bytů a domů a podporování chudých. Pro Hamzu bylo velkým zklamáním, když tento

---

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 80, 81.

¹⁴⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 926, kart. č. 43, *Profesor dr. František Hamza, zakladatel první dětské léčebny pro tuberkulózu – 110. výročí jeho narození, Studia pneumologica et phthiseologica czechoslovaca* 39, 1979, č. 1, s. 55-58. R. Křivinka.

¹⁴⁷ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 83.

projekt nakonec u nadace ztratil podporu. Ale nakonec byly i přes Hamzovu prohru poradny postupně zakládány, buď samostatně, nebo jako oddělení všeobecných nemocnic. Československo tak mělo k roku 1925 osmnáct kvalitně vybavených protituberkulózních poraden a osmnáct menších dispenzářů. Hamzův projekt byl Rockefellerovou nadací opuštěn kvůli velmi vysokým finančním nákladům, které by byly potřebné na vybudování sítě lidovýchovných ústavu. Nadace se proto definitivně rozhodla své peníze vložit do jednoho celonárodního ústavu, jehož výstavbu dotovala částkou 200 milionů dolarů.¹⁴⁸

Všechny Hamzovy aktivity a jeho projekty nebyly vždy prosazovány hladce, tempu jeho práce nestačili jak finanční možnosti státu, tak ministerští úředníci a poválečné nadšení opadalo. Často docházelo k různým střetům mezi ním a úředníky. Neshody nakonec vyústily v jeho odchod z ministerstva a přijetí nabídky profesora lékařské fakulty MUDr. E. Babáka, který mu nabídl, aby na Masarykově univerzitě vybudoval Ústav sociálního lékařství a stal se jeho přednostou.¹⁴⁹

I když na ministerstvu strávil necelé 3 roky, je obdivuhodné, kolik práce stihl ve své funkci sekčního šéfa vykonat.

Svou žádost o přijetí na Masarykovu univerzitu podal již v říjnu 1920. Součástí byl přiložený životopis a návrh, aby vedle vybudování ústavu sociálního lékařství, byla zároveň otevřena poliklinika, která by sloužila medikům jako cvičné a výukové zařízení a zároveň by se stala veřejným ambulantním pracovištěm. Komise zřízená pro otázku vzniku ústavu sociálního lékařství, přednesla za účasti Babáka svůj kladný návrh na její zřízení, dne 22. 4. 1921. Součástí byla i žádost o udělení mimořádné profesury MUDr. Hamzovi, kterou odevzdala profesorskému sboru LF MU. Hamzův nástup na fakultu se však neobešel bez potíží. Našlo se pár jeho odpůrců, kteří poukazovali na to, že jako budoucí vedoucí nové fakulty nebyl habilitován, neměl příslušný titul. Někteří členové brněnského akademického sboru odmítali uznat Hamzovu práci, hovořili o jeho nedostatečné kvalifikaci v oboru sociálního lékařství, pochybovali o Hamzově vědeckosti a dokonce zpochybňovali jeho dosavadní činnost na ministerstvu. Proti Hamzovi se postavil hlavně děkan LF prof. Völker a MUDr. O. Rybák. Právě od těchto dvou mužů pocházely negativní informace o Hamzovi. Prof. Völker se ve vyjádření o

---

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 84, 86.

¹⁴⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 928, kart. č. 43, *Zapomínaný lékař*, PhDr. Hana Kovalčuková, Zdravotnické noviny 1988.

„kandidátovi“ z ministerstva zmínil jako o člověku, jehož činnost se nedá považovat za vědeckou a jeho práce jsou popularizační.¹⁵⁰ Jak dodává V. Linhartová: „Byla to v Hamzově životě trapná epizoda, ...“¹⁵¹ Tyto tahanice skončily v říjnu 1921, kdy se novým děkanem LF MU stal prof. E. Babák. Ten okamžitě jednal v Hamzův prospěch a na ministerstvo školství a národní osvěty zaslal žádost o jmenování Hamzy mimořádným profesorem sociálního lékařství. Dekret prezidenta republiky o jmenování mimořádným profesorem¹⁵² s pověřením zřídit ústav sociálního lékařství, Hamza obdržel koncem února 1922. Zároveň byl požádán, aby se stal poradcem ministra pro obor sociálně - zdravotní péče a aby na Moravě a ve Slezsku „vyvolal a v činnost uvedl zařízení po venkově nutná pro dosažení programových snah ministerstva v oboru sociální péče zdravotní“.¹⁵³

Nástupem do Brna se Hamza definitivně rozloučil s Luží. Od okamžiku, kdy se ve „svém“ ústavu stal pouhým inspektorem a novým ředitelem se stal MUDr. Janeček, prodělal ústav mnoho změn. Začaly se objevovat a prohlubovat časté spory mezi Hamzou a správní radou, které se týkaly organizace ústavu ve změněných politických podmínkách.¹⁵⁴ Každý z nich měl jiný názor na vnitřní chod ústavu, nové vedení nejevilo zájem spravovat po válce získané polnosti a zámek v Chroustovicích a postupně rušilo Hamzova hospodářská i výchovná opatření. Ředitel Janeček se odkláněl od vlastního zásobování základními potravinami, které se tak osvědčilo při nedostatečných potravinových dodávkách během války. Časem zrušil i chov sánských koz a rezignoval na některé ze svých pravomocí. O ústavních věcech tak rozhodovali ti méně povolání a došlo tak k narušení přátelských vztahů, což způsobilo, že se z ústavu začal vytrácet jeho „harmonický“ duch. To vše bylo pro Hamzu obrovským zklamáním a zvažoval odstoupení ze svého postavení. Tečkou za změnami v ústavu bylo zrušení pracovní výchovy v lednu 1923, na což Hamza reagoval podáním své rezignace na

---

¹⁵⁰ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 905, kart. č. 43, *Jmenování MUDr. F. Hamzy mimořádným profesorem na katedře sociálního lékařství na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně 1920-1925.*

¹⁵¹ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930).* Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 98.

¹⁵² Tento titulu, i přes svou aktivní pedagogickou a odbornou činnost, užíval téměř do konce svého života. Akademický sbor LF MU sice podal návrh na jeho řádnou profesuru po jeho pětiletém působení (tedy v roce 1927), ale řádným profesorem byl jmenován až 30.12.1929. SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 918, kart. č. 43, *Jmenování MUDr. F. Hamzy řádným profesorem na katedře sociálního lékařství na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně 1927, 1929, 1930.*

¹⁵³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 905, kart. č. 43, *Jmenování MUDr. F. Hamzy mimořádným profesorem na katedře sociálního lékařství na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně 1920-1925.*

¹⁵⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 929, kart. 43, *Jak Luže přichází o velké lidi,* Lužský zpravodaj 1993.

funkci inspektora ústavu.¹⁵⁵ V dopise z 1923 kolegovi Malému napsal: „*Obětoval jsem tomu dílu všechno. Zapomínal jsem pro to dílo na sebe, na rodinu, ale jednoho nemohu obětovat: to je moje čest a cit. Mé výtky byly otcovské, má důvěra dětinná, mé zklamání nade vše pomyšlení. [...] Bůh nedej Vám dožítí takového zklamání v životním díle, jakého se dožil já!! [...] Mnoho, velmi mnoho by se musilo změnit, abych byl mohl překročit brány mého milovaného ústavu!*“¹⁵⁶ O jeho zklamání také napsala Ilona Borská v knize: *Kdo byl Hamza?: „Už o něm nechtěl s nikým mluvit. Ale copak to bylo možné? Dvacet let odřikavého úsilí, problémů, potíží, sporů a handrků – o stavby, o místo pro ně, o jídlo pro děti, o prvotřídní péči, kterou jedinou jim chtěl poskytnout. Tisícům dětí navraceli v ústavu zdraví. Také Hamzovo zanícení pro chudé děti léčené úplně zdarma nemá u nás obdoby. To přece nikdy nikdo nezapomene, ani ty starosti a upracované ruce vlastní ženy, ani ty vlastní slzy polykané na cestě z ústavu domů; nejednou to tak bylo, když mu nerozuměli, anebo rozumět nechtěli. Na to přece zapomenout nelze.*“¹⁵⁷

František Hamza z Luže odešel i se svou rodinou a už nikdy se tam nevrátil. Místní se ho však snažili několikrát při různých příležitostech na návštěvu pozvat. Jedna z pozvánek mu byla odeslána 14. března 1928, kdy se ochotnický soubor Jaroslav, na počest Hamzových šedesátin, chystal uvést drama *Duše lidská*, jehož byl autorem. Pozvání nepřijal, jen se v dopisu za svou neúčast omluvil.¹⁵⁸

3.4.3 Hamzovo poslední desetiletí

V tomto období se začaly objevovat zdravotní potíže, které byly projevem problémů, které ho provázely při jeho nástupu do Brna a jeho psychickému stavu ani neprospěl rozchod s lužským ústavem. Nepřestal však v činorodé a obětavé práci. Jeho novým posláním bylo od úplného začátku vybudovat Ústav sociálního lékařství, na jehož první přednášky se studenti mohli zapsat ve školním roce 1922/23. Výuka zpočátku probíhala v provizorních místnostech bývalých ateliérů lékařské fakulty

---

¹⁵⁵ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 910, kart. č. 43, *Rezignace MUDr. F. Hamzy na místo inspektora, žádost o rezignaci, vysvětlení, přípis Zemského výboru o pozastavení platu 1923.*

¹⁵⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 911, kart. č. 43, *Rezignace MUDr. F. Hamzy na místo inspektora – fotokopie dopisů a dokumentů, které zapůjčila p. Malá MUDr. Z. Mátlovi v dubnu 1977. 1922-1923, 1928.*

¹⁵⁷ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 91.

¹⁵⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950.*

budovy A, ale Hamza plánoval vystavět novou budovu ústavu. Vypracoval její návrh i s detailním popisem a stavebními plány. V cestě měl však příliš mnoho překážek a nová budova byla jedním z mála projektů, které se mu nepodařilo prosadit. Ústav sociálního lékařství tak zůstal v provizorních prostorech až do roku 1939, kdy byly po německé okupaci uzavřeny všechny vysoké školy. I tak byl ústav sociálního lékařství teprve třetím ústavem svého druhu na univerzitách v Evropě.¹⁵⁹

MUDr. František Hamza se v Brně angažoval v nově vzniklém Studentském zdravotním ústavu (1922), jehož úkoly sám formuloval a stal se jeho prvním přednostou. „*Spolek bude výkonnou dílnou příslušné sociální péče zdravotní, včasné ochrany, sociální i léčebné pomoci. Bude sloužiti všem sdružením a zařízením, která se starají o studentstvo, a bude účastí studentstva šířiti zdravotní kulturu mezi náš lid.*“ Ústav byl velmi pomocnou institucí, která se starala o studenty poválečných ročníků, kteří trpěli srdečními vadami a tuberkulózou a z nichž třetina pocházela z dělnického prostředí a neměli potřebné finanční prostředky na svou léčbu. Z tohoto důvodu byla činnost ústavu rozšířena i o sociální péči ve smyslu bezplatného vyšetření a zdarma poskytovaných léků a další péče. Pro Hamzu znamenal ústav příkladné fungování sociálního veřejného zdravotnictví a právě na základě jeho vzoru, publikoval svou představu o sociálním lékaři ve studii *Sociální lékař*, která byla zveřejněna ve Věstníku ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.¹⁶⁰

V Brně také pokračoval ve své přednáškové činnosti, kterou považoval za jednu z neúčinnějších výchovných metod vzdělávání obyvatelstva. Jeho lidovýchové přednášky byly kromě tuberkulózy a celkové zdravotní osvěty zaměřeny i na dětské lékařství. Zde využíval velké množství znalostí, které získal při své ústavní činnosti v Luži. Jeho poznatky tak přispěly k teoretickému rozvoji psychologie a pedagogiky dětského věku. Jako aktivní člověk se začlenil do Společnosti pro péči o dítě a jeho výzkum, jejímž zakladatelem byl Hamzův přítel a podporovatel prof. E. Babák. František Hamza přednášel hned na prvním sjezdu této společnosti v roce 1922 a přispěl svými zkušenostmi, které sjednotil v textu: *Výzkum dítěte lékařem - vychovatelem.*¹⁶¹

I přes svou činnost v Ústavu sociálního lékařství, byl stále vázán úmluvou s

---

¹⁵⁹ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 106-108.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 109,110.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 115.

Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy o tom, že i nadále bude jejich poradcem a bude pomáhat s organizací sociálního zdravotnictví tam, kde to bude zapotřebí. V tomto smyslu bylo jeho znalostí využito v roce 1928, kdy byl pověřen provedením zdravotního průzkumu v Tatrách, neboť tamní zdravotní poměry byly mnohem horší než na území Čech, Moravy a Slezska. Během svého tříměsíčního pobytu vypracoval podrobný místopis, v němž vyznačil místa vhodná pro umístění nových hotelů, sanatorií a osad. Součástí zprávy bylo celkové zhodnocení zdravotních poměrů obyvatel i stav hygienických podmínek místních léčeben. Po svém návratu ze Slovenska, ministerstvu doporučil, aby pro Tatry zřídilo zvláštního vládního zdravotního komisaře, státní poradní komisi a tři státní lékaře. Požadavkem bylo také zavedení správně organizované zdravotní služby. Jeho zdravotní zpráva poté sloužila jako podklad pro Zdravotní tatranský zákon.¹⁶²

Hamza nezapomněl ani na svou protituberkulózní činnost. Díky Studentskému zdravotnímu ústavu, v němž byl předsedou, se mu podařilo otevřít protituberkulózní poradnu a ordinaci pro železničáře na Králově poli v Brně. Podal také návrh na zřízení Lidových ústavů sociální péče zdravotní, který adresoval tehdejšímu děkanovi LF MU prof. Ročkovi. Neustále podporoval snahy o založení nových protituberkulózních léčeben, neboť byl toho názoru, že možnost léčit tuberkulózní onemocnění je stále nedostačující. Svůj celoživotní aktivní boj proti tuberkulóze rozšířil o zápas proti stále rozmáhajícímu se onemocnění – rakovině, pro jehož léčbu požadoval stavbu Lidových ústavů sociální péče zdravotní.¹⁶³

Jelikož problém rakovinového onemocnění neustále rostl a péče o takové to pacienty byla dost náročná, a protože je většina nemocnic a ústavů nechtěla přijímat, měla vzniknout charitativní nemocnice, která by se o nemocné postarala. Vzniku takové to nemocnice předcházela sedmiletá práce spolku Dům útěchy, který byl založen nezávisle na lékařské fakultě v roce 1928 a MUDr. Hamza, který měl tolik zkušeností se zakládáním sociálně - zdravotních zařízení, byl požádán o vypracování jeho stanov. Tím však jeho práce neskončila, neboť boj proti této zákeřné nemoci chtěl podpořit i účastí Ústavu sociálního lékařství. Výsledku vybudování ústavu pro nemocné se bohužel nedožil. Teprve dne 13. ledna 1935 byl díky činnosti spolku Dům útěchy zahájen provoz prvního protirakovinného ústavu v Československu, pod názvem Masarykův

---

¹⁶² Tamtéž, s. 121 - 124.

¹⁶³ Tamtéž, s. 108, 126.

onkologický ústav.

Od jmenování mimořádným profesorem až do své smrti vydával odborné práce, ve kterých shrnul své poznatky z dosavadní ústavní a sociální praxe. Své zkušenosti formuloval například ve studii Sociální lékař, ve které hodnotil postavení sociálního lékaře a velmi negativně hodnotil oddělování péče léčebné od správní.¹⁶⁴

Jako sociální lékař se tématu sociální péče zdravotní věnoval již jako sekční šéf na ministerstvu. K tomuto tématu spolu s dalšími autory vydal v roce 1921 *Úvahy o sociální péči zdravotní*. V této práci se ostře vyjadřoval ke špatnému stavu společnosti a jejím nehygienickým podmínkám. Společně se špatnými stravovacími návyky a dá se říci neexistující sociální zdravotní péčí, vytvářely živnou půdu pro rozvíjení sociálních chorob, které nepříznivě ovlivňovaly zdravotní stav obyvatelstva. Mezi tyto choroby Hamza řadil skrofulózu - tuberkulózu, pohlavní choroby, alkoholismus, choroby kojenců a matek, kloubní revmatismus, chřipku, tyfus, spalničky, vzteklinu, spálu, černý kašel, některé choroby srdce a cév, dýchacích cest či záněty plic. K těmto jednotlivým nemocem se podrobněji vyjadřovali jeho kolegové.¹⁶⁵ Hlavní roli ve zlepšování špatné zdravotní situace měl mít právě lékař jako učitel, jako vychovatel národa, jako zdravotně sociální strážce a hygienik.

Jednou z jeho posledních vydaných prací byly Zdravotní desky bytové (1927), vydané jako příspěvek k bytové péči v Brně. Poznatky této práce chtěl přispět do právě vznikajícího textu nového stavebního zákona, který připravovala Masarykova akademie práce.¹⁶⁶ Bylo pro něj důležité, aby do zákona prosadil „*povinnou účast lékaře při parcelacích, regulacích, povolování všech staveb a oprav vůbec, ale i vůdčí roli lékaře na úřadu bytových desek zdravotních*“.¹⁶⁷ Ve své práci hovořil o potřebnosti zavést pro každý dům v Brně vlastní zdravotní bytovou desku (zdravotní průkaz domu), která by obsahovala jeho podrobný popis i s příslušnými byty, zařízením i poznámkou o zdravotní kvalitě bydlení. Do průkazu měly být zaznamenávány i výsledky zdravotních kontrol s informacemi, které případně oznamovaly opravy zjištěných závad.

MUDr. František Hamza v Ústavu sociálního lékařství naposledy přednášel

---

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 128 - 130.

¹⁶⁵ HAMZA, F. *Úvahy o sociální péči zdravotní*. Praha, 1921. s. 11, 23, 24.

¹⁶⁶ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 119.

¹⁶⁷ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 917, kart. č. 43, *Prof. Dr. František Hamza: „Zdravotní desky bytové (příspěvek k bytové péči)“*, Brno 1927.

11. listopadu 1929. Dále mu to jeho nemoc neumožňovala a alespoň doma se snažil pracovat a dokončit své dílo o dětských feriálních osadách.¹⁶⁸ Ještě těsně před svou smrtí obdržel oficiální rozhodnutí o povinnosti kolokvia ze sociálního lékařství pro všechny mediky.¹⁶⁹

František Hamza zemřel 4. června 1930 ve věku 62 let. Na jeho smrt reagovalo velké množství tiskovin a děkanát fakulty byl zahrnut kondolencemi. V sobotu 7. června se s ním do brněnského krematoria přišli rozloučit všichni, kteří ho znali. Nechyběla ani velmi početná delegace z Luže.¹⁷⁰

3.4.4 Hamza spisovatel

František Hamza začal se svou literární tvorbou už jako student střední školy. Na gymnáziu v Německém Brodě vznikla jeho první divadelní hra Král králů a tento žánr neopustil ani v době svých univerzitních studií v Praze. V roce 1890 byla při příležitosti národopisné slavnosti v Humpolci uvedena jeho veselohra Starosta, kterou pro humpolecký spolek Sázavan napsal.

Později k divadelním hrám přidává nové žánry, se kterými je již neodvratně spjato Hamzovo rodné prostředí. Ve své tvorbě se neustále vrací do svého rodiště Zálesí, do prostředí latinských škol v Německém Brodě a ke slavné historii premonstrátského kláštera v Želivě. Jako majitel sanatoria a veřejně činná osoba, publikuje své drobné národopisné práce v časopisu Zvon. Zde vychází jeho *Črty ze Zálesí*, kde se poprvé objevují postavy, které jsou později součástí jeho velkých děl: *Šimon kouzelník* a *Želivské romance*. V Šimáčkově nakladatelství vydává v roce 1902 povídky s názvem *Zálesí: Poznámky povahopisné*.

Hamza je prvním spisovatelem, který prostředí Českomoravské vysočiny, Zálesí, Humpolecka, Želivu a Bříšť uvedl do české literatury.¹⁷¹ Tento kraj velmi dobře znal, vyrůstal v něm a slyšel i studoval jeho historii. Jako student se zajímal o želivský klášter a již tehdy vznikla jeho myšlenka toto téma literárně zpracovat. Václav Svatek si ve svých pamětech poznamenal, že Hamza si v Luži z vypůjčené německobrodské kroniky

---

¹⁶⁸ LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3. s. 120, 132.

¹⁶⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 926, kart. č. 43, *Profesor dr. František Hamza, zakladatel první dětské léčebny pro tuberkulózu – 110. výročí jeho narození, Studia pneumologica et phtiseologica cecoslovaca* 39, 1979, č. 1, s. 55-58. R. Křivinka.

¹⁷⁰ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 929, kart. 43, *Jak Luže přichází o velké lidi*, Lužský zpravodaj 1993.

¹⁷¹ HAMZA, F. *Šimon kouzelník: Román kněze buditele*. 8. vydání. Havlíčkův Brod, 1955. s. 430-435.

vypisoval různé informace.

Za Hamzova působení v Luži vzniklo drama *Duše lidská*¹⁷², dosud existující pouze v rukopisu. Drama je umístěno do prostředí Zálesí, kde se celý děj odehrává. Objevuje se zde motiv boje lidu proti panské vrchnosti. Hlavním sporem díla je tahanice mezi direktorem a Zálesáky o obecního sirotka Jiříka, kterého chce direktor odvést na své panství, aby tam robotoval. Ze starých listin se však zjistí, že Jiřík je direktorův syn, což pán popírá a odmítá se k němu přiznat. Celý Zálesácký lid se postaví za Jiříka a odmítá ho propustit, nakonec dochází téměř k souboji a použití ručnic. Direktorovi se sice podaří Jiříka zajmout, ale v cestě ze Zálesí se jim postaví rychtář i s místními sedláky. Direktor nakonec umírá při pokusu přejít lávku, která se s ním zhroutlí do hluboké rokle.

Hamzova první větší literární práce, ve které využívá všechny své znalosti, nejen o Zálesí, vychází v roce 1920 ve Vilímkově nakladatelství v Praze a nese název *Šimon kouzelník: Román kněze buditele*. Děj tohoto díla Hamza zasadil do prostředí Zálesí, německobrodské školy, která byla již od dob svého vzniku (1735) kulturním centrem kraje a do prostředí želivského kláštera, jehož premonstrátský mniši v Německém Brodě vyučovali a podporovali v lidu vlastenectví. Doba, ve které se děj odehrává je začátek 18. století, doba kdy se již začalo zapomínat na josefínské, školské, náboženské a robotní reformy. Zálesácký lid je stále hospodářsky spjat s klášterem v Želivě, na jehož velkostatecích musí robotovat. V Hamzově díle tento lid bojuje o svou holou existenci se zástupcem klášterní vrchnosti, stoupencem nejužší reakce, proti němuž vystupuje Šimon. Zálesácký kněz a želivský premonstrát zde vystupuje jako národní buditel a ochránce lidu proti jejím utlačovatelům. Šimon je velmi vzdělaný a Hamza jeho řeč obohacuje o používání latiny, kterou mluví i premonstrátský kanovníci. Jako Šimonův učitel a vzor zde vystupuje Josef Dobrovský, patriarcha slovanské řeči, který s láskou propaguje vědu a vzdělání. Po jeho vzoru chce Šimon svobodně a především v českém jazyce vést výuku na latinských školách. V románu se objevují tři základní konflikty. První, když Šimon bojuje proti strnulé církevní dogmatice, církevním pravidlům a řádu, neboť se jako kněz zamiluje do dívky, Lidušky a zplodí s ní dítě. Za svou lásku se nestydí, bojuje za ní, neskrývá ji a ke svému dítěti se hrdě hlásí. Druhý boj vede za zachování latinských škol, které z hospodářských důvodů ztrácí chuť podporovat německobrodští obyvatelé, na což Šimon reaguje slovy: „*Myslíte, vy Brodští, když*

---

¹⁷² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 919, kart. č. 43, MUDr. F. Hamza - „*Duše lidská*“ - rukopis dramatu s. d.

*zboříte školy, že postavíte chlévy? Jen víc dobytka bude mezi vámi!*¹⁷³“ Poslední boj vede, když se snaží o lepší postavení selského člověka na želivském panství. Román Šimon kouzelník byl jistě čtenářsky velmi úspěšné dílo, neboť vyšel v 11. vydáních.

Hamza se naposledy k prostředí Zálesí, škol a kláštera vrátil ve své poslední práci *Želivské romance: Cestopis duší lidu neznámé země*¹⁷⁴. Děj je opět umístěn do pojosejínské doby, doby útlaku v otázce národnosti, náboženské i hospodářské. Želivské romance jsou rozděleny do osmi částí, ve kterých se opět objevuje prostředí zálesáckého kraje a boj jeho lidu proti panské vrchnosti. V jednotlivých povídkách je různými obměnami popisován boj lidu proti krutému útlaku a nesvobodě. Hrdiny Želivských romancí je prostý lid, který bojuje o čistou víru a sociální spravedlnost, objevují se v nich i stejné postavy, jako v Šimonovi kouzelníkovi a národopisných črtách. Toto dílo vyznívá jako protest proti sociálnímu útlaku, Hamza v něm opět vyjádřil svou lásku k prostému selskému lidu, který bojuje s panskou vrchností.

František Hamza byl svými současníky považován za nesmírně srdečného a velmi aktivního člověka, připraveného kdykoli pomoci. Téměř všichni pamětníci opakují, že to byl muž „dobrých očí“ a dobrého srdce. Byl to silný muž, který pocházel ze zálesáckého lidu a i on byl obdařen jeho vlastnostmi, neústupností a obětavostí. Stejně jako hrdinové jeho literárních děl bojoval za svůj sen, bojoval za osvětu a za zdraví lidu. Hamza jako lékař a Hamza jako spisovatel mají jedno společné, a tím je myšlenka služby lidu, kterou sám vložil do úst jeho Šimona: „ *Učte žít; pravím žít, i kdyby třeba bylo obětí vašeho života!*“¹⁷⁵

Seznam odborných prací prof. MUDr. Františka Hamzy:

K dějinám českých mediků. Praha, 1895.

Sanatorium Med. Un. Dr. Františka Hamzy: léčebný ústav pro nemocné skrofulosou (krtičnatostí) v Luži u Vys. Mýta v Čechách po celý rok trvale přístupný, Praha, 1902.

O skrofulóze, 1906.

Boj naší doby proti tuberkulóze. Praha, 1908.

Pojem skrofulosy. Praha, 1909.

¹⁷³ HAMZA, F. *Šimon kouzelník: Román kněze buditele.* 8. vydání. Havlíčkův Brod, 1955. s. 203.

¹⁷⁴ HAMZA, F. *Želivské romance: cestopis duší lidu neznámé země.* Havlíčkův Brod, 1957.

¹⁷⁵ HAMZA, F. *Šimon kouzelník: Román kněze buditele.* 8. vydání. Havlíčkův Brod, 1955. s. 395.

Školská výchova dětí skrofulosních. Praha, 1909.
O tuberkulinu a látkám jemu blízkých, 1909.
O jednoduché či dvoji docházce školní, 1911.
Výchova dětí oslabených skrofulosou (tuberkulosou věku dětského). Praha, 1912.
Štátný dětský léčebný ústav Šrobárov, 1913.
Tuberkulóza dětského věku, 1914
K boji proti dětské tuberkulóze, 1917.
Organizace odboru sociální pathologie v ministerstvu veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, 1919.
Organizace Masarykovi Ligy proti tuberkulóze, 1919.
Ústavní škola skrofulózních dětí, 1919.
O boji protituberkulózním v republice Švýcarské, 1919
Výchova lékařů a zdravotních tajemnic pro Lidové ústavy sociálně zdravotní péče, 1919
Lidové ústavy sociálně zdravotní péče, 1920
Úvahy o sociální péči zdravotní. Praha, 1921.
Výzkum dítěte lékařem - vychovatelem, 1922.
Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích. Praha, 1923.
Sociální aetiologie, Praha 1923.
O tuberkulose věku dětského. Brno, 1923.
Charakteristika tuberkulosního dítěte. Brno, 1925.
Sociální práce zdravotná. Bratislava, 1926.
Zdravotní desky bytové. Brno, 1927.
Vysoké tatry, 1929
Zdravotní osada školní, 1930
M.U.D^{ra} Františka Hamzy Sanatorium pro skrofulosní. Léčebný ústav chorob dětských v Luži. Praha, s. d.
K výchově sociálních lékařů v boji protituberkulosním. Praha, s. d.

4. BUDOVÁNÍ LÉČEBNY 1909 – 1938

4.1 Prodej a chod ústavu do roku 1918

Prodej ústavu do rukou státu se začal projednávat v roce 1907, v době, kdy MUDr. Hamza již nebyl schopen krýt náklady na celý chod léčebny. Od prodeje si také sliboval, že stát bude dostatečnou finanční oporou léčebny a nadále bude pokračovat v jejím rozšiřování. Prodej se uskutečnil díky značné pomoci přisedícího zemského výboru Karla Adámka, který svou podporu vyjádřil slovy: „*Zemský výbor je povinen zabezpečiti lidu vaše dílo. Vaši nemocní jsou našimi nemocnými. Politika je povinna starati se o tyto naše děti. I školu jim tu rozšíříme, aby vyzbrojily do života. Pokusím se o to.*“¹⁷⁶ Vhodným okamžikem pro prodej ústavu se stalo jubileum císaře Františka Josefa, ke kterému Zemský výbor Království českého ústav zakoupil. Stalo se tak dne 9. 12. 1908. Do majetku Zemského výboru byla léčebna převedena ke dni 1. 1. 1909 a spravována byla VI. oddělením zdravotních záležitostí až do roku 1913, kdy panovník nechal tzv. Anenskými patenty rozpustit Zemský sněm, a tak přestal fungovat i Zemský výbor. Nově se léčebna dostala pod správu Zemské správní komise, pod kterou zůstala až do roku 1918. Se změnou majitele souvisela i změna názvu ústavu. Od roku 1909 byl pojmenován „*Královský český zemský jubilejní ústav pro děti skrofulosní v Luži.*“¹⁷⁷

MUDr. František Hamza za ústav obdržel částku 360 000 K a i nadále v něm působil.¹⁷⁸ Zpočátku vykonával funkci prozatímního ředitele a od roku 1912 byl Zemským výborem jmenován definitivním ředitelem ústavu, se základním platem 10000 K ročně. Tím, že se stal MUDr. František Hamza ředitelem léčebny, se musel vzdát veškeré mimoústavní lékařské činnosti.¹⁷⁹

Zemský výbor jako nový majitel léčebny provedl několik změn a vytvořil nové funkce. Správcem ústavu se stal Antonín Marek¹⁸⁰, který byl jmenován dne 16.12.1908. Jeho činnost tkvěla ve vedení administrativy a správě hospodářství. V ústavu působil do roku 1915, kdy byl povolán do Královské české zemské účtárny a na jeho místo

¹⁷⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 76, 77.

¹⁷⁷ Tamtéž

¹⁷⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 313, kart. č. 1, *Smlouva o prodeji ústavu zemskému výboru* 1909.

¹⁷⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 329, kart. č. 1, *Schválení MUDr. F. Hamzy ve funkci ředitele ústavu a přiznání základního platu* 1912.

¹⁸⁰ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 310, kart. č. 1, *Osobní spis Antonína Marka* 1908-1915 (1920).

nastoupil účetní revident Eduard Kriner¹⁸¹. Nově byla zřízena funkce kontrolora ústavu, kterou vykonával J. Janoušek, později ho vystřídal M. Chalupník. Zemský správní výbor také stanovil funkci zdravotního referenta¹⁸², který v ústavu prováděl pravidelné inspekce. Zaměstnanci, kteří v léčebně působili ještě před prodejem ústavu, na svých místech setrvali.¹⁸³

Jejich platové poměry při přechodu do zemských služeb zůstaly stejné a i jejich dosavadní požitky byly výborem potvrzeny. To znamená, že mzda ústavního lékaře byla od 150 – 200 K měsíčně, mzda správce byla 100 K měsíčně, ošetřovatelé pobírali plat cca 24 K měsíčně, kuchyňský personál 16 K a zřízenci 30-35 K.¹⁸⁴ K roku 1915 se stav personálu v léčebně navýšil a celkem zde pracovalo 94 osob ošetřovatelského personálu a 103 zřízenců, jako byli zahradníci, pradelny, kuchařky, strojníci, švadleny apod.¹⁸⁵

Zemský výbor nově stanovil věkovou hranici pro léčbu nemocných. Podle ní se v ústavu léčili chlapci ve věku 4 - 14 let a dívky do věku až 16 let. Léčba byla určena pro „ *děti opožděné ve vývoji tělesném, oslabené po vysilujících chorobách, schylné k tuberkuloze – děti nemocné projevy chorobnými, podezřelými tuberkulosou anebo tuberkulosu provázející – zvláště pak děti stížené dlouhotrvajícím, mnohonásobně se vyskytujícím, léčení vzdorujícím, často se opakujícím onemocněním soustavy mízní, mízních žláz, kostí, kloubů, očí, nosu, dýchatel atd. atd.*“¹⁸⁶ Kapacita léčebny byla stanovena pro 200 dětí v zimním období a v jarním, letním a podzimním období až pro 300 dětí.¹⁸⁷

Dále byl zvýšen denní ošetřovací poplatek z původních 2 K na 2,40. Navíc se každý měsíc hradil poplatek 5 K za používání ústavního prádla a 3 K za jeho praní. Školou povinné děti ještě čtvrtletně platily 2 K jako příspěvek na školní potřeby.¹⁸⁸

¹⁸¹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 472, kart. č. 6, *Eduard Kriner 1914-1926*, 1934.

¹⁸² Ten prý podle Svatka trpěl takovým strachem z tuberkulózního onemocnění, že nikdy holou rukou nesáhl na kliku od dveří, a tak vrchní opatrovník Cimburek, který ho po ústavu doprovázel, vždy dělal dveřníka. SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

¹⁸³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích 1923*, s. 77.

¹⁸⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 313, kart. č. 1, *Smlouva o prodeji ústavu zemskému výboru 1909*.

¹⁸⁵ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 449, kart. č. 5, *Stav zaměstnanců, výkazy, systemizace míst, náplň práce (1913, 1914) 1920, 1923, 1924, 1929-1931, 1934, 1935*.

¹⁸⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 312, kart. č. 1, *Statut léčebny 1909*.

¹⁸⁷ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. VII.

¹⁸⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní*

Jak již bylo řečeno, MUDr. Hamza si od prodeje ústavu sliboval řadu pozitivních změn a především finance na jeho další rozšiřování. Následovalo však velké zklamání, neboť v rozvíjení další činnosti mu neustále překážely politické spory v českém sněmu. František Hamza dokonce prodeje litoval a byl přesvědčen, že kdyby ústav zůstal v jeho rukou, neměl by takové problémy s jeho rozvojem ani v době první světové války. Po převzetí ústavu došlo jen k dílčím stavebním úpravám a nová výstavba zdaleka neodpovídala jeho představám a plánům.¹⁸⁹

Do vzniku samostatného Československého státu se v ústavu podařilo zavést kanalizaci, k níž byly v roce 1915¹⁹⁰ připojeny všechny budovy a veškerá aktivita byla ukončena výstavbou infekčního pavilonu a strojovny s prádelnou a dílnou údržbářů. S jejich stavbou souvisela i nutnost vybudovat novou kotelnu, neboť novému pavilonu a prádelně v košumberské části, by ta původní nestačila.¹⁹¹ Ale ani tento malý úspěch nepřinesl řediteli ústavu radost, neboť nové stavby, především nová kotelna, byly umístěny na nevhodných místech, které neodpovídaly jeho představám o rozvoji ústavu. Sám se o spolupráci s úřady vyjádřil takto: „*Marny byly mé prosby a rady. Poznání mé odborné, hospodářské i správní, tak těžce získané osvědčenou domácí praxí a studiem všech nejvýznamnějších ústavů evropských, nemohlo zvítěziti nad těmi, kdož někdy nemohli, jindy nerozuměli, často nechťeli. Marně a opětovně se snažil pomoci náš otcovský přítel K. Adámek.*“¹⁹²

František Hamza byl jednáním výboru natolik zklamán, že dokonce sepsal protestní memorandum, které prostřednictvím prof. J. Hlavy předložil předsedovi zemské komise. Jeho memorandum však dorazilo až po vzniku ČSR. To už byl v čele zemského správního výboru nový předseda, Dr. B. Franta, který začal ihned pracovat ve prospěch ústavu. Vznikem nového státu tak začala nová etapa rozvoje ústavu a začaly se plnit všechny předválečné plány. Péče o ústav byla svěřena přísedícímu Josefu Neradovi, který příznivě působil na rozvoj léčebny a na jeho práci dále navázali

---

děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích 1923, s. 81. SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 313, kart. č. 1, *Smlouva o prodeji ústavu zemskému výboru 1909.*

¹⁸⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 77.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 43.

¹⁹¹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 935, kart. č. 43, *Dějiny. Gottwaldova dětská léčebna pohybových poruch v Luži – Košumberku*; Hedvika Šedová, MUDr. Z. Mátl (1971) 1974.

¹⁹² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 77.

přisedící správního výboru a spisovatelka Marie Majerová a poté Václav Ksandr.¹⁹³

4.1.1 Ústavní škola a zřízení kaple

Se školním vzděláním v léčebně se pokračovalo i po převzetí ústavu pod zemskou správou. Správce zařízení František Citta¹⁹⁴ ve své funkci nesetřval dlouho a již po svém dvouletém působení odešel. V jeho činnosti ho nahradil nově nastupující učitel Václav Svatek¹⁹⁵, který na své místo nastoupil 1. ledna 1911. Vzdělávací zařízení tehdy neslo název „*Pomocné třídy při království českém zemském jubilejním ústavu pro skrofulosní děti v Luži*“. Škola měla při příchodu učitele Svatka pouhé 2 třídy. Chlapeckou v Luži, kde V. Svatek vyučoval a dívčí na Košumberku, kde výuku po učitelce Lhotanové¹⁹⁶ převzala Anna Havlíková.¹⁹⁷

Teprve usnesením c. k. Zemské školní rady, byla dne 15. dubna 1912 zřízena řádná ústavní škola, která byla stejně jako ústav financována zemským správním výborem. Původní pomocné třídy byly přeměněny na samostatnou dvoutřídní školu, s platností od 1. září 1912.¹⁹⁸ Řídícím učitel byl na Hamzovo doporučení jmenován učitel lužské školy Josef Votroubek a jako učitel I. třídy byl jmenován Václav Svatek. Ten nastoupil po odchodu učitelky Anny Havlíkové na její místo v dívčí třídě a jeho chlapeckou třídu převzal učitel Votroubek.¹⁹⁹

V nově zřízené ústavní škole také vznikly pomocné třídy pro duševně opožděné děti. Již od července 1913 v nich začal učitel Svatek vyučovat. Každý z ústavních učitelů vždy od lékaře obdržel osobní spis pacienta, který obsahoval informace o jeho zdravotním i psychickém stavu. Úkolem učitele bylo seznámit se s ním a poté výuku přizpůsobit potřebám a schopnostem dítěte. Ve své podstatě se jednalo o vytvoření

---

¹⁹³Tamtéž

¹⁹⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 319, kart. č. 1, *Osobní spis Františka Citty* 1909, 1915.

¹⁹⁵ Václav Svatek nastoupil 1.1.1911 jako správce školy, v 1914 byl mobilizován a poslán na frontu, vrací se v roce 1920. Od 1.1.1932 byl jmenován ředitelem školy, sám vedl školní kroniku a důsledně se snažil naplnovat odkaz Františka Hamzy. V době protektorátu byl podle nařízení penzionován. Nařízení se týkalo všech učitelů starších 55 let, jemu však bylo 52 let. V květnu 1945 se Svatek znovu vrátil do školy a definitivně odešel na konci školního roku 1950/1951.

¹⁹⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 314, kart. č. 1, *Osobní spis Jany Lhotanové* 1909.

¹⁹⁷ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka* 1910-1950.

¹⁹⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 309, kart. č. 1, *Kopie povolení c. k. Zemské školní rady na zřízení 2 prozatímních tříd při léčebně (1908), kopie povolení c. k. Zemské školní rady na zřízení samostatné dvoutřídky obecné školy při ústavu (1912).*

¹⁹⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka* 1910-1950.

individuálního plánu pro každé dítě. Většina skrofulózních dětí navštěvující pomocné třídy trpěla nejčastěji opožděností ve vývoji a častou unaveností. Tyto nejčastější poruchy byly v mnoha případech ještě doplněny specifickými vadami sluchu, zraku apod. Proto bylo nutné na všechny tyto obtíže brát ohled a výuku upravovat podle stavu dítěte. Z tohoto důvodu nebylo možné v ústavní škole zavést stejné vyučovací osnovy jako na ostatních školách. Od běžného školního režimu se také lišila tím, že kladla velký důraz na výuku dětí v přírodě a školní učebny se využívaly jen za nepříznivého počasí.²⁰⁰

Výuka vedená s ohledem na zdravotní stav malých pacientů byla velmi náročná a i v případě ostatních tříd, bylo nutné děti rozdělit podle jejich schopností a dosavadního stupně vzdělání. Nejmladšími žáky byly děti od první do páté třídy, které výukou strávily 2 hodiny denně. Jinak tomu nebylo ani u starších dětí od šesté od osmé třídy. Ústavní škola se sice od běžných škol velmi odlišovala, ale i zde byly dětem dopřávány prázdniny. Letní byly v červnu a na zimní se mohly těšit v prosinci.²⁰¹

V ústavu byla kromě běžné výuky rozvíjena i výuka náboženská. Se vznikem ústavní školy souviselo i zřízení funkce duchovního správce sanatoria. Na toto místo nastoupil 1. října 1912 místní farář a v té době penzista Jan Dudek. Pro jeho úkony byla provizorně zřízena kaple v bývalé klášterní rezidenci na Chlumku a ještě téhož roku byla vysvěcena. Povinností duchovního bylo každodenní sloužení mše a vyučování náboženství v ústavní škole. V případě potřeby také vedl pohřby ústavních chovanců na ústavním oddělení městského hřbitova. V kapli, kde vykonával mše, jako varhaník působil Václav Svatek a kostelnickou službu vykonával dozorce chlapců Karel Vopařil.²⁰²

Náboženská výuka a vzdělání byly doplňovány i zájmovou aktivitou. V rámci školy se děti mohly věnovat zpěvu, neboť pro ně učitel Svatek, na dívčím oddělení, založil malý sbor, kde se často zpívalo. Tyto vzdělávací aktivity a zejména chod školy, zanedlouho zasáhly válečné události, které přinesly změny. Škola musela čelit odchodu svých učitelů na frontu a pomocnou třídu, do té doby vedenou učitelem Svatkem, tak

---

²⁰⁰ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 66, 68

²⁰¹ Tamtéž, s. 68, 69.

²⁰² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 331, kart. č. 1, *Duchovní správa; zřízení místa duchovního správce ústavu a kaple (ve škole), vysvěcení kaple* (1912).

musel v období války převzít učitel Votroubek.²⁰³

4.1.2 Hospodářství ústavu

Od roku 1909 až do propuknutí první světové války se v ústavu průměrně léčilo 400 dětí ročně. Válka však přinesla novou situaci a od jejího počátku můžeme pozorovat pokles počtu pacientů v ústavu, který se zastavil zhruba u 300 dětí ročně. Stejně jako v předchozím období většinu pacientů tvořily dívky a ani věková kategorie pacientů se nezměnila. Mezi nejohroženější skupinu, nakažených tuberkulózním onemocněním, stále patřily děti ve věku od 6 - 15 let. Ústav však kromě nemoci musel bojovat i s ekonomickou situací, která se s příchodem války změnila. Plné poplatky za léčbu, které mohlo platit asi jen 8% pacientů, se až dokonce války sice zvedly z původních 2,40 K na 3 K, ale toto zvýšení naprosto neodpovídalo vlastním nákladům na léčbu pacientů. Tyto náklady na denní ošetřovné se v posledním válečném roce vyšplhaly až na 8 K. Navíc situaci stěžoval fakt, že 90% dětí pocházelo z chudých poměrů a i částečnou taxu na léčbu platilo pouhých 36 % dětí.²⁰⁴

Tato situace by se mohla zdát jako bezvýhodná a ekonomicky neudržitelná, ale i přes to ústav dokázal své chovance dále léčit a starat se o ně. Za to vděčil vlastnímu ústavnímu hospodářství, na kterém si od počátku svého vzniku majitel a od roku 1909 ředitel ústavu, MUDr. Hamza, zakládal. Právě výnosy z ústavního hospodářství dokázaly udržet chod ústavu a dokonce se mu postupně začalo natolik dařit, že výtěžky neustále rostly. Samozřejmě ne všechny roky byly ekonomicky úspěšné, ale v průměru si ústav mezi lety 1912 - 1918 ročně vydělal kolem 6000 K, nejnižší výnos připadl na rok 1915 (činil pouhých 2900 K) a naopak nejvyšší výtěžek 11400 K mělo ústavní hospodářství ve válečném roce 1917.

Celé hospodářství bylo založeno na vlastním zelinářském a ovocném sadě a k tradičnímu chovu sánských koz postupně přibyl i chov vepřů a koní. Koně byli využíváni především k dopravním účelům, ale za války byl jejich počet postupně snižován, neboť byli stejně vojáci v záloze posláni na válečnou frontu.²⁰⁵

---

²⁰³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950.*

²⁰⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích 1923*, s. 80, 81, 85.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 86, 87.

4.1.3 Personál

Lékařský personál od převzetí ústavu tvořili 3 stálí lékaři, MUDr. František Hamza, MUDr. Janeček a MUDr. Malý²⁰⁶. V období, kdy byly využívány letní ložnice a kapacita ústavu se zvyšovala až o 80 míst, bylo nutné přijmout ještě další výpomoc. Proto zde bylo vytvořeno místo pro externího lékaře, který byl zpravidla najímán na období mezi 1. dubnem a 31. říjnem. V letech 1909-1910 toto místo obsadila MUDr. Zdenka Čermáková²⁰⁷. Ani tento počet však nedostačoval počtu pacientů, a tak MUDr. Hamza již v lednu 1909 požádal o změnu počtu lékařských míst. Výsledkem byla přeměna dosavadního místa externisty na místo stálého zaměstnance, a tak se MUDr. Čermáková stala stálou lékařkou a její místo externisty bylo uvolněno pro další pomocnou sílu. V roce 1911 na něj nastoupil MUDr. Jaroslav Šmelcer²⁰⁸, který na této pozici pracoval do podzimu 1912, kdy nastoupil na místo IV. lékaře. MUDr. Hamzovi se totiž podařilo získat další povolení od Zemského výboru o vytvoření čtvrtého místa stálého lékaře.²⁰⁹

Každý z těchto lékařů měl své pracoviště a zabýval se určitým typem tuberkulózy. Na pozici první lékař MUDr. Janeček pečoval o dívčí oddělení, chlapecké oddělení vedl v pořadí druhý ústavní lékař MUDr. František Malý a MUDr. Šmelcer spravoval oddělení malých dětí ve věku od 4 do 7 let a infekční oddělení. Takto rozdělená oddělení podle pohlaví a věku byla ještě (stav z roku 1910) dále rozdělena a to podle onemocnění na 1. oddělení plicní tuberkulózy, 2. oddělení s případy chirurgické tuberkulózy kostí, kloubů, kůže a jiné otevřené formy tuberkulózy a 3. oddělení interní pro uzavřené formy tuberkulózy.²¹⁰

Do lékařského složení negativně zasáhla mobilizace vyhlášená 26. července 1914, která ústav připravila o její personál. Povolání jako vojáci byli MUDr. Šmelcer, MUDr.

---

²⁰⁶ Do léčebny nastoupil v lednu 1909 na druhé místo ústavního lékaře a sloužil zde na chlapeckém oddělení. Nejen že v ústavu působil jako lékař, ale díky své včelařské vášni i jako dodavatel medu a ovoce. Mimo svou práci v ústavu, jako jediný lékař v okolí mohl vykonávat zubní praxi. S MUDr. F. Hamzou udržoval písemný kontakt i po jeho odchodu z léčebny. Hamzova léčebna Luže-Košumberk: *významné osobnosti*, 2006 [cit. 2011-06-10].

URL: <<http://download.hamzova-lecebna.cz/index.html>>.

²⁰⁷ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 315, kart. č. 1, *Osobní spis MUDr. Zdenky Čermákové* 1909, 1910.

²⁰⁸ V ústavu však nepobyl dlouho, neboť ještě před první světovou válkou (prosinec 1912) byl kvůli balkánské krizi dvakrát mobilizován. Poté byl po propuknutí světové války povolán na srbské bojiště a do ústavu se vrátil až s koncem války.

²⁰⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 368, kart. č. 3, *MUDr. Ladislav Šmelcer (1911-1914, 1917) 1919- 1923*.

²¹⁰ TRENEVOVÁ P.: *HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997*. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. VIII.

Malý, úředník Telec, opatrovník Vopařil a učitel Svatek. V roce 1916 musel jako domobranecký lékař na italskou frontu odejít i MUDr. Janeček. Povolání byli ještě další zaměstnanci, ale jak Svatek uvádí, po „vyreklamování“ se vrátili zpět. Všichni povolání měli štěstí a vrátili se z války domů.²¹¹

4.2 Poválečné období 1918 – 1938

V poválečném období se objevil zvýšený výskyt tuberkulózního onemocnění a počet pacientů neúměrně stoupal. Věkové složení nemocných se nijak zásadně nezměnilo, a tak nejsilnější skupinou nemocných stále zůstávala věková kategorie dětí od 6 - 15 let. Objevovaly se však i případy nemocných dětí velmi nízkého věku. Malý pacienti byli rozdělováni na družinu kojenců (1 rok života), družinu batolátek (do 3 let) a družinu malých dětí (3-6 let). První dvě skupiny dětí však byly do ústavu přijímány jen výjimečně.²¹²

Co se však změnilo, byl nárůst počtu pacientů v ústavu. Ještě před válkou se v ústavu ročně léčilo kolem 300 dětí a tento počet postupně stoupal. Již v roce 1919 byla poskytnuta léčba 500 pacientům a v roce 1921 se v léčebně léčilo již 772 dětí. Sám MUDr. Hamza, v té době již inspektor ústavu, navrhoval další nezbytné stavební rozšíření. Ke zvýšení kapacity ústavu měla přispět i výstavba stanové osady²¹³ v Luži a nově otevřená filiálka ústavu v Chroustovicích, čímž se měl počet lůžek rozšířit na 800. Další kapacitní rozšiřování již MUDr. Hamza nedoporučoval, neboť byl názoru, že větší rozšíření by už „vůdčí ústavní lékař“ nemohl zvládnout. Tato myšlenka opět vycházela z jeho představy, že vedoucí lékař má být zároveň správcem celého „podniku“. A tak i přes značný stavební rozvoj, kterým léčebna v meziválečném období prošla, nebyla hranice 800 lůžek přesažena.²¹⁴

I když rozrůstající se kapacita ústavu poskytla léčbu mnoha pacientům a řada z nich byla úspěšně vyléčena, dbal ústav o zdraví dítěte i po skončení léčby. Dětský pacient byl sledován ve svém domácím prostředí a léčebna udržovala kontakt s jeho rodinou,

---

²¹¹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svátka 1910-1950*.

²¹² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích 1923*, s. 56, 80.

²¹³ Stanová osada byla využívána v letních měsících, kdy se využitím letních ložnic zvyšovala kapacita léčebny. Konkrétně se jednalo o období od 1.4. - 30.9.

²¹⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích 1923*, s. 70, 80.

kteřou bylo nutné poučit o všech základních hygienických a zdravotních pravidlech. K tomuto přístupu bylo zapotřebí přímé komunikace s každým dítětem i s jeho rodiči. Diagnóza, plán léčby i prognóza choroby byla sdělována jak pacientovi, tak jeho rodičů. Role rodiny nemocného byla důležitá, ale každý pacient ji neměl a nemohl se do ní po skončení léčby vrátit, aby se o něho postarala. Z tohoto důvodu MUDr. F. Hamza spolu s přisedicím Zemského výboru J. Neradem, již v roce 1919, založili Fond prezidenta Masaryka. Fond byl určen zejména pro pomoc sirotkům a pro péči o děti propuštěné z ústavu.²¹⁵

4.2.1 Vedení ústavu

Vznik samostatného Československého státu znamenal změny ve správě zemského ústavu v Luži. Zemská správní komise, která byla doposud nadřizeným orgánem sanatoria, byla zákonem č. 38 Sb. ze dne 13. listopadu 1918 zrušena. Lužský ústav tak přešel pod správu VII. oddělení Zemského správního výboru, který byl složen z předsedy a 8 přisedicích. Tuto podobu si Zemský správní výbor uchoval pouhé 2 roky, neboť zákon č. 334 Sb. ze dne 14. dubna 1920 změnil jeho organizaci i statut. Pod správou tohoto nového výboru byla léčebna spravována až do 30. listopadu 1928. V období od roku 1918 až do roku 1928, kdy byl nadřizeným orgánem léčebny Zemský správní výbor, neslo lužské sanatorium název „*Zemský ústav pro děti skrofulosní v Luži*.“²¹⁶

Další změna názvu léčebny měla souvislost se zákonem o organizaci politické správy č. 127 Sb. ze dne 14. 7. 1927²¹⁷. Tento zákon, který vstoupil v platnost 1. prosince 1928, znamenal sloučení státní politické správy s orgány zemské samosprávy, čímž vznikl pouze jediný Zemský úřad, který se až do roku 1945 stal správním orgánem léčebny, která změnila název na „*Zemský ústav pro tuberkulosní děti na Košumberku*“.²¹⁸ Tento podobný název se však používal již od roku 1925, kdy z Prahy ze Zemského správního výboru dne 25. října přišlo oznámení, že v důsledku vnitřní reorganizace a následkem přesídlení ředitelství ústavu na katastr sousední obce, se

---

²¹⁵ Tamtéž, s. 62.

²¹⁶ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. VIII.

²¹⁷ HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku po současnost*. Praha, 2005. ISBN 80-7106-709-1, s. 352.

²¹⁸ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. X.

změnil i úřední název zemského ústavu²¹⁹ v Luži na „*Zemský ústav pro tuberkulosní děti na Košumberce*“.²²⁰

Změna nadřízeného orgánu léčebny se dotkla i samotného vedení ústavu. V době, kdy byl MUDr. František Hamza ředitelem sanatoria, to byl on, kdo řídil ústav, měl mnoho pravomocí a sám rozhodoval o vnitřním dění v ústavu, jako bylo přijímání nebo propouštění zaměstnanců. V roce 1919 však došlo k zásadní změně, neboť MUDr. Hamza byl povolán na ministerstvo zdravotnictví a i když byl novým ředitelem ústavu jmenován MUDr. Jan Janeček, přešla řada jeho pravomocí a funkcí na přisedícího Zemského správního výboru.²²¹

Tím se stal Jan Nerad, který se krátce na to stal předsedou Zemského správního výbor, a tak byl ve své funkci vystřídán Václavem Ksandrou a místo dosavadní referenta ústavu převzala spisovatelka Marie Majerová²²², která se své funkci působila jen pár měsíců. Zemský výbor také vystřídal kontrolora Janouška, který nastoupil na místo správce ústavu ve Cvikově a přijal za něho účetního radu Josefa Bundu. Dále nastoupili nový účetní jako pan F. Jeřábek a pan F. Pospíchal. Z původních úředníků v manipulační kanceláři zůstali pouze Emanuel Pelc a Marie Ferinová (původně Svatová) a místo správce ústavu nadále vykonával Eduard Kriner.²²³

4.2.1.1 Politické dění v ústavu

Tím, že Zemský správní výbor svěřil ústav do péče přisedícímu J. Neradovi, který byl politickým reprezentantem politické strany Sociálně demokratické, se do života ústavu začal vnášet dosud neznámý prvek. J. Nerad se se svými politickými názory snažil získat odborově neorganizované zaměstnance do své strany i do odborové organizace, jejímž byl tajemníkem. Na jeho působení poté zareagovali zaměstnanci jako Cimburek a další stejně smýšlející a v ústavu založili odborovou organizaci jedné politické strany. Když se i jiní zaměstnanci (národní socialisté) pokoušeli založit svou vlastní organizaci, neuspěly a po vyprovokování byli díky svým neuváženým výrokům dokonce

²¹⁹ Rovněž byl změněn název ústavu ve Cvikově na Zemský ústav pro tuberkulosní děti ve Cvikově.

²²⁰ Státní okresní archiv Chrudim, Archiv města Luže, inv. č. 1298, kart. č. 41, *Sanatorium pro tuberkulózu 1905-1942*.

²²¹ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. X.

²²² Svatek ji popisoval jako ženu, která se při svých návštěvách ústavu všem stranila a komunikovala pouze s ředitelem ústavu. Zatímco MUDr. Hamza ji popisoval jako ženu s obrovskou láskou k dětem.

²²³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích 1923*, s. 90.

propuštění. Tak byla v ústavu založena jediná odborová organizace a ustavena bytová komise.

Vliv strany v ústavu díky podpoře přisedícího výboru a příchodem nových vybraných zaměstnanců postupně rostl. Když v roce 1924 odešel správce ústavu E. Kriner, bylo jeho místo vlivem přisedícího obsazeno příslušníkem strany, kterým byl dosavadní ústavní účetní rada F. Tomášek. Nový správce byl považován za dosazenou loutku přisedícího, který díky němu mohl v ústavu přímo působit a ovlivňovat jeho chod. Učitel Svatek se ve svých pamětech zmínil, že přisedící výboru veřejně upřednostňoval a podporoval zapálené straníky na úkor těch „vlažnějších“ a jeho jednání došlo až ke konfliktu s nejstarším zaměstnancem E. Pelcem, který chtěl v tisku uveřejnit nespravedlivé jednání Jana Nerada. Spor byl nakonec urovnán a do tisku se nakonec žádné informace nedostaly, ale po tomto incidentu byl E. Pelc přeložen na „výhodnější“ místo do Bohnic.

A následovaly i další konflikty, které znepríjemňovaly životy zaměstnanců a politické spory poté přesáhly i samotné zdi ústavu. Příkladem byl spor o umístění léčebny do katastru města Luže. V té době totiž patřila většina areálu léčebny do katastru obce Košumberk a zaměstnanci ústavu požádali město Luži o překatastrování, aby získali vyšší činovné. Jejich žádost však byla zamítnuta, protože vedoucí politická strana (živnostensko - středostavovská) města Luže se bála přílivu socialistů do svého volebního obvodu a tím i ztráty svého vlivu na radnici.²²⁴ Tento spor jistě hrál roli i ve změně názvu ústavu, ke kterému v roce 1925 došlo. Dokládá to nařízení Zemského správního výboru ze dne 25. října, kdy kromě oznámení o změně názvu z důvodů reorganizace a přesídlení ředitelství ústavu na katastr obce Košumberk, bylo vyjádřeno politování nad snahou o zachování vžitého a v zahraničí známého názvu lužského ústavu, kvůli odporu obecního zastupitelstva v Luži proti změně hranic katastru. V důsledku změny sídla ústavu se také změnila domovská příslušnost všech definitivních zaměstnanců léčebny, a tak místo do Luže nyní příslušeli do Košumberka.²²⁵

Politické poměry a vypjatá situace se uklidnila až po odchodu F. Tomáška z funkce správce ústavu v roce 1936 a po zvolení nového starosty Luže A. Santholzera. Novým správcem ústavu se poté stal Zástěra, za jehož působení došlo k dalšímu rozšiřování a

---

²²⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svátka 1910-1950.*

²²⁵ SOkA Chrudim, Archiv města Luže, inv. č. 1298, kart. č. 41, *Sanatorium pro tuberkulózu 1905-1942.*

modernizaci²²⁶ léčebny.²²⁷

4.2.2 Personál léčebny

Poválečné období v dějinách léčebny je znakem rozkvětu a podstatného rozšíření léčebny, které si vyžádalo příliv nových pracovních sil a nemalé zvýšení dosavadního počtu zaměstnanců. Bezprostředně po válce však můžeme zaznamenat i odchod odborného personálu na jiná pracoviště. Jelikož Slovensko po válce trpělo nedostatkem kvalifikovaných odborníků a nebyl dostatek profesionálů, kteří by byli schopni zabezpečit fungování státu, byla i léčebna v Luži požádána o uvolnění úředníků jako pomocných sil do slovenských služeb. Ti zde měli působit po dobu nejméně dvou měsíců.²²⁸ K dalším odchodům zaměstnanců z ústavu docházelo v průběhu zakládání nových léčebných ústavů, v nichž bylo třeba zajistit dostatek kvalifikovaných pracovníků. Lužský personál především odcházel do nově založeného ústavu ve Smokovci. Do Šrobárova ústavu tak odešla vrchní kuchařka košumberského oddělení Bergrová a na tamní ústavní školu manželé Tesařovi a i další lužští občané si v nových ústavech našli své místo.²²⁹

4.2.2.1 Lékaři

Lékaři, kteří byli za války mobilizováni, tedy MUDr. Malý, MUDr. Janeček a MUDr. Šmelcer, se po válce ve zdraví vrátili zpět do Luže a znovu nastoupili na svá místa v léčebně. Ke změnám došlo až po odchodu MUDr. Hamzy a po jmenování MUDr. Janečka novým ředitelem ústavu. Bylo tedy třeba tato uvolněná místa doplnit novými lékaři. MUDr. J. Janeček do ústavu přijal MUDr. Marii Uhlířovou, která již za války v ústavu vypomáhala jako medička a nově byl přijat MUDr. Jaromír Weisser. Lékařský kolektiv až do vybudování nových léčebných pavilonů tvořili 4 stálí lékaři a navíc zde bylo vytvořeno místo pro jednoho externího pracovníka. Vzniklo zde také nové místo lékaře, který působil v nově zřízené pobočce ústavu v zámku v

---

²²⁶ Chirurgické oddělení bylo vybaveno novým rentgenovým přístrojem, který doplnil původní první přístroj z roku 1920, a dále zde bylo umístěno léčivé horské slunce.

²²⁷ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

²²⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 341, kart. č. 1, *Organizační záležitosti (1912-1915) 1919-1922, 1924-1928*.

²²⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

Chroustovicích, které obsadil místní lékař MUDr. František Zemánek.²³⁰

K postupnému přijetí dalších lékařů došlo po otevření nových pavilonů pro léčbu chirurgické tuberkulózy, plicní tuberkulózy pomocí helioterapie a po otevření nového léčebného a infekčního pavilonu. K začátku roku 1926 tak v mateřském ústavu v Luži bylo zaměstnáno 7 stálých lékařů a jeden externista. K dalšímu rozšíření jejich počtu došlo v květnu a v říjnu téhož roku, neboť byly otevřeny 2 nové pavilony. Uspořádání bylo k 1. říjnu 1926 následující:²³¹

Tabulka č. 2: Uspořádání léčebny

PAVILON	POČET LŮŽEK	VYUŽITÍ	POHLAVÍ	LÉKAŘI
A	92	Chirurgická tuberkulóza	dívky	MUDr. M. Uhlířová - Kotková (ordinář)
B	92	Chirurgická tuberkulóza	chlapci	MUDr. V. Praj (sekundář)
C	60	Chirurgická tuberkulóza	děti 2-6 let	MUDr. M. Hoková – Honzиковá (sekundář)
D	50	Plicní tuberkulóza (helioterapie)	chlapci	MUDr. M. Weisserová (externistka)
H	55	Plicní tuberkulóza	dívky	
REZIDENCE ²³²	75	Plicní tuberkulóza	chlapci	MUDr. F. Janeček (řídící primář)
I	50	Infekční pavilon pro desperátní případy tuberkulózy plic a kostí a pro akutní infekční choroby		MUDr. M. Fidler (externista)
CHROUSTOVICE	150	Lehká onemocnění	dívky	MUDr. F. Zemánek (přednosta filiálky)
LÉČEBNÝ PAVILON		Operační sál, horské slunce, laboratoř chemická a bakteriologická rentgenová laboratoř		MUDr. M. Fidler (externista) MUDr. B. Hrbek

²³⁰ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 90.

²³¹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 349, kart. č. 2, *Stav zaměstnanců – seznamy pracovníků, systemizace míst* 1924 - 1935, 1925, 1927-1931.

²³² Léčba plicní tuberkulózy chlapců v rezidenční budově byla od října roku 1926 přesunuta do nově otevřeného plicního pavilonu. Od roku 1927 již probíhala adaptace na byty pro zaměstnance.

				(sekundář)
NOVÝ PAVILON PLICNÍ TBC	60 60	Plicní tuberkulóza Plicní tuberkulóza	dívky chlapci	MUDr. V. Dvorský MUDr. J. Honzík

Z uvedené tabulky vyplývá, že kapacita ústavu v říjnu 1926 byla 744 lůžek. V mateřském ústavu pracovalo 7 stálých lékařů a 2 externisté, v pobočce ústavu v Chroustovicích byl lékař jeden. Každý z lékařů měl přidělené pracovní místo na jednom z oddělení²³³. Nově působícími lékaři v novém plicním pavilonu byli MUDr. Josef Honzík²³⁴, který do Luže přišel ze Zemského ústavu ve Cvikově a MUDr. Vladimír Dvorský²³⁵. MUDr. Honzík ze Cvikova také přivedl svou ženu MUDr. M. Hokovou - Honzíkovou²³⁶, která v Luži působila na oddělení malých dětí C.

Po obsazení těchto dvou nových míst stálými lékaři, bylo Zemskému správnímu výboru navrženo, aby byla pro rok 1927 vytvořena další 3 stálá lékařská místa, která byla potřeba pro oddělení helioterapie H a D a pro bakteriologickou laboratoř, neboť tuto službu prozatím vykonávali externí pracovníci, jejichž služba nesměla přesahovat délku 12 měsíců. Navíc byla pro rok 1927 naplánována adaptace starého infekčního pavilonu na karanténu, kde bylo také zapotřebí stálého lékaře.²³⁷

Žádost ředitelství ústavu byla vyslyšena v srpnu roku 1927, kdy na ortopedické oddělení (pavilony A, B, C) na místo primáře nastoupil nový lékař, MUDr. Miloslav Havránek. Tak tedy vznikl první primariát léčebny. Druhý primariát vznikl o tři roky později, tentokrát na plicním - interním oddělení a na toto místo ve funkci primáře nastoupil 1. dubna 1930 MUDr. Blahoslav Kadlec.²³⁸

Příchod MUDr. Havránka do Luže znamenal nejen vznik prvního primariátu léčebny, ale především přišla řada změn v dosavadní léčebné péči. Nadále byly zachovány klasické léčebné procedury, při nichž byly využívány nejrůznější pomůcky a přístroje a léčba pacientů byla zaměřena na vzduchové, sluneční a vodní koupele,

²³³ Na něm byl povinen konat každý šestý den 24 hodinovou službu.

²³⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 358, kart. č. 2, *MUDr. Josef Honzík 1932*.

²³⁵ MUDr. Dvorský přišel do Luže z léčebny v Jevíčku, v té době byl nakažen tuberkulózním onemocněním a v ústavu se při výkonu svého povolání léčil. Zde se oženil se s MUDr. M. Weisserovou, se kterou v roce 1929 odešel do Kroměříže. Hamzova léčebna Luže-Košumberk: *významné osobnosti*, 2006 [cit. 2011-06-10]. URL: <<http://download.hamzova-lecebna.cz/index.html>>.

²³⁶ ŘÍHA, J. *Zdravotnická ročenky Československá*. Praha, 1938. s. 617.

²³⁷ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 349, kart. č. 2, *Stav zaměstnanců – seznamy pracovníků, systemizace míst 1924-1935*.

²³⁸ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. XI.

používány byly nátery solnými a mýdlovými léčebnými roztoky (kuchyňská sůl a draselné mýdlo) a k doplnění léčby sloužily ozařovací metody rentgenem, radiem, elektrickými lampami, apod.²³⁹

Zásadní však byla změna léčby kostní tuberkulózy. Zatímco MUDr. Hamza a jeho následovníci dávali dětem volnost pohybu a i těžší případy s tuberkulózou páteře nebyly upoutány na lůžko, MUDr. Havránek zavedl úplný opak. V léčbě zavedl klidový režim, postižené končetiny pacientů dal do sádrových obvazů, a pokud to léčba vyžadovala, uložil své pacienty do sádrových lůžek. Chůze byla povolena jen uzdravujícím se dětem, a aby nedošlo ke ztuhnutí končetin a ztrátě hybnosti, nařídil masáže, elektrizaci a speciální cviky. Společně s MUDr. Havránkem přišel do ústavu i ortoped a bandažista Jan Soukup, který ve své dílně na chirurgickém oddělení začal za pomoci krejčího Křivského zhotovovat vhodné ortopedické pomůcky.²⁴⁰

V tomto období byli ve své činnosti aktivní i ostatní lékaři léčebny. Jelikož tuberkulózní onemocnění bylo neustálým celorepublikovým problémem, lékaři z Luže se zapojovali do výzkumu tohoto onemocnění a své závěry poté publikovali. Za rok 1928 tak bylo v odborných časopisech a sbornících otištěno 15 jejich vědeckých prací.²⁴¹ V ústavu se také konaly pravidelné lékařské kurzy pro lékaře z celé československé republiky a v 1930 MUDr. Havránek v Luži zorganizoval třetí sjezd Ortopedické společnosti, kterého se zúčastnilo asi 80 lékařů z celého Československa. Zde byly jistě využity znalosti ortopeda J. Soukupa.²⁴²

Třicátá léta a zejména období hospodářské krize v letech 1932-33 se v ústavu projevila vzrůstem zájmu o pracovní místa v ústavu a také střídajícím se lékařským personálem. Mnozí z lékařů v ústavu pobývali do doby získání praxe a odborných znalostí a většinou po svém sedmiletém působení odcházeli do jiných ústavů, úřadů či soukromých praxí. Ústav v roce 1934 také bojoval s nedostatečným počtem míst stálých lékařů a žádal o zřízení dalších dvou, jinak by musel ukončit příjem pacientů na dětské oddělení a na ostatních by ho musel omezit.²⁴³ Ke zvýšení opravdu došlo, neboť podle

---

²³⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 56.

²⁴⁰ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. XII.

²⁴¹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 483, kart. č. 6, *Seznam vědeckých prací za rok 1928*.

²⁴² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

²⁴³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 349, kart. č. 2, *Stav zaměstnanců – seznamy pracovníků, systemizace míst*

Zdravotnická ročenky Československé, vydané v roce 1938, bylo v léčebném ústavu zaměstnáno 13 stálých lékařů.²⁴⁴

Od třicátých let také v ústavu krátce působili židovští lékaři. Na plicním oddělení pracovala MUDr. Pesie Kopperlová²⁴⁵, rozená Elisonová, která byla stejně jako ostatní židé za války poslána do koncentračního tábora. V Osvětimi pobývala od dubna 1940 až do konce války. Byl zázrak, že se jí podařilo přežít. Po válce ji znovu přivítal léčebný ústav v Luži, kam nastoupila jako primářka plicního oddělení. Druhou židovskou lékařkou byla MUDr. Šeina Živová²⁴⁶, která v ústavu pracovala pouhé 2 roky, a ještě před obsazením Sudet se jí podařilo uprchnout do Anglie, kde zůstala i po válce. Další židovský lékař MUDr. Osvald Felsenfeld²⁴⁷ přišel do Luže ze Slovenska v roce 1935 a na infekčním oddělení působil až do roku 1939, kdy byl nucen z rasových důvodů odejít. Svatek jeho osud dále sledoval a napsal, že odešel do USA, kde začal přednášet na židovské univerzitě v Chicagu. Poté měl nastoupit do lékařského sboru americké armády, kde se vědecky zabýval tropickými chorobami.²⁴⁸

Povolení praxe

Od roku 1921 byla správním výborem povolena možnost v zemských léčebných ústavech studovat léčbu tuberkulózy po dobu dvou měsíců a pod vedením ředitele ústavu. O praxi v ústavu mohli současně žádat maximálně 2 lékaři vyslaní ministerstvem zdravotnictví. Této možnosti využil spolek českých mediků, když žádal o povolení prázdninové praxe v ústavu v Luži. O praxi žádali i sami medici po složení II. rigorózní zkoušky. Tímto způsobem se v ústavu vystřídala řada mediků i lékařů, kteří se vzdělávali ve výcviku v diagnostice tuberkulózy i její terapii. Do roku 1931 se jednalo o stipendijní pobyty, kdy si praktikant²⁴⁹ sám hradil stravu i ubytování, a poté bylo

---

1924-1935.

²⁴⁴ ŘÍHA, J. *Zdravotnická ročenky Československá*. Praha, 1938. s. 307.

²⁴⁵ Židovská běženka z Kišiněva v léčebně působilá od 1. července 1930 a v roce 1938 byla přeložena do Kostelce nad Černými lesy. Po návratu z koncentračních táborů nastoupila zpět do léčebny na post primářky plicního oddělení, kde působilá až do 31. 12. 1959. SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 362, kart. č. 3, *MUDr. Pesie Kopperlová 1930-1956*.

²⁴⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 356, kart. č. 2, *MUDr. Šeina Fleischmannová 1932-1936*.

²⁴⁷ ŘÍHA, J. *Zdravotnická ročenky Československá*. Praha, 1938. s. 307.

²⁴⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

²⁴⁹ Například v roce 1928 bylo Anně Weisnerové, která v ústavu praktikovala po dobu dvou měsíců, poukázáno stipendium ve výši 600 Kč měsíčně.

nařízeno, že ubytování i strava je zdarma.²⁵⁰

4.2.2.2 Opatrovnictvo

Z původního předválečného personálu v ústavu zůstali pouze vrchní opatrovníci manželé Cimburkovi, vrchní ošetřovatel K. Vopařil a vrchní ošetřovatelka R. Nešnerová. Stav opatrovnictva byl poté postupně navyšován a k výraznějšímu zvýšení počtu pracovníků došlo po otevření sdruženého pavilonu a pavilonu helioterapie, kde bylo potřeba najmout nové pracovní síly a po otevření pobočky ústavu v Chroustovicích.²⁵¹

S rozšiřujícím se ústavem bylo nutné zajistit nejen dostatečný počet ošetřovatelského personálu, ale bylo nutné je odborně vyškolit a poté i nadále vzdělávat. Ředitelství ústavu tak pro svůj ošetřovatelský personál každoročně pořádalo odborné kurzy. V léčebném ústavu však nešlo o žádnou poválečnou novinku, neboť první z nich se uskutečnil ještě před vznikem samostatného Československa v roce 1914. Po válce se v tomto trendu úspěšně pokračovalo a kvůli své nepostradatelnosti se staly pravidelnou součástí vzdělávání personálu. Kurzy pořádané ústavem v Luži byly kromě ošetřovatelstva mateřského ústavu a pobočky v Chroustovicích, určeny i personálu Zemského ústavu ve Cvikově. Povinnost zúčastnit se, měli všichni ošetřovatelé sloužící v ústavu déle než jeden rok. Tyto základní kurzy byly poté doplněny pokročilejšími semináři, které případné zájemce připravovaly na práci vrchních opatrovníků. Běžné opatrovnictvo se tak po absolvování doplňovacího kurzu mohlo ucházet o místo vrchních ošetřovatelů.²⁵²

Rozdíl běžných opatrovníků a vrchních opatrovníků tedy nebyl jen v jejich postavení a výši platu, ale především v úrovni vzdělání. Pracovní náplň ošetřovatelek byla velmi široká a kromě běžné péče o nemocné byly zároveň i uklízečkami, které se musely postarat o čistotu příslušného oddělení.²⁵³ Patříčně vyškolená ošetřovatelka dále vykonávala i řadu specializovaných činností a mohla asistovat při různých operacích. Sama poté prováděla i některé lékařské úkony. Patřilo mezi ně sádrování, galvanizování,

²⁵⁰ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 354, kart. č. 2, *Vědecká činnost, konference, založení Asociace fthiseologů v ČR (červen 1933); stipendijní místa, praxe, hospitace 1921, 1923, 1925-1933,1935.*

²⁵¹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích 1923*, s. 90.

²⁵² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 417, kart. č. 4, *Ošetřovatelský kurz (1914) 1926,1927.*

²⁵³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 409, kart. č. 4, *Stav zaměstnanců, seznamy pracovníků, systemizace míst, údaje o pavilonech léčebny 1920-1935.*

ozařování horským sluncem, rentgenování, provádění pneumotoraxových náplní a v neposlední řadě i práce v laboratořích.²⁵⁴

Takto vyškolených opatrovníků postupně přibývalo, neboť v areálu léčebny byly postaveny nové pavilony, v nichž vznikala nová oddělení vyžadující odborné pracovníky. Již v roce 1927 pracovalo v pavilonu A, kde se ošetřovaly dívky převážně upoutané k lůžku, 9 opatrovnic. V druhém chirurgickém pavilonu B, který byl určen pro chlapce s tuberkulózou kostí a kloubů, trvale na lůžko upoutaných, působilo 10 opatrovnic. Pavilon C pro nejmladší děti ve věku 2 - 6 let, který byl určen pro těžké případy chirurgické tuberkulózy, pro děti upoutané na lůžko, měl k dispozici 9 opatrovníků. Pavilony pro léčbu helioterapií, pavilon D (chlapci) a pavilon H (dívky) měli celkem 7 opatrovníků a navíc mělo každé oddělení jednoho vlastního vrchního opatrovníka. Rezidenční chlapecké oddělení, dokud nebylo zrušeno a přestěhováno do nového pavilonu interní tuberkulózy, mělo 9 opatrovníků. Infekční pavilon sloužil k ošetření desperátních případů tuberkulózy plic a kostí a k ošetření akutních infekčních chorob, jako byly plané neštovice apod., měl k dispozici 5 opatrovnic. V novém plicním pavilonu pečovalo o nemocné 13 opatrovnic a v nově adaptované karanténě s 24 lůžky působili 3 opatrovníci. Na zámku v Chroustovicích působilo opatrovníků 11. Celkově byl počet opatrovníků stanoven tak, aby na jednoho opatrovníka připadalo kolem 10 dětí.²⁵⁵

Nad veškerým opatrovnictvím, jak v Luži, tak v Chroustovicích vykonával dozorčí službu jeden z nejstarších zaměstnanců ústavu, vrchní opatrovník Josef Cimburek. Jeho povinností bylo doprovázet ředitel ústavu při každodenních hlavních vizitách po léčebně v Luži a jednou týdně ve filiálce v Chroustovicích.²⁵⁶

Pracovní doba

Pracovní doba ošetrovatelského personálu byla stanovena na 6 po sobě jdoucích dní, po kterých následovaly 2 dny volna. Z počátku ošetrovatelé pracovaly kolem 78 hodin týdně. Opatrovnictvo tak pracovalo i 15 hodin denně a nejnáročnější služby měl personál na dětském oddělení C. Tato dlouhá a náročná pracovní doba se snižovala

---

²⁵⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 415, kart. č. 4, *Kvalifikace, náplň práce* (1913) 1924, 1931, 1932, 1934.

²⁵⁵ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 409, kart. č. 4, *Stav zaměstnanců, seznamy pracovníků, systemizace míst, údaje o pavilonech léčebny 1920-1935*.

²⁵⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

velmi pomalu a až v roce 1935 byla stanovena na 60 hodin týdně.²⁵⁷

4.2.3 Stavební rozvoj

Vznikem nové Československé republiky v ústavu nastaly velké změny a konečně se začaly uskutečňovat předválečné plány rozšiřování léčebny. V letech 1918 – 1926 se léčebna podstatně stavebně rozšířila a předlohou její nové výstavby byl předválečný projekt MUDr. F. Hamzy. Zásahu na jejím rozšíření měl kromě vedení ústavu a přisedícího Zemského správního výboru J. Nerady i jeho nástupce Václav Ksandra a další.

Aby mohly být postaveny nové pavilony a také nezbytné budovy pro chod ústavu, bylo nutné zakoupit zbylé pozemky mezi Mariánským chrámem na Chlumku a zříceninami hradu Košumberk. Přikoupena byla tzv. rezidence (bývalá jezuitská rezidence na Chlumku) se sadem a také vedlejší les. K rozšíření léčebny také přispěla nově zřízená pobočka ústavu v pronajatém chroustovickém zámku. Pro potřeby rozrůstajícího se ústavu v Luži, byla zakoupena „panská“ vodárna, neboť dosavadní připojení ústavu z pivovaru nestačilo. I přesto však nedošlo k plnému pokrytí potřeb, neboť léčebna nebyla jediným odběratelem vody z košumberského rezervoáru. Mimo léčebnu z něj čerpala celá obec Košumberk a nezanedbatelným odběratelem vody byl i košumberský pivovar. Později byla tato situace vyřešena stavbou vlastní vodárenské věže.²⁵⁸

Stavební práce v areálu léčebny probíhaly poměrně rychle, a tak již 2 roky po válce byly dokončeny první novostavby budoucích oddělení. Celý komplex budov léčebny tvořila soustava pavilonů, které byly rozptýleny ve volném prostředí. Tyto volné plochy byly poté upravovány a na jejich místě vznikaly parky s drobnými lesíky. V jednom z nich byl již v roce 1924 usazen památník²⁵⁹ na počest zakladatele ústavu, MUDr. Františka Hamzy, který v té době již působil jako mimořádný profesor lékařské fakulty v Brně.

První stavba, která započala poválečné budovatelské období léčebny, byla budova

---

²⁵⁷ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 412, kart. č. 4, *Pracovní doba, dovolená, absence 1928-1930, 1933-1935.*

²⁵⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích 1923*, s. 45, 78.

²⁵⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950.*

*chirurgického oddělení*²⁶⁰. Po stavební stránce se jednalo o tři sdružené pavilony rozdělené na lůžkovou část pavilonů A a B, zvláště pro chlapce a zvláště pro dívky a třetí část sloužila jako léčebný pavilon. V něm se nacházelo veškeré potřebné léčebné vybavení, jako byl rentgen, finsen, křemičité rtuťové lampy a elektrické světlo, ortopedický a operační sál, laboratoře, knihovna, studovna, lázně a pokoje pro lékaře. Kolem sdružených pavilonů nesmělo chybět rozsáhlé pískoviště z praného písku, které bylo využíváno pro dětské hry a zároveň i pro léčebné účely, neboť prohřátý písek blahodárně působil na nemocný dětský organismus.²⁶¹

Dále byl postaven zcela nový *infekční pavilon*, což umožnilo přeměnu starého pavilonu na karanténu. Do té byla původní infekční budova využívána pro oba účely, sloužila jako karanténa i jako prostředí pro léčbu nakažlivých chorob a navíc v ní byla umístěna márnice s kaplí²⁶² a laboratoř. K adaptaci budovy na karanténu došlo až v roce 1927.²⁶³

K rozšiřování areálu došlo i pod Košumberkem, kde bylo vybudováno nové *oddělení H*²⁶⁴ pro dívky a později *oddělení D* pro chlapce. Dívčí oddělení H se nacházelo v tzv. slunečním pavilonu, který byl postaven na jihovýchodním nejvýše položeném místě a sloužil pro léčbu plicní tuberkulózy.²⁶⁵ Oddělení D pro helioterapii chlapců o 50 lůžkách, bylo do provozu uvedeno v květnu 1926. Do té doby, se pro léčbu plicní tuberkulózy chlapců využívalo první patro, bývalé jezuitské *rezidence* na Chlumku. Tato budova také sloužila jako dětská pracovní osada, ve které byly zřízeny dětské pracovní košíkářské dílny a na rezidenčním nádvoří stály stáje a stodola. Po otevření nového plicního oddělení byla rezidence adaptována na byty pro zaměstnance.²⁶⁶

Další stavbou byl rozsáhlý *pavilon pro léčbu plicní tuberkulózy*, který byl postaven

---

²⁶⁰ Dnešní pavilony A, B a F.

²⁶¹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 34, 36.

²⁶² V poválečném období kaple ztrácela svůj význam, poté co farář Dudek v r. 1929 zemřel, nebylo jeho místo obsazeno. Náboženství se vyučovalo ve škole dále, ale učil ho lužský děkan P. Šavřda.

²⁶³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 34. SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 349, kart. č. 2, *Stav zaměstnanců – seznamy pracovníků, systemizace míst* 1924-1935, 1925, 1927-1931.

²⁶⁴ Oddělení helioterapie

²⁶⁵ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 38.

²⁶⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 40. TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. XI.

na bývalém pískovišti. Otevřen byl 1. října 1926 a již od 6. října byl obsazen nemocnými dětmi. Pavilon byl určen odděleně pro dívky i chlapce s plicní tuberkulózou a poskytoval kapacitu 120 lůžek.²⁶⁷

Stavební ruch v areálu léčebny se nevyhnul ani původním budovám, které postupně také prošly přestavbou, a tak v původní košumberské části byla zachována pouze *dívčí dvorana* a *vila Zálesí*. K té bylo přistavěno nové patro, které bylo určeno pro léčbu a ubytování malých dětí. Ve vile tak vzniklo oddělení nejmenších dětí, tzv. *pidárna*²⁶⁸. Děti v této původní košumberské části měly k dispozici pískoviště, letní stanovou osadu z dřevěných stanů, besídku s dětskou pracovnou a letní učebnu.²⁶⁹

Moderní stavbou léčebny, která zaopatřovala chod ústavu, byla nová velká *centrální kuchyně*. Jednalo se o nejrozsáhlejší budovu areálu s pekárnou, řeznickou dílnou, chladírnou, skladištěm, obuvnickou dílnou, dílnou pro šití prádla a šatů a byty kuchyňských zaměstnanců. K ústavu také náležely další pomocné budovy, jako byly budovy hospodářské a správní. Technickou novinkou byl ústřední ústavní telefon, který je všechny spojoval.²⁷⁰

Úpravy se dočkal v roce 1926 i *vchod* do ústavu. V jeho blízkosti byla postavena nová administrativní budova, upravena vrátnice a ve vstupní části vzniklo malé náměstíčko se dvěma pylony, na kterém byl umístěn symbol ústavu. Tím se stala socha matky vinoucí k sobě dítě, od akademického sochaře Jaromíra Máry.

Ve stejném roce byla otevřena i nově postavená *školní budova*, která byla pojmenována čestným názvem „Masarykova škola“ a nad její vchod byla zasazena mramorová deska s prezidentovým portrétem, jehož autorem byl opět sochař J. Mára.

Také zaměstnanci ústavu se dočkali nového bydlení. Rychle rozšiřující se ústav podstatně zvýšil svou kapacitu pro léčbu nemocných, a tak bylo nutné přijmout i nové pracovní síly, kterým bylo potřeba zajistit ubytování. K tomuto účelu posloužilo celé bývalé lužské oddělení, které bylo adaptováno na byty, a ubytovací kapacitu ještě rozšířila nově postavená dvoupodlažní budova se sedmi byty. Budovalo se i v košumberské části, kde byl postaven dům pro lékaře a zřízence a v roce 1926 byla vila

---

²⁶⁷ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 349, kart. č. 2, *Stav zaměstnanců – seznamy pracovníků, systemizace míst* 1924-1935, 1925, 1927-1931.

²⁶⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka* 1910-1950.

²⁶⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 37, 38.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 38, 39, 48.

po MUDr. Šmelcerovi, která se nacházela v areálu léčebny, ústavem odkoupena a upravena na byty.²⁷¹ Od roku 1926 tak ústav mohl poskytovat naturální byty. Na Košumberku bylo k dispozici 22 bytů a stejně tak tomu bylo i v lužské části. V Chroustovicích bylo těchto bytů zřízeno 12.²⁷²

Celá výstavba a neuvěřitelný rozvoj zaměstnaly spousty odborníků. Celkového projektu rozšiřování léčebny se ujal architekt Rudolf Kvěch a nejnovější strojní zařízení a modernizaci řešil Ing. Karel Mates. Stavební dozor nad rozšiřováním léčebny měl architekt Ladislav Nitsche. Právní a správní záležitosti mateřského ústavu i nově zřízené pobočky v Chroustovicích měl na starost JUDr. Josef Morávek, kterého později vystřídal JUDr. Karel Johanovský.²⁷³

Stavebním uspořádáním se již v roce 1922 komplex léčebny rozčlenil na „mateřský ústav“ v Luži a chroustovickou pobočku. Z léčebného hlediska došlo k rozdělení podle tří typů onemocnění. Vznikla oddělení pro léčbu tuberkulózy plicní, pro léčbu tuberkulózy kostní a pro léčbu tuberkulózy kožní. Na konci dvacátých let léčebna ukončila svůj stavební rozvoj a v takové to podobě zůstala téměř nezměněná až do začátku 50. let dvacátého století. Její význam nespočíval jen v možnosti léčit nemocné, ale také v její celé činnosti, která velmi pozitivně zapůsobil na hospodářský rozvoj Luže a širokého okolí.

4.2.4 Pobočka Chroustovice

V roce 1919 se léčebna v Luži rozrostla o nově zřízenou filiálku, která byla otevřena v chroustovickém zámku, vzdáleném asi 9 km od Luže. Posledním majitelem zámku byl Karel Alexandr Thurn-Taxis, který ho využíval jako letní sídlo. Po válce byl zámek pronajat zemským správním výborem i s rozsáhlým parkem²⁷⁴, bývalou bažantnicí a hospodářským dvorem. Ke změnám ve vlastnictví došlo v roce 1921, kdy byl vzat Thurn-Taxisův majetek do záboru a v listopadu 1922 byl převzat zemským správním výborem v Praze. Ačkoli se ze zámku stala pobočka léčebného ústavu v Luži, administrativně byl chroustovický statek od mateřského ústavu oddělen. Období, kdy

---

²⁷¹ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. XI.

²⁷² SOA Zámbrsk, HDL, inv. č. 346, kart. č. 2, *Péče o zaměstnance 1920, 1924-1927, 1929, 1932-1935.*

²⁷³ SOA Zámbrsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích 1923*, s. 78.

²⁷⁴ Park s bažantnicí představovaly rozlohu cca 18 ha.

byl zámek využíván jako léčebna tuberkulózních dětí, trvalo zhruba 20 let.

Avšak dříve než mohla léčebna přivítat své první pacienty, bylo potřeba provést několik úprav, neboť původní hygienické zařízení nevyhovovalo nárokům pro léčbu skrofulózy. Nejdříve se začalo s vyhloubením nové studny, původní nehygienický sběrač odpadních vod ve sklepení byl zasypán a zřízeny byly nové kanalizační svody. Nutné bylo zavést i elektrický proud, proto byla vybudována nová elektrická centrála. Využito bylo i okolí zámku. Ve velkém zámeckém parku bylo založeno užitkové zahradnictví, které sloužilo nejen pro potřeby chroustovické pobočky, ale i pro celý lužský mateřský ústav. Ze statku se dováželo mléko, tuk a další potřebné produkty, a aby bylo chroustovické zemědělství co nejefektivnější, byl postaven skleníkový a zahradnický domek. Zahradního bludiště bylo využito pro umístění krásné zahradní jídelny. Ačkoli byl zámecký komplex upraven pro léčebné účely, v interiérech byl zachován jeho původní vzhled.²⁷⁵

Chroustovická pobočka byla využívána pro lehčí formy onemocnění a byla určena pouze pro dívky. Vedoucím lékařem této filiálky byl chroustovický místní lékař MUDr. František Zemánek a to až do 31. 12. 1934. Později na jeho místo nastoupil MUDr. Ladislav Dědina²⁷⁶. Jako externistka zde působila MUDr. Zdeňka Čermáková, která do Chroustovic přešla z Luže. Správcem byl jmenován účetní rada Josef Bunda, v účetní kanceláři působil Josef Tollar. Také v Chroustovicích bylo dbáno na vzdělání, a proto zde byly zřízeny 2 školní třídy, v nichž od roku 1921, jako učitelka, působila Zdeňka Vaňorná²⁷⁷. Kapacita léčebny byla 140 lůžek v zimě a 151 lůžek v letním období.²⁷⁸

Kromě léčby a školního vyučování, se zde stejně jako v mateřském ústavu v Luži, pořádalo mnoho zábavných aktivit. Dívky se pravidelně v letních měsících bavily hraním divadla v krásném prostředí parku a v zimě v ústavní zahradní jídelně. Velkou a očekávanou událostí byly slavnostní dny jako 28. říjen a Štědrý den, kdy se otevíraly dveře zrcadlového sálu, který v tyto dny sloužil jako jídelna. Salla terrena byla využívána k dětským hrám a cvičení i za deštivých dnů a zasklená vytápěná chodba nad

---

²⁷⁵ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 48, 50, 52, 54.

²⁷⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 376, kart. č. 3, *MUDr. Ladislav Dědina* 1935.

²⁷⁷ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 436, kart. č. 5, *Zdeňka Vaňorná* 1921-1928.

²⁷⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka* 1910-1950.

arkádami jako dětské zimní hřiště.²⁷⁹

Klidný chod ústavu značně poznamenaly události roku 1938. Filiálka v Chroustovicích byla zrušena, neboť sem v říjnu 1938 z obsazeného pohraničí z Kostomlat, přesídlila Česká zemská výchovna a Česká zemská donucovací pracovna²⁸⁰. Chroustovický personál i pacienti byli poté převedeni do mateřského ústavu v Luži a jejich novým „domovem“ se stalo první poschodí ústavní školy.

4.2.5 Vzdělání a kultura

Ústavní škola se po první světové válce rozšířila díky vzniku expozitury ústavu v zámku v Chroustovicích a navíc se začala projednávat stavba nové školní budovy s více třídami. Ale ještě než byla nová škola otevřena, byly pro výuku chovanců využívány 4 třídy starého infekčního pavilonu a letní ložnice. Celkově se vyučovalo v šesti třídách, kterými byly pomocná třída pro duševně opožděné děti, kterou navštěvovali pacienti nezávisle na stupni vzdělání, dále tři klasické třídy určené pro dívky, z nichž dvě byly v pobočce ústavu v Chroustovicích a další dvě třídy, tentokrát určené pro chlapce.

K vlastní stavbě nové školní budovy, se sedmi třídami (nyní pavilon M), došlo až v roce 1924. Škola byla o rok později slavnostně pojmenována čestným názvem Masarykova škola a tento název si udržela v platnosti až do roku 1949. Nová škola byla hned od začátku vybavena jedním z prvních rozhlasů, který obdržela od Východočeských elektrárenských podniků. Rozhlasy byly později rozšířeny a bylo jimi vybaveno každé oddělení. V meziválečném období se s rozšiřujícím se ústavem rozšiřovala i škola, ale trpěla vážným nedostatkem financí. Navíc se chtěla ještě rozrůst a poskytnout svou péči i předškolním dětem. Ačkoli snaha otevřít mateřskou školu sílila, ještě dlouhý čas bylo toho úsilí neúspěšné.²⁸¹

O vzdělání dětí se nadále staral řídící učitel Josef Votroubek, učitel Václav Svatek a duchovní výchovu vedl farář Jan Dudek, který svou činnost vykonával od 1.10.1912 – 1.5.1929. Po jeho smrti nastoupil prozatímně páter Petr Mejsner, který duchovní správu

---

²⁷⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 50.

²⁸⁰ Česká zemská donucovací pracovna byla v Chroustovicích zrušena v roce 1940, vychovatelna tam sídlila do roku 1948, kdy se opět přestěhovala do Kostomlat. Donucovací pracovna již obnovena nebyla.

²⁸¹ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. s. XI. SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

v ústavu vykonával z pověření Děkanského úřadu v Luži a spolu s ním, se na duchovní výchově dětí, podílel i samotný lužský děkan M. Šavrda.²⁸² Až o 3 roky později byl schválen definitivní duchovní správce, páter Josef Baťa. Jeho povinností byla výuka náboženství, kterou vykonával 14 hodin týdně v ústavní škole na Košumberku a v pavilonech A, B, C a výuka 4 hodin týdně v expozituře ústavní Masarykovy školy v Chroustovicích. Dále vedl denní bohoslužby a případné pohřby ústavních chovanců.²⁸³

Kromě běžné a duchovní výuky se pacienti učili i praktickým dovednostem v pracovních cvičných dílnách, jako byly dílny košíkářské a knihařské. Tyto dílny v léčebně vznikly ještě před Hamzovým odchodem na ministerstvo, v roce 1919. Dílny byly velmi prospěšné, neboť se v nich starší pacienti naučili základům řemesla a ústavní škola poté mohla vydávat potvrzení o výuce, které chlapcům mnohdy zkrátilo dobu vyučení se řemeslu.²⁸⁴ Dne 1. 1. 1923 MUDr. František Hamza stanovil pravidla pro organizaci výuky v košíkářské dílně v léčebně, která určovala povinnost práce v dílnách pro všechny zdravotně schopné děti. Jejich výuku vedl vyškolený košíkářský instruktor a i někteří ošetřovatelé měli toto řemeslo ovládat, aby mohli dětem pomáhat a spolupracovat s nimi. Po řádném vyškolení dětí a zvládnutí této činnosti, bylo možné přijímat zakázky přiměřené dětským silám. Zhotovené předměty mohly být volně prodávány a některé výrobky se dokonce vystavovaly na výstavách. Správcem dětských pracovních oborů byl stanoven učitel Václav Svatek.²⁸⁵

Škola také zajišťovala dětem zábavu ve volný čas, neboť disponovala rozsáhlou knihovnou o rozsahu asi 4000 svazků. Obsahovala tituly jak pro žáky, tak pro personál. Děti si tak mohly vybrat z široké řady titulů a knihovna se tak stala hojně navštěvovanou a velmi oblíbenou zábavou pacientů. Z toho důvodu byly na každém oddělení zřízeny čítárny a pro malé čtenáře byly k dostání dětské časopisy. V roce 1923 Svatek začal s vydáváním ústavního časopisu „Pod Košumberkem“, ale pravděpodobně se jednalo jen o jediný výtisk a s touto aktivitou již nepokračoval.

O kulturní život bylo v ústavu také náležitě postaráno. V roce 1920 bylo do ústavu

---

²⁸² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 438, kart. č. 5, P. Petr Mejsner, *duchovní správa z pověření děkanského úřadu v Luži 1929, 1930.*

²⁸³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 440, kart. č. 5, P. Josef Baťa, *žádost o místo duchovního správce ústavu 1932, 1933.*

²⁸⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950.*

²⁸⁵ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 480, kart. č. 6, MUDr. F. Hamza *stanovuje pravidla pro organizaci výuky košíkářství v léčebně 1923.*

zakoupeno loutkové divadlo, které se hrálo především v zimních a podzimních měsících. Představení byla velmi oblíbená a pacienti mohli být jak v roli publika, tak v roli herců. Ani děti upoutané na lůžku nepřišly o lákavou zábavu, neboť divadlo bylo přenosné, a tak se hrálo na všech odděleních. Tato oblíbená zábava byla později ještě obohacena tím, že ve školní budově bylo zřízeno velké loutkové divadlo, kde se jako herci, každé středeční odpoledne, představili sami učitelé. Další novinkou byl v roce 1921 zakoupený velký skioptikon, který byl umístěn do sálu chirurgického oddělení. Sál se poté párkrát do týdne proměňoval v promítací místnost. Nejčastěji se pacienti i personál bavili u pohádkových, cestopisných a technických diapozitivů. V neděli byl zase využíván sál nové školní budovy, který byl původně určen pro kapli, ale nakonec byl přeměněn na kinosál, v němž se promítaly filmy.²⁸⁶

4.2.6 Ústavní hospodářství

Hospodářství ústavu mělo dlouholetou předválečnou tradici a i po válce došlo k dalšímu rozšíření. Díky využití polního hospodářství a orné půdy v Chroustovicích, se nemalou měrou zvýšily dosavadní výnosy. Došlo k rozšíření i k založení nových chovů hospodářských zvířat a novým dopravním prostředkem, se mimo koní, stal nově zakoupený nákladní a osobní vůz. Hospodaření se opravdu velmi dařilo. Jestliže za války, v roce 1917, nejvyšší roční výnos činil 11400 K, tak již dva roky po válce můžeme sledovat prudký nárůst. Rok 1919 ještě neznamenal tak vysoké výnos, neboť jak ve své účetní tabulce účetní rada E. Kriner poznamenal, byly učiněny velké investice nákupem hospodářských zvířat a náradí. V roce 1920 již roční výnos činil cca 39520 Kč a o rok později už 87 600 Kč ročně.²⁸⁷

Poválečným zlepšením v technickém chodu ústavu, bylo zajištění vlastních specializovaných zaměstnanců, kteří obsluhovali strojírnu, vodárnu a další strojní zařízení. Do té doby měl provoz zařízení na starost většinou nekvalifikovaný pracovník. Novinkou bylo zřízení dílem v suterénu nové ústavní školy. Ústav si tak řadu věcí obstaral sám, neboť měl k dispozici natěračskou a čalounickou dílnu, které byly později doplněny o dílnu obuvnickou a krejčovskou.²⁸⁸

---

²⁸⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950.*

²⁸⁷ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích 1923*, s. 86.

²⁸⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka*

Díky tomu, že se v roce 1922²⁸⁹ zemskému výboru podařilo získat zbytkový statek v Chroustovicích, bylo vlastní hospodářství v Luži ukončeno. Již v roce 1923 byl zrušen tradiční chov sánských koz, což bylo pro MUDr. F. Hamzu velkým zklamáním. Kozačka Křenková odešla do důchodu a vedení ústavu již nemělo zájem v chovu koz pokračovat. Téhož roku byly zrušeny i pracovní rehabilitace, které byla údajně nahrazeny „nezáživnou“ politickou výchovou.²⁹⁰

1910-1950.

²⁸⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* 1923, s. 69.

²⁹⁰ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka* 1910-1950.

5. Období 1938 - 1961

5.1 Protektorát a 2. světová válka

Události roku 1938, mnichovský diktát a následné vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, znamenalo obrovské změny ve všech sférách života. Český národ se stal součástí německé říše, která ho začala bezohledně využívat pro dosažení svých cílů. Situace v celém protektorátu byla velmi vypjatá a nová nařízení znamenala řadu zákazů a omezení.

Celková situace v Luži prý nebyla natolik vážná, aby zásadně ovlivnila chod ústavu. Do města se přistěhovalo jen několik Němců, aby spravovali židovský majetek, ale své německví příliš otevřeně nepropagovali. Jako vedoucí německé skupiny zde působil bývalý rotmistr československé armády Hubert Hundt, který převzal obchod z peřím a surovými kůžemi. Svatek uvádí, že byl známý především jako velký alkoholik a rozhodně nepatřil mezi fanatiky a nacionalisty. O rozvoj německví v Luži se nestaral a právě to uchránilo mnohé občany i zaměstnance ústavu před propagovanou spoluprací s Němci.

Léčebný ústav na Košumberku léčil pacienty z celého Československa, a tak se ho po událostech roku 1938 dotkla i první nařízení. Po odtržení pohraničních oblastí bylo vydáno nařízení, podle kterého se pacienti ústavu příslušející do sudetských oblastí, museli vrátit zpět, a tak ústav opustila řada nedolčených pacientů. Další změny následovaly až po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava dne 15.3.1939.²⁹¹ První z nich se týkala změny názvu ústavu. Ve svém znění byl zachován, ale začala se používat jeho německá verze „*Landesanstalt für tuberkulose Kinder in Koschumberg*“.²⁹²

Stejně jako v jiných úřadech a organizacích, bylo i v léčebně zavedeno úřední jednání v německém jazyce. Pokud ústav komunikoval s rodiči svých pacientů, používal česko – německé znění. Každý zaměstnanec ústavu ale německy neuměl, a proto byly zřizovány kurzy, do kterých museli jazykem neznalý zaměstnanci povinně docházet. Přímo v ústavní škole je vedl učitel J. Stříbrský a další kdo jazyk vyučoval byl ředitel

---

²⁹¹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č 949, kart. č 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

²⁹² TRENEVOVÁ P.: *HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875) 1908-1997*. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. S. XII.

lužské školy J. Širl.²⁹³

Také projev sympatií k A. Hitlerovi, jakým byl pozdrav zdvižením ruky, se ústavu nevyhnul. Taková to vyhláška o jeho používání byla do ústavu zaslána v roce 1942. Pozdrav měl být používán při vnitřním styku zaměstnanců a popřípadě i v soukromém styku se známými. Nařízení však nebylo povinné pro české zaměstnance a pozdrav měl personál používat jen z vlastního přesvědčení a z vlastní vnitřní oddanosti straně.²⁹⁴

Léčebna v tomto období přivítala mnoho nových posil. Jelikož byla po okupaci Československa rozpuštěna československá armáda, byla řada vojenských lékařů a dalších členů armády převedena do služeb různých ústavů. Do Luže tak přišel major dělostřelectva Josef Pelikán, který byl umístěn do administrativní kanceláře a zde vykoval funkci správce ústavu až do května 1945. Místo vrchního ředitele léčebny měl v březnu 1939 převzít generál Kuttelwascher²⁹⁵ a s jeho očekávaným příchodem do Luže, dorazilo i mnoho letců. Na místo ředitele ale nakonec nastoupil generál Jiří Klubal²⁹⁶, který zde působil velmi krátce. Mimo důstojníků byli do ústavu přiděleni i civilní vojenští zaměstnanci jako elektrotechnik Ladislav Schless a radiomechanik od letectva Kurka. Z armády se ještě do Luže na post tajemníka městského úřadu dostal štábní kapitán Karel Havlíček.²⁹⁷

---

²⁹³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č 949, kart. č 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

²⁹⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č 482, kart. č 6, *Pokyny a nařízení nadřízených úřadů v oblasti léčby, léčebných postupů 1925-1927, 1930, 1931, s. d.*

²⁹⁵ Generál Karel Miroslav Kuttelwascher absolvoval leteckou školu v Prostějově, od roku 1937 byl stíhacím pilotem 1.leteckého pluku v Praze, později byl přiřazen k 32. stíhací letce v Hradci Králové. Po rozpuštění armády tři měsíce nevykonával svou profesi, v červnu 1939 ilegálně opustil Československo. Uprchl do Polska a odkud pokračoval s dalšími piloty do Francie, kde se mělo formovat české letectvo v emigraci. KUTTELWASCHER, J. *Brigádní generál – Letec RAF Karel Kuttelwascher* 04. 11. 2008 [cit. 2011-05-10].

URL: <<http://www.kuttelwascher.cz/rs/view.php?cisloclanku=2008110401>>.

²⁹⁶ Ruský legionář, bývalý velitel 23. brigády v Mukačevě. Na základě osobní msty byl řidičem ústavního vozu nařčen, že se jako bývalý legionář „slézá s ostatními u učitele Svatka“. Původní anonym byl zaslán vůdci německé skupiny v Luži H. Hundtovi, který si zjistil pisatele, a poté navštívil generála Klubala, aby mu oznámil, že obdržel udání a od koho. Hundt to však nechtěl řešit, všechna udání zavíral do tresoru. Klubal věděl, že je situace vážná a strachoval se, že pokud nebude zatčen, zajedou práskači do Pardubic na gestapo, které bude vyšetřovat nejen jeho, ale i jeho rodinu s širokým okolím. Aby uchránil nevinné, druhý den se po návštěvě H. Hundta zastřelil. NĚMEČEK, J. *Svědectví z historie Luže*. Lužský zpravodaj, červen 2005 [cit. 2011-05-10].

URL: <http://web.iol.cz/luze/zpr_0506.htm#HISTO>.

²⁹⁷ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

5.1.1 Personální změny a změny ve vedení

Již v roce 1938 se začala vydávat nařízení, která se týkala zaměstnanců ústavu. První z nich se dotklo starších zaměstnanců, kteří byli penzionováni. Byl to případ i tehdejšího ředitele léčebny MUDr. J. Janečka, který po svém dvanáctiletém působení ve funkci ředitele z Luže odešel²⁹⁸. Jeho místo poté obsadil dosavadní zástupce ředitele MUDr. František Malý, který ve své funkci setrval do roku 1942, kdy zemřel na tuberkulózní onemocnění. Za jeho vedení byli z ústavu nuceni odejít i další zaměstnanci, neboť v roce 1941 bylo vydáno nařízení o odchodu legionářů a zaměstnanců ústavu starších 50ti let. Jako bývalý legionář tak z ústavní školy odešel učitel V. Svatek.²⁹⁹ Kromě toho se ústav nevyhnul nasazování pracovních sil. Na základě nařízení musel vyslat některé své pracovníky na práci do uhelných dolů na Mostecko.³⁰⁰

Další nucené odchody z léčebny následovaly po vydání vládního nařízení č. 136/1940 Sb.³⁰¹, o právním postavení Židů ve veřejném životě, které židovským pracovníkům zakazovalo vykonávat veřejné profese. V léčebně se toto nařízení dotklo židovských lékařů MUDr. Pesie Kopperlové a MUDr. Osvalda Felsenfelda, kteří z ústavu museli odejít. Také ostatní zaměstnanci léčebny museli pro kontrolu předkládat své doklady s daty rodičů a prarodičů, aby byl potvrzen jejich árijský či židovský původ.³⁰²

Ačkoli mnoho zaměstnanců léčebnu opustilo, místo ředitele léčebny, po smrti Františka Malého, bylo nutné co nejdříve obsadit. Jako kandidáti přicházeli v úvahu MUDr. Honzík a MUDr. Říha, kteří se v letech 1940 – 1941 vystřídali ve funkci zástupců. Navíc oba měli skvělé reference a zkušenosti, neboť MUDr. Honzík dříve působil jako ředitel Zemského ústavu ve Cvikově a MUDr. Říha byl ředitelem Šrobárova ústavu v Dolním Smokovci. Přestože byly jejich šance velmi vyrovnané, učitel Svatek uvádí, že Zemský úřad kvůli jejich vzájemné rivalitě nevybral ani jednoho z nich. Novým ředitelem léčebny byl nakonec jmenován vyšší úředník ministerstva

---

²⁹⁸ Dále působil v Praze, kde v roce 1942 zemřel.

²⁹⁹ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. S. XII.

³⁰⁰ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

³⁰¹ FRANKL, M. *Vládní nařízení ze dne 4. července o právním postavení židů ve veřejném životě*. Institut Tereziánské iniciativy 20.07.2001 [cit. 2011-05-10].

URL: <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/narizeni_19390704>.

³⁰² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 448, kart. č. 5, *Františka Kolková, kuchyňská služka 1932-1959*.

zdravotnictví a bývalý majitel dětského ústavu v Podkarpatské Rusi, MUDr. Vladimír Pospíšil.³⁰³

Válečné období představovalo pro vedoucí úředníky nelehkou dobu, ve které museli dokázat svou obratnost a opatrnost v jednání. Dobrým příkladem byl právě nový ředitel léčebny MUDr. Pospíšil, který se v těchto těžkých časech výborně osvědčil a právě díky jeho obezřetnému vedení, nedocházelo ze strany Němců k žádným represáliím. Díky jeho zručnosti a zkušenostem prý dokázal překonat všechna úskalí doby a dokonce se mu v ústavu podařilo zabránit založení německé školy, která byla plánovaná 2 roky.

Ačkoli léčebnu úspěšně vedl, působil v ní jen do poloviny května roku 1945, kdy byl závodní radou na krátko sesazen. Po dobu asi 3 měsíců ho jako úřadující ředitel zastupoval MUDr. Vladimír Vojtek, který byl zvolen Československým národním výborem. Poté, co byl MUDr. V. Pospíšil zbaven obvinění z kolaborace, byl propuštěn a znovu dosazen na post ředitele léčebny, kde setrval do února 1948, kdy byl opět zbaven funkce, nyní akčním výborem národní fronty.³⁰⁴

Léčebna na Košumberku byla od roku 1928 spravována Zemským úřadem, a tak tomu bylo i po celé válečné období. V poválečném Československu se ale model veřejné správy změnil a jejími novými výkonnými orgány se staly národní výbory. Léčebna tak byla od roku 1945 spravována Zemským národním výborem³⁰⁵, který zanikl již koncem roku 1948.³⁰⁶

Správcem ústavu byl od roku 1939 jmenován Josef Pelikán a vedl si skutečně dobře. Ústav údajně po celou válku netrpěl nedostatečným zásobováním a zaměstnanci měli zajištěné měsíční zvláštní přiděly. Každý zaměstnanec měl každý měsíc obdržet 280 g másla, 750 g cukru, ½ kg krupice a ½ kg čočky. Nikdo si prý nemohl na nedostatek stěžovat. Svatek dokonce uvádí, že vrchní opatrovník Žák, který měl rozdělování přidělů na starost, si stěžoval, že mezi zaměstnanci není zájem o čočku. Ta

---

³⁰³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950.*

³⁰⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950.*

³⁰⁵ Právní dokument, který ustanovil vznik zemských národních výborů, mimo jiné i místních a okresních národních výborů byl ústavní dekret prezidenta republiky o národních výborech a Prozatímním národním shromáždění č. 18/1944 Sb. Výbory byly konstituovány vládním nařízením č. 4/1945 Sb. o volbě a pravomoci národních výborů.

HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku po současnost.* Praha, 2005. ISBN 80-7106-709-1. s. 443.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 443, 447.

mu prý neustále zůstávala ve skladu. Také pacienti prý hlady netrpěli, ale i tak si někteří stěžovali. Při zavedeném lístkovém hospodářství se muselo potravinami šetřit, a tak vedoucí kuchyně vždy nemohly vyhovět všem přáním stravujících. Někteří však projevíli svou nespokojenost a po válce se vrchní kuchaře pomstili obviněním z kolaborace. Ta byla poté přeložena do Cvikova.³⁰⁷ S koncem války z ústavu odešel i zmíněný správce J. Pelikán, kterého krátce vystřídal bývalý zemský rada Josef Bunda, a poté na delší dobu nastoupil Ferdinand Šilha.³⁰⁸

5.1.2 Události roku 1945

V polovině dubna roku 1945 se do lužské léčebny přestěhovali pacienti z lázní Velichovek³⁰⁹, které obsadila německá armáda. Budovy tohoto lázeňského komplexu byly připravovány pro štáb polního maršála Ferdinanda Schörnera, který byl velitelem skupiny armád Střed. Pacienti lázní Velichovek byli přemísťováni i do dalších ústavů, proto se do léčebny na Košumberku dostalo jen cca 30 mladíků, kteří měli být spojeni s partyzány působícími v okolí. Do ústavu s sebou údajně přinesli revolvéry, ruční granáty a jiné zbraně a měli využívat podpory ze strany některých zaměstnanců ústavu.³¹⁰

Ve stejném měsíci začali ústav opouštět němečtí pacienti, kteří po celou válku obývali pavilon D. Po jejich odchodu mohl být jeden z pavilonů poskytnut ukrývajícím se partyzánům jako přístřešek.³¹¹

Květnové dny byly velmi rušné, neboť v okolí Luže bojovali partyzáni s ustupujícími německými vojáky. Během bojů partyzáni využívali značné podpory ze strany ústavu. Nově zvolený zástupce ředitele ústavu MUDr. V. Vojtek³¹² pro ně

---

³⁰⁷ SOA Zámrsrk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

³⁰⁸ SOA Zámrsrk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulózy – Luže, Košumberk 1945-1958*.

³⁰⁹ Lázně Velichovky byly jako zdravotnické zařízení v provozu do 28. března 1945. *Fronta.cz, Velichovky květen 1945*, 7.6.2009 [cit. 2011-05-15].
URL: <<http://www.fronta.cz/fotogalerie/velichovky-kveten-1945>>.

³¹⁰ SOA Zámrsrk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

³¹¹ SOA Zámrsrk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulózy – Luže, Košumberk 1945-1958*.

³¹² MUDr. Vojtek ve své funkci zůstal jen do konce května 1945, neboť byl jako bývalý aktivní důstojník zdravotní vojenské služby odvelen k posádce ve Vysokém Mýtě a později odešel s plukem do Ústí nad Orlicí. V červenci byl ze služby uvolněn a získal místo ředitele dětské plicní léčebny v Šumperku.
SOA Zámrsrk, HDL, inv. č. 936, kart. č. 43, *Zpráva MUDr. V. Vojtka o událostech v Luži v květnu 1945*.

zařizoval zásobování léky a dal jim k dispozici ústavní vůz, kterým do ústavu časně ráno dováželi své raněné. V ústavu mělo být celkem ošetřeno a operováno 14 sovětských partyzánů a 4 čeští partyzáni.

V těchto dnech také ústav poskytl úkryt mnoha obyvatelům Luže. Kolem 5. či 6. května se do městečka dostala rota německých vojáků, vzala rukojmí a rozmístila po náměstí své kulometry. Někteří obyvatelé Luže se poté ze strachu utekli schovat do podzemních chodeb ústavu, kde přečkali noc. Druhý den již vojáci byli pryč a s nimi zmizelo i několik nákladních aut, včetně ústavního vozu. To bylo společně s ostatními nalezeno o několik dní později u Chotěboře.³¹³

Konec války znamenal převratné události a nikdo ze zaměstnanců léčebny netušil, jaké politické i osobní změny budou následovat. Zaměstnanci ústavu se museli vypořádat s novou politickou situací, neboť strana, ke které se všichni hlásili, strana Sociální demokracie, byla zakázána. Někteří zaměstnanci se údajně těsně po osvobození stačili přihlásit do komunistické strany, která jim nabízela šanci nastartovat svou kariéru. Do strany také vstupovali proto, aby zakryli své činy za dob protektorátu.

Brzy po válce se v ústavu vytvořila závodní rada o devíti členech, kteří začali projednávat potrestání skutečných i uměle vytvořených kolaborantů. Prvním předsedou ústavní závodní rady byl Jan Soukup, mající na starost ortopedickou dílnu. Situace byla taková, že spíše než o potrestání skutečných viníků, se jednalo o vyřizování osobních účtů. Ústavní závodní rada si dokonce od Národního výboru v Luži vynutila vydání výnosu, který ji opravňoval překládat nepohodlné zaměstnance ústavu do jiných zařízení.

Po 9. květnu 1945 došlo prací závodní rady během krátké doby k výrazné výměně pracovníků ústavu. Většina skutečných kolaborantů byla z ústavu propuštěna a jiní jako správce židovského majetku H. Hundt, si vstupem do komunistické strany zajistil svou beztrestnost. Zaměstnanci, kteří byli v rámci vyřizování si účtů ústavní závodní radou obviněni z kolaborace, byli výnosy lidových soudy osvobozeni a většina z nich se vrátila zpět na svá místa. Po čtyřech letech se do ústavu také na výzvu školního úřadu vrátil učitel Svatek.³¹⁴

---

³¹³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 936, kart. č. 43, *Zpráva MUDr. V. Vojtky o událostech v Luži v květnu 1945.*

³¹⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatek 1910-1950.*

Činnost léčebny se v prvních poválečných dnech orientovala na podávání zpráv rodičům, jejichž děti se v ústavu léčily, že jsou v pořádku. Teprve poté mohl být znovuobnoven chod ústavu.³¹⁵ V rámci poválečné pomoci byla léčebna hojně podporována řadou organizací, od kterých přicházely různé dary v podobě potravin a textilu. Mezi největší podporovatele patřila organizace UNRRA³¹⁶ a kanadský a švýcarský Červený kříž, od nichž přicházely balíčky s potravinami, tukem, prádlem, léky, obvazovým materiálem, ale také při jedné z větších akcí zvané CARE, byly součástí balíčků cigarety. Ty dostávali nejen zaměstnanci ústavu, přičemž na každého muže údajně připadalo asi 200 cigaret, ale také pacienti při svém odchodu. Přitom maximální věk nemocných byl 25 let a takto staří pacienti byli do ústavu přijímáni jen výjimečně.³¹⁷ Co však vedení léčebny z UNRRY nedokázalo zajistit, byly hodnotné lékařské a laboratorní přístroje.³¹⁸

5.1.3 Ústavní škola

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava došlo ke značným změnám v oblasti řízení a správy školství a byly zaváděny nové pořádky ve vzdělávání a výchově mládeže. V ústavu došlo k pokusu zřídit německou školu pro německé děti, které byly od 25. listopadu 1942 umístěny v pavilonu D. Zřízení školy bylo zájmem především kolaborujících Čechů než samotných Němců. Škola ale nakonec zřízena nebyla. Kronika uvádí: „*K zahájení vyučování vůbec nedošlo. Že se tak stalo, bylo zásluhou dr. Pospíšila, ředitele ústavu, který spoluprací s německou lékařkou (protinacistkou) snižoval počet německých dětí a stálým odkladem v zasílání plánů školy.*“³¹⁹

Ve válečném období ředitelství léčebny nadále pokračovalo v úsilí zřídit mateřskou školu, která by poskytla školní vzdělávací program i pro ty nejmladší pacienty. Určitého

---

³¹⁵ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 936, kart. č. 43, *Zpráva MUDr. V. Vojtko o událostech v Luži v květnu 1945.*

³¹⁶ *United Nations Relief and Rehabilitation Administration* neboli Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu. Jednalo se o mezinárodní humanitární organizaci založenou dle washingtonské dohody v roce 1943, na pomoc postiženým státům po druhé světové válce. UNRRA poskytovala pomoc ve formě potravin, léčiv, hygienických potřeb, nástrojů a dalších potřebných věcí. Organizace byla zrušena v roce 1947. Československu poskytla podporu ve výši 261 milionů dolarů. Wikipedie: The Free Encyclopedia: *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*, 11. 4. 2011 [cit. 2011-06-02]. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Relief_and_Rehabilitation_Administration>.

³¹⁷ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950.*

³¹⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 936, kart. č. 43, *Zpráva MUDr. V. Vojtko o událostech v Luži v květnu 1945.*

³¹⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 947, kart. č. 43, *Stručně z historie našich škol, Petr Neumeister (ředitel ZŠ a Zvl. Š. při léčebně s. d.*

úspěchu dosáhlo v roce 1941, kdy byla výnosem ze dne 24. května 1941 školka v režii ústavu otevřena. S cílem zabezpečit potřebnou péči o ty nejmenší, byly přijaty 3 mateřské učitelky, které o děti pečovaly. K definitivnímu zřízení mateřské školy bylo přistoupeno 30. dubna 1946, kdy se počet učitelských míst navýšil na 5. Mateřská škola byla umístěna do pavilonu C, tedy pavilonu pro batolata a předškolní děti a vyučování bylo započato 15. listopadu 1946. Celodenní zaměstnání dětí ve školce bylo zavedeno o dva roky později.³²⁰

Také v ústavní škole nastaly změny. Po odchodu učitele Svatka z pozice ředitele školy, byl na toto místo jmenován František Jílek, který vyučoval společně s 13ti dalšími učiteli. Ve škole se průměrně učilo 240 dětí, které docházeli do školní budovy pavilonu M. Výukou byly povinné i nepohyblivé děti, a tak se vyučovalo i v léčebných pavilonech pro nemocné s kostní tuberkulózou. Od roku 1942 byly děti rozděleny na 3 skupiny podle svých zdravotních a duševních možností.

Po válce na pozici ředitele ústavní školy znovu nastoupil učitel V. Svatek³²¹ a ve své funkci dosáhl významného úspěchu. Společně s ředitelstvím ústavu se mu totiž podařilo získat povolení pro zřízení střední školy.³²²

5.1.4 Lékařský personál

V prvních letech protektorátu působilo v ústavu 13 lékařů a tento počet se nezměnil ani po celé válečné období. Tito lékaři spolu s 96 členným ošetrovatelským týmem poskytovali péči nemocným dětem české i německé národnosti.³²³

V tomto období do léčebny přišlo několik nových lékařů, kteří dříve působili v jiných tuberkulózních léčebnách a v Luži ve své práci mohli pokračovat. Novým lékařem byl MUDr. V. Hoppe, který po smrti MUDr. V. Havránka převzal chirurgicko - ortopedické oddělení a stal se novým primářem.

Do ústavu také přišlo několik lékařů německé národnosti. Byla to lékařka MUDr. Seydlmayerová, která do Luže přišla z Mnichova a MUDr. Pilhacz. Ústav měl jistě štěstí, že oba lékaři byli protinacistického smýšlení. Právě MUDr. Seydlmayerové se

---

³²⁰ Tamtéž.

³²¹ Ze školy pak nadobro odešel v roce 1950.

³²² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 947, kart .č. 43, *Stručně z historie našich škol, Petr Neumeister (ředitel ZŠ a Zvl. Š. při léčebně s. d.*

³²³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1706, kniha č. 748, *Zdravotnická ročenka protektorátu Čechy a Morava, roč. XI, Praha 1939-1940, s. 254, 255.*

díky zdání loajality podařilo ústav chránit. Od roku 1942 měla na starost pavilon D, kde se léčily děti německé národnosti.³²⁴ Koncem války také aktivně pomáhala partyzánům a společně s MUDr. V. Vojtkem jim poskytovala lékařské ošetření.³²⁵

Druhý německý lékař MUDr. Pilhacz pravděpodobně působil na pozici ústavního referenta a prý i přesto, že nosil uniformu SA, se v důvěrných rozhovorech nikdy netajil svým odporem vůči režimu. On se také zapřičinil o to, aby byl do ústavu zakoupen nový moderní promítací přístroj pro ústavní kinosál.³²⁶

Na začátku roku 1945 v ústavu působil 6 primářů. Byly to MUDr. B. Kadlec, který převzal pavilon G a oddělení helioterapie, MUDr. V. Hoppe sloužil na kostním oddělení pavilonů A, B a C1, MUDr. B. Hrbek pokračoval ve své práci v rentgenové laboratoři³²⁷ a MUDr. J. Honzík působil na plicním oddělení pavilonů I, K a navíc pracoval v laboratoři a na prosektuře³²⁸. MUDr. J. Tilscher byl primářem v pavilonech E, C2, L a léčil nemocné umístěné v prvním poschodí školní budovy M. Dále v ústavu působili MUDr. O. Neradová, MUDr. V. Vojtek, MUDr. M. Adamec, MUDr. V. Kotina, MUDr. V. Ivanovský, MUDr. M. Honžíková, MUDr. B. Stolínová a MUDr. O. Stolín.³²⁹

5.1.5 Pavilon G

Jedinou nově postavenou budovou v tomto období byl pavilon G. Ačkoli byl uveden do provozu za války v roce 1942, s jeho stavbou se započalo již v roce 1937. Pavilon byl první stavbou po mnoha letech a zároveň posledním postaveným léčebným pavilonem areálu.

Se stavbou budovy se od počátku velmi spěchalo a tento shon měl svůj důvod. Kromě využití pavilonu pro léčbu pacientů, se o něm uvažovalo i jako o místu odpočinku pro letce letecké báze³³⁰ bombardovacího svazu československého a

---

³²⁴ SOA Zámrsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

³²⁵ SOA Zámrsk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulosity – Luže, Košumberk 1945-1958*.

³²⁶ SOA Zámrsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

³²⁷ Léčebna měla k dispozici 6 rentgenových přístrojů.

³²⁸ Místnost, kde se provádějí patologicko - anatomické pitvy. ABZ slovník cizích slov: *Prosektura*, 2005-2006 [cit. 2011-06-02].

URL: <<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/prosektura>>.

³²⁹ SOA Zámrsk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulosity – Luže, Košumberk 1945-1958*.

³³⁰ Na základě česko – francouzské smlouvy o vzájemné spolupráci vojenského letectva z roku 1935 a dodatku z roku 1937 o poskytnutí 10 perutí v případě pomoci, začal hlavní štáb československé armády

francouzského letectva.

To souviselo i se stavbou státního letiště ve Skutči v roce 1937, které mělo být v okamžiku vypuknutí válečného konfliktu aktivováno a schopno přijmout přilétající francouzská letadla.³³¹ Posádky letiště se měly pravidelně střídat a jako místo odpočinku měl sloužit právě nově vznikající pavilon G.

To, že měl pavilon sloužit k těmto účelům, nasvědčuje i fakt, že v březnu 1939, kdy měl místo ředitele léčebny převzít generál Kuttelwascher, do ní přišlo mnoho letců a zpravodajců. Do archivu léčebny se tak dostaly i plány letiště Skuteč.

Po obsazení Československa okupačními vojsky, se i nadále pokračovalo ve stavbě pavilonu a k jeho dokončení se přikročilo v roce 1940, nyní již pod vedením německých okupačních úřadů. Tato dostavba se poté promítla v odlišných výškách podlaží apod. Teprve v roce 1942 proběhla úřední kolaudace pavilonu a k jeho uvedení do provozu jako zařízení pro léčebné účely.³³²

5.2 Léčebna v letech 1948 – 1961

K dalším změnám v ústavu došlo v souvislosti s událostmi roku 1948. Život v léčebně se měnil stejně jako v celé společnosti a veškeré dění mělo být podřízeno komunistické straně. V léčebně došlo k zorganizování milice a z jedné místnosti administrativní budovy ústavu, která byla opatřena mřížemi, se stala zbrojnice. Nastala doba politických kariér a ústav se postupně stal dodavatelem hodnostářů strany. V Luži prý dokonce koloval vtíp o tom, kdy bude z ústavu jmenován nějaký ministr.

Prvním projevem nového režimu byly velké personální změny. V ústavu byla vytvořena nová závodní rada, jejíž první představitelé pocházeli z KSČ. Hlavními funkcionáři byli Jaroslav Überhuber, J. Soukup, A. Filipi, J. Dalecký, F. Šmaha a další.³³³ Závodní rada³³⁴ se okamžitě ujala „vlády“ v léčebně a začalo již druhé období

---

provádět přípravné práce na zřízení tzv. letecké báze. Letecká báze byla komplexem osmi letišť, zahrnující vojenské letiště v Pardubicích, v Chrudimi, v Německém Brodě, v Poličce a dosud neexistující letiště ve Skutči, Bystřici nad Pernštejnem, Senožatech a Baníně.

³³¹ ŠTOREK, M. *Letiště a aeroklub ve Skutči v období 30. - 50. let 20. století*, Sdružení přátel pardubického kraje 20. 10. 2010 [cit. 2011-06-05].

URL:<<http://www.kraj.iipardubice.cz/arch/1287560559-letiste-a-aeoklub-ve-skutci-v-obdobi-30-50-let-20-stoleti.php>>.

³³² SOkA Chrudim, *Pamětní kniha města Skutče, díl I. 1914-1954*, SOA Zámorsk, Velkostatek Rychmburk – Chroustovice - Košumberk, nezpracováno, *Letiště Skuteč*.

³³³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 935, kart. č. 43, *Dějiny. Gottwaldova dětská léčebna pohybových poruch v Luži – Košumberku* (1971) 1974, s. 3.

vyřizování osobních účtů. Již v první den svého ustavení se jednalo o zbavení místa ředitele MUDr. V. Pospíšila, který poté sám požádal o penzionování. K volbě nového ředitele nedošlo, a tak byl jmenován pouze zástupce, kterým se stal primář MUDr. B. Kadlec. Tuto funkci vykonával do listopadu 1948, kdy byl vystřídán MUDr. O. Neradovou. Ta na tomto postu působila do ledna 1950, kdy byl jmenován definitivní ředitel ústavu. Stal se jím dosavadní sekundář litomyšlské nemocnice MUDr. Stanislav Pohl.

K novým organizačním změnám došlo v roce 1949³³⁵, kdy zřízením krajů léčebna nově podléhala Zdravotnímu odboru Krajského národního výboru v Pardubicích, jehož vedoucím byl MUDr. Jaroslav Pick. Pod správou KNV v Pardubicích byla léčebna do konce měsíce června roku 1960, kdy se podle zákona 36/1960 Sb.³³⁶ stala zařízením Východočeského Krajského národního výboru se sídlem v Hradci Králové. Poté byla usnesením KNV ze dne 20. a 21.6.1960 prohlášena za samostatnou plánující jednotku, řízenou KNV a jeho výkonnými orgány.³³⁷

Krátce po převratu byl také změněn název ústavu. Až do roku 1950 se používalo označení Zemský ústav pro děti tuberkulózní na Košumberku. Poté údajně zaměstnanci ústavu požádali o pojmenování po „*prvním dělnickém prezidentu*“³³⁸ Československé republiky, Klementu Gottwaldovi. Proti tomuto návrhu se prý postavila pouze zástupkyně MUDr. Neradová, která neuspěla.³³⁹ Od roku 1950 tak ústav nesl název *Gottwaldova státní léčebna pro děti v Košumberku*, ale užívaly se i další varianty jako *Gottwaldova dětská léčebna tuberkulosity v Luži – Košumberku* nebo *Gottwaldova*

---

³³⁴ V roce 1949 došlo ke splnutí funkce závodní rady a výboru odborové organizace.

³³⁵ Zákonem č. 280/1948 Sb. z 21. prosince 1948 bylo zavedeno krajské zřízení. Dosavadní Zemské národní výbory byly zrušeny a nově vzniklo 19 krajů. V čele každého KNV stál předseda, jeho zástupci a další členové, kteří byli zároveň referenty jednotlivých referátů.

HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku po současnost*. Praha, 2005. ISBN 80-7106-709-1. s. 447

³³⁶ Zákon vstoupil v platnost 1. července 1960 a znamenal územní reorganizaci dosavadních krajů. Některé kraje byly zrušeny, některé byly nově vytvořeny. Celkem vzniklo 10 krajů, kraj Středočeský, Jihočeský, Západočeský, Severočeský, Východočeský, Jihomoravský, Severomoravský, Západoslovenský, Středoslovenský a Východoslovenský. Ministerstvo vnitra České republiky: sbírka zákonů, *Zákon 36/1960 Sb. o územním členění státu*, 2008 [cit. 2011-06-05].

URL: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1960/sb15-60.pdf>>.

³³⁷ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. S. XIV.

³³⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 935, kart. č. 43, *Dějiny. Gottwaldova dětská léčebna pohybových poruch v Luži – Košumberku* (1971) 1974, s. 13.

³³⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950.

*léčebna dětské tuberkulózy v Luži.*³⁴⁰

Již od počátku nastolení režimu bylo žádoucí, aby zaměstnanci léčebny vstoupili do strany, a tak si mohli zajistit i určitou kariéru. Těch, co odmítlo vstoupit, bylo jen málo a většina z nich pocházela z řad lékařů. Komunistou byl také ředitel ústavu MUDr. S. Pohl, který se stal velkým propagátorem strany. Byl to také on, kdo v ústavu zavedl tykání mezi zaměstnanci a pozdrav: Čest práci. Režim si také v léčebně přivlastnil a politicky zneužil myšlenky zakladatele ústavu MUDr. F. Hamzy, který na zdech ústavních budov zanechal propagační zdravotnická hesla. K těmto původním zdravotnickým poučkám nově přibyla hesla nová. Na kuchyni se objevil nápis: „*Každý dělník úderník*“ a na karanténě: „*Nám mladým patří svět*“.

Od roku 1955 byl nejvlivnější osobou ústavu kuchyňský zřízenec a „kádrovák“ Šmaha, který navíc vykonával funkci předsedy odborové organizace. Za jeho působení z ústavu odešel správce F. Šilha a na jeho místo nastoupil úředník Okresního ústavu národního zdraví (OÚNZ³⁴¹) Josef Vystrčil.³⁴²

5.2.1 Vnitřní členění ústavu a jeho personál

Gottwaldova dětská léčebna, jako největší ústav ve střední Evropě, již 5 let po válce léčila všechny formy tuberkulózy dětí ve věku 2 - 16 let. Pacienti do ústavu přicházeli z celé republiky, nejen z Čech a Moravy, ale také ze Slovenska. Šrobárův ústav v Dolním Smokovci totiž nedokázal svou kapacitou vyhovět všem žádostem nemocných o umístění k léčbě, a tak byli odtud Ligou proti tuberkulóze posílány do léčebny na Košumberku. V celkové lékařské péči se používala konzervativní léčba klidem, dále se prováděly chirurgické zákroky, dodržovala se hygienicko - dietická opatření a začínala se používat antibiotika.³⁴³

Jelikož po válce došlo ke vzrůstu počtu tuberkulózního onemocnění, v poměru s

---

³⁴⁰ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. S. XIII.

³⁴¹ Na základě zákona č. 49/1947 Sb. o poradenské zdravotní péči, byly Okresními národními výbory zřizovány Ústavy národního zdraví. K úpravě jejich funkce došlo na základě zákona č. 103/1951 Sb. o jednotné preventivní a léčebné péči. Podle něho se ústavy národního zdraví staly výkonnými orgány národních výborů. Ministerstvo vnitra České republiky: sbírka zákonů, *Zákon 49/1947 Sb. o poradenské zdravotní péči*, 2008 [cit. 2011-06-05].

URL: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1947/sb25-47.pdf>>.

³⁴² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.

³⁴³ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. S. XIII.

rokem 1938³⁴⁴ se jednalo o dvojnásobné zvýšení počtu nemocných, bylo třeba léčebnou péči poskytnout co největšímu množství nakažených. V tomto období se proto v košumberské léčebně značně rozšířily řady veškerého personálu, i když kapacita lůžek se ještě výrazně nezvyšovala. Stále bylo k dispozici 790 lůžek, které se nacházely v 10 léčebných pavilonech a jednom centrálním léčebném pavilonu pro chirurgii. Nově v ústavu připadalo na jednoho lékaře asi 30 nemocných a jedna sestra či pomocník měli na starost pouze 2 malé pacienty.³⁴⁵

Od roku 1950 byl areál léčebného ústavu rozdělen na 3 lékařská oddělení, ve kterých se léčily různé typy tuberkulózního onemocnění. Prvním oddělením byla chirurgie, kde se léčila tuberkulóza kostí, na druhém oddělení se léčila otevřená plicní tuberkulóza a na třetím uzavřená plicní tuberkulóza. Tato oddělení společně s laboratoří a profylaktickou částí léčebny tvořila 4 primariáty.

Chirurgické oddělení pro léčbu kostní a kloubní tuberkulózy bylo umístěno do čtyř pavilonů, z nichž dva (pavilony A, B) byly určeny pro školou povinné chlapce a dívky, v pavilonu C1 byly umístěny děti - „pind’ata“ do věku 6 let a čtvrtý pavilon L byl centrálním léčebným pavilonem pro chirurgii, ve kterém byla situována protetická dílna. Celkem mělo chirurgické oddělení v letním období, kdy bylo možné děti umisťovat na terasy, přes 300 lůžek a v zimních měsících byla kapacita oddělení 250 lůžek. Primářkou oddělení byla MUDr. Olga Neradová, která prováděla operativní výkony společně s MUDr. V. Hoppem.

Oddělení pro otevřenou plicní tuberkulózu s počtem 160 lůžek bylo umístěno v pavilonech G a D a vedl ho primář MUDr. Blahoslav Kadlec.³⁴⁶

Oddělení pro uzavřenou formu plicní tuberkulózy bylo druhým největším oddělením s počtem 260 lůžek. Děti se zde léčily ve čtyřech pavilonech pod dohledem primářky MUDr. Pesie Elisonová.³⁴⁷

Chemicko – bakteriologickou laboratoř a profylaktické oddělení tvořené infekčním pavilonem s 50 lůžky, karanténou se 70 lůžky a přijímacím oddělením, vedl primář

³⁴⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 935, kart. č. 43, *Dějiny. Gottwaldova dětská léčebna pohybových poruch v Luži – Košumberku* (1971) 1974, s. 10, 11.

³⁴⁵ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní škol y – Václava Svatka 1910-1950*.

³⁴⁶ SOA Zámorsk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulózy – Luže, Košumberk 1945-1958*.

³⁴⁷ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. S. XIV.

MUDr. Oldřich Stolín. Mimo jiné měl od roku 1951 na starost péči u chrup nemocných.³⁴⁸

Kapacita léčebny byla navýšena již následující rok. Podle kronikáře města Luže, který měl k dispozici výroční zprávu léčebny pro rok 1952³⁴⁹, ústav poskytoval 815 lůžek rozmístěných v 11 pavilonech. V ústavu pracovalo 16 lékařů, úřední agendu obstarávalo 10 úředníků, o nemocné pečovalo 118 pracovníků ošetřovatelského personálu a na jednotlivých odděleních, jako pomocnic – uklízeček působilo 62 osob. Nejvyšší procento léčených dětí pocházelo z pražského kraje, druhé místo zaujímal kraj královéhradecký, pak pardubický a karlovarský. Ale léčily se zde nejen děti české národnosti. V letech 1950 - 1952 se v léčebně objevili i pacienti ze zahraničí. Jednalo se o 22 řeckých dětí a dokonce 10 dětí z Koreje.

V tomto období se v léčebně také začala léčit meningitida (tuberkulózní zánět mozkových blan). Toto specifické onemocnění bylo velmi zákeřné, neboť dříve na tuto nemoc umíralo každé dítě. Ústav byl v léčbě velmi úspěšný a zanedlouho dokázal 80% nemocných meningitidou zachránit.³⁵⁰

V roce 1953 se pokračovalo s rozšiřováním ústavu. Kapacita lůžek byla sice zachována, ale vznikly dva nové primariáty. V dubnu roku 1953 do ústavu přišel primář MUDr. J. Svoboda a poté se chirurgické kostní oddělení rozdělilo na oddělení kostní a kloubní 1, na pavilonech A, B, C1, L, kde ve své funkci zůstala primářka MUDr. Neradová a nově vzniklo kostní a kloubní 2, na pavilonech B, L, kde začal působit MUDr. Svoboda.³⁵¹ V září téhož roku vzniklo plicní oddělení 3 (pavilon D, E), určené pro předškolní děti. Jako primář na toto oddělení přišel MUDr. Zdeněk Mátl ze šumperské léčebny.

Od tohoto okamžiku byla léčebná³⁵² část ústavu tvořena 5 lékařskými odděleními s 690 lůžky. Profylaktické oddělení zůstalo beze změny. V léčebně tak vzniklo 6 primariátů rozdělených do 11 pavilonů. Kromě primářů v léčebně pracovalo dalších 5 stálých lékařů, 14 sekundárních lékařů a další 2 lékaři z Litomyšle a Hradce Králové,

³⁴⁸ SOA Zámorsk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulózy – Luže, Košumberk 1945-1958.*

³⁴⁹ Výroční zpráva pro tento rok v archivním fondu léčebny chybí, pravděpodobně se nedochovala.

³⁵⁰ SOkA Chrudim, *Memorabilien Buch des Städtchen Lusche 1836-1962.*

³⁵¹ SOA Zámorsk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulózy – Luže, Košumberk 1945-1958.*

³⁵² Léčebnou část tvořilo plicní oddělení 1 (pavilon G, D) 110 lůžek, plicní odd. 2 (pavilon C2, M, E) 155 lůžek, plicní odd. 3 (pavilon D, E) 140 lůžek, kostní a kloubní odd. 1 (pavilon A, B, C1, L) 150 lůžek, kostní a kloubní odd. 2 (pavilon B, L) 135 lůžek.

byli přizváni k chirurgické spolupráci. Navíc byly pro pacienty léčebny zabezpečeny pravidelné odborné konziliární služby v oboru očního a krčního lékařství, neurologie, gynekologie a bronchoskopie.

Řada ústavních lékařů také kromě svých povinností v ústavu pracovala v terénu. Jednalo se zhruba o 35 hodin měsíčně v protituberkulózních poradnách. Působili v OÚNZ ve Vysokém Mýtě, v poradnách v Hlinsku, Skutči, Chocni, Cvikově a dále v dětských poradnách okolních měst.³⁵³

V léčebně se také nezapomnělo na tradici přednáškové činnosti, která probíhala buď v rámci seminářů v léčebně nebo v jednotlivých městech v rámci osvěty. V léčebně se pravidelně každý týden konaly lékařské semináře a školení pro sestry. Navíc se mělo nařízením Krajského národního výboru v Pardubicích, na jednotlivých odděleních léčebny, konat jednou za 14 dní školení pro lékaře. Vedoucí těchto oddělení se měli jednou za 6 týdnů účastnit školení odborníků v KÚNZ.³⁵⁴ Pořádány byly také přednášky o základních zdravotních a hygienických zásadách, které byly určeny pro nemocné a jejich rodiče.

V následujícím roce (1954) byla rozšířena věková hranice léčených pacientů až do věku 20 let a příjem nemocných se v tomto roce orientoval na Moravu. Zvýšení věkové hranice se ale později projevilo jako značný problém. Netrvalo dlouho a ředitelství léčebny žádalo ministerstvo zdravotnictví, aby do léčebny nebyly posílány mladiství nad 18 let, kteří jakožto plnoletí, nechtějí dodržovat domácí řád léčebny, narušují kázeň a plynulý chod ústavu.³⁵⁵ V rámci zvýšení věkové hranice nemocných, byla provedena nutná reorganizace jednotlivých oddělení. Jejich počet byl zachováno, ale došlo k menší změně³⁵⁶ v obležení jednotlivých pavilonů.

I nadále se pokračovalo se zdravotně osvětovou prací v terénu, práce lékařů byla dokonce v jednotlivých tuberkulózních poradnách rozšířena a nově přibyly přednášky v rozhlasu a pro venkovské obyvatelstvo. Největším problémem léčebny v tomto roce, byl vážný nedostatek sester. Proto ústav zahájil šesti měsíční kurz pro sestry, který měl tuto

---

³⁵³ SOA Zámorsk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulózy – Luže, Košumberk 1945-1958.*

³⁵⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 553, kart. č. 14, *Vzdělání zaměstnanců – metodické pokyny, organizování kurzů 1952-1995.*

³⁵⁵ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 543, kart. č. 13, *Péče o pacienty, ošetrovatelská péče 1955-1997.*

³⁵⁶ Nyní plicní odd. 1 pouze pavilon G se 110 lůžky, plicní odd. 2 pavilony C2 a M se 140 lůžky, plicní odd. 3 pavilony D a E také se 140 lůžky, kostní a kloubní odd. 1 pouze pavilony A a C1 se 160 lůžky a kostní a kloubní odd. 2 s původními pavilony B a L se 140 lůžky.

potíž vyřešit.³⁵⁷

V roce 1955 byla po čtyřech letech podstatně navýšena kapacita ústavu, z 815 lůžek na 880 lůžek. K navyšování počtu lůžek docházelo postupně v průběhu celého roku. Vedení léčených se nejprve zaměřilo na profylaktické oddělení, které zrušilo a místo něho byla v pavilonu I zřízena boxová karanténa, která nově náležela tzv. expektačnímu oddělení³⁵⁸. K této reorganizaci došlo proto, že se začal projevovat snížený výskyt infekcí, které by mohly ohrožovat léčebné pavilony.

Díky zrušení profylaktického oddělení byl uvolněn původní pavilon karantény K, který byl adaptován pro potřeby nově vzniklého již 4. plicního oddělení³⁵⁹, které bylo určen pro školní chlapce a bazilární meningitidy. Právě těmito opatřeními se podařilo zvýšit kapacitu ústavu o 65 lůžek a navíc byla celkově provedena organizační úprava, díky níž vzniklo nové sedmé oddělení.³⁶⁰

Tabulka č. 3: Uspořádání léčebny v roce 1955

ODDĚLENÍ	PAVILON	POČET LŮŽEK
Expektační oddělení	I (karanténa)	70
Plicní 1	G361 (mladiství chlapci)	125
Plicní 2	C2 (mladistvé dívky)	60
	M (školní dívky)	80
Plicní 3	D (batolata)	60
	E (předškolní)	80
Plicní 4	K (školní chlapci) a meningitidy	60

³⁵⁷SOA Zámorsk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulózy – Luže, Košumberk 1945-1958.*

³⁵⁸ Oddělení převzal ředitel léčebny MUDr. Stanislav Pohl.

³⁵⁹ Zrušením profylaktického oddělení byl MUDr. O. Stolin jmenován primářem nového plicního oddělení.

³⁶⁰SOA Zámorsk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulózy – Luže, Košumberk 1945-1958.*

³⁶¹ Ačkoli tento pavilon poskytoval 125 lůžek, nebyl plně využit, neboť některé jeho místnosti sloužily jako sklad materiálu pro ministerstva zdravotnictví. Konkrétně zde měly být uloženy věci útvaru 333. Ředitel léčebny Pohl, proto ministerstvo zdravotnictví žádal o vyklizení prostor, aby mohlo dojít k rozšíření využívané plochy pro mladistvé chlapce s tuberkulózním onemocněním plic. SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 545, kart. č. 13, *Provoz a správa léčebny, pokyny pro zaměstnance 1950-1997.*

Kostní 1	A (školní dívky)	100
	C1 (předškolní děti a batolata)	85
Kostní 2	B (školní chlapci)	100
	L (školní chlapci)	60
Ústřední laboratoř		

Poprvé byl také zaznamenán nedostatek žádostí o umístění v léčebně a roční komplexní rozbor tento jev vysvětloval tím, že to bylo způsobeno pouze „špatnou rayonisací, neboť ostatní léčebny mají žádostí dost“³⁶². Plně obsazena tak byla pouze oddělení mladistvých a nový problém se nepodařilo vyřešit ani rok následující. Z toho důvodu byla volná místa v léčebně nabídnuta nemocným ze Slovenska a dalším řešením bylo zvýšení věkové hranice pacientů do 22 let.³⁶³

Téměř neřešitelný problém se ale ukázal v naprostém nedostatku ošetrovatelského personálu. Ačkoli proběhl kurz, který měl tuto záležitost již dávno vyřešit, nestalo se tak, a proto byla léčebna nucena žádat ministerstvo zdravotnictví o povolení, které umožňovalo nástup sester od věku 18³⁶⁴ let. Navíc celkovou situaci stěžoval fakt, že Okresní národní výbor ve Vysokém Mýtě do léčebny zasílal žádosti o poskytnutí pracovníků pro zemědělské brigády. Denně tak měl ředitel uvolňovat 33 osob na práci v JZD Radim³⁶⁵. Ředitel poté musel žádat předsedu zdravotního odboru KNV v Pardubicích, aby tuto situaci vyřešil s ONV ve Vysokém Mýtě.³⁶⁶

Situace s nedostatkem ošetrovatelského personálu se každým rokem vyostřovala³⁶⁷

³⁶² SOA Zámbrsk, HDL, inv. č 558, kart. č 15, *Rozbory, zprávy o činnosti, podklady a návrhy, kontroly plnění plánu 1953-1990.*

³⁶³ SOA Zámbrsk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulózy – Luže, Košumberk 1945-1958.*

³⁶⁴ Sestry na oddělení předškolních dětí a na kostním oddělení mohly pracovat až od 20 let.

³⁶⁵ Přílehlá obec u města Luže, nacházející se necelé 2 km od města.

³⁶⁶ SOA Zámbrsk, HDL, inv. č 545, kart. č 13, *Provoz a správa léčebny, pokyny pro zaměstnance 1950-1997.*

³⁶⁷ Dokonce byl vypracován rozbor, který měl nastínit, proč v lužské léčebně nechťejí sestry pracovat. Jako nejzásadnější důvody se ukázaly zatížení zemědělskými brigádami a špatné ubytovací podmínky, neboť většina z nich musela bydlet přímo na odděleních, kde postrádaly soukromí. Navíc město Luže leželo mimo hlavní komunikace a bylo nedostatečně zásobováno základními potravinami, pro které musely dojíždět do blízké Skutče. O jakémkoli kulturním či zábavném vyžití se zde nedalo mluvit a na rozdíl od jiných ústavů, zde byly mnohem více pracovním zatíženy a každou druhou neděli musely sloužit.
SOA Zámbrsk, HDL, inv. č 558, kart. č 15, *Rozbory, zprávy o činnosti, podklady a návrhy, kontroly plnění plánu 1953-1990.*

a postupně byla zaznamenána i nouze o další pracovníky, jako byli pedagogové či vychovatelé, což mělo neblahý vliv na kázeň zejména mladistvých chlapců, kteří při nedostatečném dohledu prováděli různé lotroviny.³⁶⁸

Z tohoto důvodu začalo docházet k častějšímu disciplinárnímu propouštění nedoléčených pacientů a jelikož se nedařilo získat potřebný personál, bylo jediným východiskem zrušení oddělení pro mladistvé hochy. MUDr. Pohl chtěl poté uprázdněný pavilon využít k rozšíření oddělení pro mladistvá děvčata. Tento plán se nakonec uskutečnil v roce 1957, kdy se pavilon G se 140 lůžky začal využívat pro léčbu mladistvých dívek a žen do 22 let. Tímto rozšířením byla rovněž pokryta potřeba lůžek pro Čechy a Moravu.³⁶⁹

Na konci roku 1957 se bývalé plicní oddělení 1 v pavilon G proměnilo v *sanatorium pro dospělé ženy*, kde byla věková hranice stanovena na 19 - 40 let a vlivem významného úbytku tuberkulózního onemocnění, byl v léčebně snížen počet míst pro děti. Od tohoto okamžiku začalo vedení ústavu provádět různé změny, které měly zamezit příliš velkému počtu neobsazených míst.³⁷⁰

Ředitelství léčebny navrhlo od nového roku 1958 menší reprofilizaci zařízení, čímž mělo dojít ke zrušení velkého počtu lůžek pro ženy a mladistvé, u nichž výskyt onemocnění začal ustupovat. Nově měla být léčba tuberkulózního onemocnění zaměřena na dospělé muže, neboť jen málo ústavů tyto nemocné přijímalo.³⁷¹

5.2.2 Stavební úpravy a modernizace

V 50. letech byly obnoveny stavební práce v areálu léčebny a začalo s rekonstrukcemi a dostavbami. První stavbou tohoto období byl nový obytný dům č. 166 a značných úprav se dočkala ústavní cesta.

Velkou událostí bylo založení Sadu míru na Košumberku. Stalo se tak na počest XIX. Sjezdu KSČ a 35. výročí Velké říjnové revoluce. Stromy pro sad byly zakoupeny ze sbírky, kterou uspořádali zaměstnanci léčebny, díky nimž bylo vytěženo 14 470 Kčs. V tomto období se také léčebna územně rozrostla o nově vyvlastněné pozemky č. kat.

---

³⁶⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č 558, kart. č 15, *Rozbory, zprávy o činnosti, podklady a návrhy, kontroly plnění plánu 1953-1990.*

³⁶⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č 543, kart. č 13, *Péče o pacienty, ošetrovatelská péče 1955-1997.*

³⁷⁰ SOA Zámorsk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulózy – Luže, Košumberk 1945-1958.*

³⁷¹ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. S. XIV.

99 – 103. Na pozemcích měla být vybudována nová kotelna, dílny, byty apod. Celý areál léčebny se ziskem nových pozemků rozrostl na plochu 30 ha , které byly umístěny na katastrech obcí Luže, Košumberk a Zdislav.³⁷²

V dalších letech byl kvůli hrozbě spadnutí zrušen starý dřevěný Maydlův pavilon, zřízena byla nová lehárna v pavilonu E, začalo se se stavbou čističky. Po jejím dokončení bylo vystavěno nové vodovodní potrubí, došlo k částečné venkovní úpravě parku, do léčebného pavilonu přibyl další EKG přístroj, druhý tomograf, tři skia přístroje a televizory.

V souvislosti se zrušeným profylaktickým oddělením a zřízením nové boxové karantény s novou lehárnou, byla rovněž rozšířena lehárna v pavilonu M a nově vznikla fyzikální, fotografická a vědecká laboratoř. Později byl postaven tzv. Děvín, což bylo ubytovací zařízení pro 40 sester.

V druhé polovině 50. let byla kvůli snížení počtu dětí s tuberkulózním onemocněním a téměř vymizením úmrtnosti na tuto nemoc, zrušena pitevna léčebny, která byla adaptována na výzkumnou a diagnostickou laboratoř.

Jednou z posledních úprav před reprofilizací léčebny byla adaptace pavilonu D pro nejmenší plicní pacienty. Poté následovaly úpravy pavilonů E a K a v pavilonu G bylo zřízeno operační oddělení.³⁷³

5.2.3 Školství a kultura

Ve školním roce 1948/1949 v ústavu fungovala samostatná škola národní, která v pěti postupných ročnících poskytovala základy obecného vzdělání. Děti byly dále vzdělávány ve škola střední, pod jejíž správu nově spadala škola mateřská a posledním školským ústavním zařízením byla jednotřídní škola zvláštní.³⁷⁴

Po odchodu učitele V. Svatka byl novým ředitelem školy jmenován M. Hospodář. Za jeho působení byla škola přemístěna do pavilonu Helio a z původní školní budovy byl vytvořen pavilon M, poskytující 80 lůžek. Celkový počet učitelů během roku kolísal, ale průměrně ve všech zařízeních vyučovalo kolem 30 učitelů.³⁷⁵

---

³⁷² SOkA Chrudim, *Memorabilien Buch des Städtchen Lusche* 1836-1962.

³⁷³ SOA Zámorsk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulózy – Luže, Košumberk* 1945-1958.

³⁷⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č 947, kart. č 43, *Stručně z historie našich škol, Petr Neumeister (ředitel ZŠ a Zvl. Š. při léčebně s. d.*

³⁷⁵ SOA Zámorsk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulózy – Luže,*

Ke změně ve školství došlo v souvislosti s novým zákonem z roku 1953, který školství sjednocoval. Zákon znamenal pod jedním vedením sjednocení školy národní, střední a zvláštní a naopak se osamostatnila škola mateřská.³⁷⁶

Co se týká mimoškolní činnosti a kultury, již od převratu byla hojně rozšiřována. V léčebně se pravidelně pořádaly různé koncerty hudebních souborů a kulturní kroužky pro poučení i rozptýlení nemocných. Od listopadu roku 1950 byl v léčebně zřízen hudební kroužek závodního klubu ROH a o rok později pionýr a Svaz mládeže. Kulturní činnost byla později rozšířena o divadelní a hudební večery, estrády, taneční večery, výstavy, zájezdy do krajského divadla z Pardubicích aj. Přímou v léčebně byl založen foto kroužek a komorní kvarteto.³⁷⁷

5.2.4 Reprofilizace

Od druhé poloviny 50. let, došlo díky zavedení hromadné vakcinace proti tuberkulóze, izolací a blokadou tuberkulózních zdrojů, zlepšení životní úrovně lidí a úrovně bydlení a stravování, k podstatnému omezení tuberkulózy. Léta 1951-1961 jsou uváděna jako období, kdy došlo k potlačení dětské tuberkulózy. Ještě v roce 1954 na tuto nemoc v Čechách umíralo 85 dětí ročně, v roce 1959 již jen 9. Za posledních 7 let (s ohledem na rok 1961) ve státě ubylo onemocnění plicní tuberkulózy u dětí o 46%, tuberkulózních zánětů mozkových blan o 65% a rozpadové kavernosní tuberkulózy u dětí o 84%. K vymýcení této zákeřné choroby přispěla velkou měrou právě Gottwaldova dětská léčebna v Luži, neboť zajišťovala přes 50% lůžek pro děti s tuberkulózou v Čechách. Mimo to spolupracovala na organizaci celostátního boje proti dětské tuberkulóze, šířila zdravotní osvětu a přispívala vědeckými pracemi. Za posledních 10 let uveřejnila v českém a zahraničním tisku 55 vědeckých prací a vykonala 280 odborných přednášek u nás i v zahraničí.³⁷⁸

V tomto období se proto začalo přemýšlet, jaké bude nové pole působnosti léčebny v Luži. Reprofilizace začala probíhat od roku 1960 i v ostatních tuberkulózních sanatoriích, jako byl Cvikov u České Lípy, Lučivná pod Tatrami a Abraham u

---

Košumberk 1945-1958.

³⁷⁶ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 947, kart. č. 43, *Stručně z historie našich škol, Petr Neumeister (ředitel ZŠ a Zvl. Š. při léčebně s. d.*

³⁷⁷ SOA Zámorsk, HDL, neinventarizováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské tuberkulózy – Luže, Košumberk 1945-1958.*

³⁷⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 558, kart. č. 15, *Rozbory, zprávy o činnosti, podklady a návrhy, kontroly plnění plánu 1953-1990.*

Bratislavě.³⁷⁹ Léčebna v Luži však měla být přeměňována etapovitě, a proto po zrušených ústavech ještě přijímala tuberkulózní nemocné. Ačkoli měla v tomto období asi 150 volných lůžek, které si připravila pro příjem nemocných ze Cvikova, nakonec jich bylo obsazeno pouhých 38. Většina cvikovských dětí byla totiž poslána do ústavu v Šumperku³⁸⁰ k doc. Vojtkovi a do Prahy – Krče. K nápadům, jak takto vzniklá volná lůžka obsadit, patřil návrh, aby v pavilonu I vzniklo nové oddělení tuberkulózních duševně nemocných dětí.³⁸¹

Již od roku 1960 začala léčebna přijímat děti s Perthesovou chorobou (onemocnění pohybového ústrojí) a pro jejich umístění vybrala pavilon L. Vzhledem k dalším úbytkům tuberkulózních dětí bylo přistoupeno k další krokům. Nově bylo v pavilonu G zřízeno oddělení pro muže o 155 lůžkách a ženy byly přemístěny do pavilonu C, kde obývaly 130 lůžek, což celkově navýšilo počet dospělých v léčebně. Naopak na mimoplicním dětském oddělení byl počet lůžek snížen o 85. Přestože došlo k rozšíření oddělení pro tuberkulózu dospělých, tak ani tato reorganizace nedokázala vyřešit nižší obleženost jednotlivých oddělení.

Léčebna měla postupně čím dál více volných lůžek a počet žádostí o umístění klesal. Jediné oddělení, které mělo své čekatele na hospitalizaci bylo oddělení mužské. Jedním z důvodů, proč v léčebně klesal počet léčených dětí, byla i skutečnost, že do Luže již nebyli posíláni malý pacienti ze Slovenska, neboť úbytkem onemocnění byly schopny vlastní léčebny na Slovensku své děti plně hospitalizovat.³⁸²

V tomto roce vypadalo uspořádání ústavu následovně. Na expektační oddělení byly přijímány děti do 15 let, plicní oddělení 1 bylo určeno pro mladistvé chlapce a dospělé muže, plicní oddělení 2 pro mladistvé dívky a dospělé ženy, plicní oddělení 3 pro předškolní děti a děti 1. stupně základní školy, plicní oddělení 4 pro starší školní děti a pro léčbu bazilárních meningitid. Mimoplicní oddělení 1 obývaly školní a předškolní dívky, mimoplicní oddělení 2 bylo určeno pro školní a předškolní chlapce. V léčebně byla dále ústřední laboratoř a zubní ambulance, dílny, kuchyň, prádelna, strojovna a

---

³⁷⁹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 935, kart. č. 43, *Dějiny. Gottwaldova dětská léčebna pohybových poruch v Luži – Košumberku* (1971) 1974, s. 14.

³⁸⁰ Severočeský kraj byl rajonizován a nově mu byla přidělena léčebna v Šumperku. Proto byla většina dětí ze Cvikova poslána sem.

³⁸¹ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 545, kart. č. 13, *Provoz a správa léčebny, pokyny pro zaměstnance 1950-1997*.

³⁸² SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 558, kart. č. 15, *Rozbory, zprávy o činnosti, podklady a návrhy, kontroly plnění plánu 1953-1990*.

administrativní zázemí.³⁸³

5.2.4.1 Léčebna v roce 1961 a dokončení reprofilizace

Teprve v roce 1961 bylo rozhodnuto, že se tuberkulózní léčebna změní na dětskou léčebnu pohybových poruch, kde budou léčeny některé chronické pohybové poruchy ortopedického a neurologického charakteru s velkým uplatněním rehabilitace. Pro přetvoření léčebny byla stanovena lhůta sedmi let. O tom rozhodli na jednání v Košumberku zástupci ministerstva zdravotnictví a Východočeského Krajského národního výboru dne 18.dubna 1961.

Již 16.června se sešla odborná komise, která navrhla rámcové využití jednotlivých pavilonů a jejich vybavení. Přeměna měla být postupná a měla probíhat za chodu ústavu. Komise krajských odborníků určila, že nová léčebna má mít cca 650 lůžek. První primariát mělo tvořit oddělení se 100 lůžky pro nejmenší děti s littleovou chorobou (dětská mozková obrna), druhé oddělení se 100 lůžky bylo určeno pro předškolní a větší děti s aseptickými kostními nekrózami, dalších 70 lůžek mělo být určeno pro skoliotiky, 100 lůžek pro pourazové stavy a 50 lůžek pro karanténu. Zbytek lůžek měl být využíván pro kostní a kloubní tuberkulózu do jejího vymizení a teprve poté se mělo projednávat jejich další využití. Dosavadní pacienti léčebny, tj. děti a dospělý, zde měli být doléčeni nebo jim měla být poskytnuta individuální léčba v jiných ústavech.³⁸⁴

Celkový počet lékařů byl prozatímne stanoven na 24. Jedním z nich měl být ředitel nového ústavu, dále mělo lékařský tým tvořit 5 primářů, 6 ordinářů a 12 sekundárních lékařů. Důležití byli i další pracovníci jako vedoucí výchovy, 2 psychologové a 2 pracovníci logopedie. Počet sester zatím neurčen nebyl.

Základní rehabilitační zařízení, která byla pro tento nový typ léčebny nezbytná, měla být dislokována na jednotlivé pavilony a centrálně měl být vybudován bazén a tělocvična.

S přechodem na nový typ léčebny se prakticky začalo ve čtvrtém čtvrtletí roku 1961, ale do té doby byl ústav stále využíván pro léčbu tuberkulózního onemocnění. Kostní a kloubní tuberkulóza dětí se léčila ve 2 pavilonech A a B, pavilony G a C s celkovým počtem 285 lůžek byly využívány pro léčbu tuberkulózy plic u dospělých

---

³⁸³ SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 551, kart. č 14, *Péče o zaměstnance 1957-1996*.

³⁸⁴ SOA Zámorsk, HDL, inv. č 558, kart. č 15, *Rozbory, zprávy o činnosti, podklady a návrhy, kontroly plnění plánu 1953-1990*.

mužů a žen. Léčba plicní tuberkulózy dětí se ještě na začátku roku léčila v pavilonech E, D, K a M, koncem roku již jen v pavilonech E a K. Pro léčbu dětí s aseptickou kostní nekrózou (Perthesova nemoc) sloužily 2 pavilony D a L.

Zdravotní úsek byl před reprofilizací rozdělen na 6 primariátů. Plicní oddělení I vedl MUDr. J. Petrus, plicní oddělení II vedl MUDr. J. Pospíšil, plicní oddělení III MUDr. Z. Mátl, plicní oddělení IV MUDr. O. Stolín, kostní oddělení I MUDr. O. Čoček a kostní oddělení II MUDr. J. Svoboda. Karanténa náležela řediteli, v centrální laboratoři pracoval MUDr. Stolín a zubní péči obstarával MUDr. J. Honzátko. Celkem v léčebně pracovalo 304 zaměstnanců a někteří z nich se již začali přeškolovat na nové obory.³⁸⁵

První kroky v přeměně ústavu začaly tím, že byl k 31. srpnu odvolán dosavadní ředitel MUDr. Stanislav Pohl, který byl přeložen do Jánských Lázní, kde působil jako ředitel rehabilitačních lázní pro léčbu obrny. Na jeho místo v Luži byl vypsán konkurz a od 1. září byl rozhodnutím KNV na post ředitele jmenován MUDr. Zdeněk Mátl. V ekonomické řízení léčebny byl i nadále ponechán správce J. Vystrčil, který spravoval nemovitý majetek léčebny tvořící budovy pro zdravotnické účely, budovy hospodářské a budovy obytné a další nemovitý majetek, který byl v roce 1961 ohodnocen na 59 991 221 Kčs. Ostatní zařízení a inventář léčebny byl v hodnotě 4 406 258 Kčs.

Dne 19. října 1961 se sešla na zdravotním odboru KNV v Hradci Králové komise k posouzení návrhu komise ministerské o uspořádání léčebny. Poté se vedení léčebny spojilo s architektem Ing. Karlem Kafkou z ministerstva zdravotnictví, který do léčebny povolal MUDr. Wolfa a architekta Novotného, k posouzení nutných přestaveb. Jelikož byl shledán stav vyhovujícím, bylo pouze navrženo přemístění karantény a přijímacího oddělení do větších prostor pavilonu M, který byl v té době již prázdný.³⁸⁶

Pro nové zaměření léčebny bylo nutné získat velký počet kvalifikovaných rehabilitačních pracovníků, a tak ministerstvo zdravotnictví a Východočeský Krajský národní výbor schválil, aby se v léčebně pořádal mimořádný šestiměsíční kurz pro ohebnou tělesnou výchovu. Mimo to bylo nutné zajistit příchod odborníků z oboru pediatrie, neurologie a ortopedie.

---

³⁸⁵ SOA Zámorsk, HDL, inv. č 558, kart. č 15, *Rozbory, zprávy o činnosti, podklady a návrhy, kontroly plnění plánu 1953-1990.*

³⁸⁶ Tamtéž

V tomto roce byly také ve spolupráci se závodním výborem léčebny vypracovány patronátní smlouvy s JZD Luže a Střemošnice. Závazky smluv obsahovaly pomoc politickou a organizační, léčebnou péči, zdravotní osvětu a brigádnickou výpomoc ve špičkových pracích. Po politické stránce byla ze strany léčebny vyvinuta činnost při získávání samostatně hospodařících rolníků za členy JZD ve Střemošnicích. Při těchto akcích navštěvovali pracovníci léčebny rolníky a přesvědčovali je. Akce údajně dopadla úspěšně a přispěla ke zdárnému sloučení obou družstev k 1.1.1962.³⁸⁷

S konečnou platností byla reprofilizace dojednána 16. dubna 1962. Tímto dnem začala vznikat nová léčebna, jejíž přestavba trvala příštích 7 let. Léčebna se i nadále zabývala léčbou dětí, ale pracovní náplň se změnila na terapii vad pohybového ústrojí. Postupně bylo provedeno zavření tří oddělení pro léčbu dětské plicní tuberkulózy a uvolněné pavilony se začaly plánovitě dezinfikovat a adaptovat pro nové účely.³⁸⁸ Například z pavilonu K a L, byly zřízeny trvalé ubytovny pro svobodné.³⁸⁹

Od 1. června 1962 bylo uzavřeno tuberkulózní oddělení pro muže se 130 lůžky, od 1. října 1962 došlo k uzavření oddělení pro ženy. K 1. listopadu 1962 byl otevřen pavilon G, který nově sloužil pourazové rehabilitaci a také v něm byla umístěna lůžka pro skoliotiky. Poté byl otevřen i pavilon A, určený pro rehabilitaci spastických dětí.

K 1.1.1963 byla tuberkulózní léčebna zlikvidována a od tohoto data se začal používat nový název *Gottwaldova dětská léčebna v Luži*. Kostní a kloubní oddělení v léčebně ještě zůstalo, neboť léčba tohoto typu onemocnění trvala několik let. Pro účely léčby kostní tuberkulózy byly využívány prostory pavilonu M.

Teprve rok 1963 byl prvním souvislým rokem přebudování léčebny. Všechny dostupných 615 lůžek však bylo poprvé obsazeno až v roce 1965.³⁹⁰

Přehled poválečné správy ústavu:

1928 - 1945	Zemský úřad
1945 - 1949	Zemský národní výbor
1949 - 31.8.1958	Zdravotnický odbor Krajského národního výboru v

³⁸⁷ Soka Chrudim, *Memorabilien Buch des Städtchen Lusche* 1836-1962.

³⁸⁸ SOA Zámorsk, HDL, inv. č 558, kart. č 15, *Rozbory, zprávy o činnosti, podklady a návrhy, kontroly plnění plánu* 1953-1990.

³⁸⁹ SOkA Chrudim, *Memorabilien Buch des Städtchen Lusche* 1836-1962.

³⁹⁰ TRENEVOVÁ P.: HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář, 2000, 172 s., ev. č. 8447. S. XVI.

Pardubicích, vedoucím zdravotního odboru rady KNV byl
MUDr. Jaroslav Pick³⁹¹

1.9.1958 - 1960

Krajský ústav národního zdraví v Pardubicích

1960 - 1967

Východočeský Krajský národní výbor v Hradci Králové.

Přehled ředitelů ústavu:

1920 - 1938

MUDr. Jan Janeček

1939 - 1940

MUDr. František Malý

1942 - 1945

MUDr. Vladimír Pospíšil

květen 1945

MUDr. Vladimír Vojtek

1945 - 1948

MUDr. Vladimír Pospíšil

listopad 1948 - leden 1950

bez ředitele, zástupci MUDr. B. Kadlec a MUDr. O.
Neradová

1950 - 1961

MUDr. Stanislav Pohl

1961 - 1979

MUDr. Zdeněk Mátl

Přehled změn názvů léčebny:

1928 - 1950

Zemský ústav pro tuberkulosní děti na Košumberku

1950 - 31. 12. 1962

Gottwaldova státní léčebna pro děti na Košumberku

Gottwaldova státní léčebna pro děti v Košumberku

Gottwaldova dětská léčebna tuberkulosy v Luži–Košumberku

Gottwaldova léčebna dětské tuberkulosy v Luži

1.1.1963 - 31.12.1966

Gottwaldova dětská léčebna v Luži

Vývoj počtu lůžek:

1946 - 1950

735 lůžek (děti)

1950 - 1951

790 lůžek (děti)

1951 - 1954

815 lůžek (děti)

1955 - 1956

880 lůžek (děti)

1957

905 lůžek (děti)

1958-1960

905 lůžek (děti + dospělý)

---

391 SOA Zámorsk, HDL, inv. č 535, kart. č 12, *Vymezení léčebny v rámci zdravotnického systému, vnitřní uspořádání ústavu 1957-1997.*

6. ZÁVĚR

Záměrem mé diplomové práce bylo nastínit chod léčebného tuberkulózního ústavu v Luži v období let 1901 – 1961. Ačkoli jsem se zabývala poměrně dlouhým časovým obdobím, u kterého jsem předpokládala množství archiválií, ukázalo se, že prameny pro prvních 50 let existence ústavu jsou spíše torzovité a pro období let 1938 – 1949 téměř chybí. V takovém to okamžiku se při vyplňování bílých míst v dějinách léčebny ukázaly jako neocenitelný zdroj informací *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka z let 1910-1950*, uložené ve fondu Hamzovy léčebny. Tato strojopisná práce je dosti obsáhlá a retrospektivně nás informuje i o počátcích léčebny. Ačkoli nevíme, kdy své Paměti V. Svatek sepsal, podle jeho hodnocení různých období můžeme usoudit, že celé jeho dílo vzniklo v 50. letech. Je s podivem, jak je jeho práce detailní a přesná. Téměř většinu uvedených informací jsem mohla ověřit z jiných zdrojů a až na malé nepřesnosti, lze jeho práci považovat za hodnověrnou.

Ve své práci jsem se pokusila podat komplexní obraz Hamzovy dětské léčebny, nejen jako zařízení pro léčbu tuberkulózního onemocnění, ale také místu vzdělání a osvěty. Připomenula jsem zde také výraznou a dodnes nedoceněnou osobu Prof. MUDr. Františka Hamzy, který byl zakladatelem lužského ústavu a vnukl mu zásady poplatné i dnešní době. Současná léčebna se sice již nezabývá léčbou tuberkulózy a jejími pacienty jsou i dospělí lidé, ale i tak se snaží kráčet ve šlépějích svého zakladatele.

To, že si MUDr. František Hamza zvolil městečko Luži pro realizování svého plánu otevřít soukromé sanatorium pro léčbu tuberkulózou postižených dětí, nebyla náhoda. Obdivoval zdejší čistý ráz krajiny a průmyslem nedotčené městečko, které se mu zdálo jako ideální místo pro léčbu tuberkulózního onemocnění. Co však podle mého názoru náhoda byla, že se právě on, ještě jako student medicíny, seznámil s Karlem Adámkem, přísedícím Zemského výboru a členem Panské sněmovny Říšské rady, který ovlivnil jeho další působení. Byl to právě Karel Adámek, který přivedl mladého medika na místo obvodního lékaře do Luže a od tohoto okamžiku se začala psát historie jeho působení v tomto kraji.

Pokud pro zakladatelské období let 1901-1908 nenahlédneme do Paměti V. Svatka a do práce MUDr. F. Hamzy *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích* z roku 1923, jsou jedinými prameny pro toto období dokument o zřízení dvou tříd v léčebně a práce *MUD^{ra} Františka Hamzy*

Sanatorium pro skrofulosní. Léčebný ústav chorob dětských v Luži, pocházející pravděpodobně z roku 1907. Syntézou těchto pramenů jsem se snažila alespoň částečně postihnout vývoj léčebny v tomto období.

Z výše uvedených pramenů vyplývá, že ústav v Luži byl založen jako soukromé sanatorium pro léčbu skrofulózy, které kladlo velký důraz na potírání sociálních rozdílů mezi pacienty a vytváření klidového rodinného prostředí, určeného pro všechny vrstvy obyvatel. Již v tomto ohledu byl ústav první svého druhu v Evropě, neboť ostatní evropské ústavy byly určeny jen pro ty nejbohatší. Co se týká jeho léčebných úspěchů, nenechal se zahanbit a již brzy vykazoval úspěchy srovnatelné s nejslavnějšími evropskými ústavami. Jeho činnost byla oceněna četnými odborníky, úřady i nejpopovolanějšími organizacemi, ačkoli prosazení otevření ústavu zpočátku nebylo jednoduché a mnoho obyvatel Luže se obávalo možné nákazy. Na druhou stranu léčebný ústav zemědělské městečko ekonomicky obohatil, poskytl lidem práci a místním i okolním dodavatelům odbytiště zboží.

Již v tomto období můžeme hovořit o nesmírné budovatelské aktivitě, kterou rozšiřující se ústav procházel. Největší stavební ruch ho ale ještě čekal. První budova sanatoria byla budována v katastru obce Luže, ale již o 6 let později byly zakoupeny rozlehlé pozemky sousední obce Košumberk, na nichž byly položeny základy budoucí léčebny. Postupně se tak původní ústav začal přesouvat do míst, kde se nachází i dnes.

Financování chodu ústavu mělo probíhat z částek hrazených nemocnými, z veřejné a soukromé dobročinnosti a za přispění Zemského výboru království Českého a Chudinského ústavu královského hlavního města Prahy. Tato myšlenka však brzy pokulhávala za realitou a na financování a chod ústavu si musel F. Hamza vzít úvěr od Občanské záložny v Luži a údajně byl zadlužen i u soukromých osob. Je zřejmé, že jako soukromý majitel na chod ústavu, který již v roce 1908 poskytl léčbu 417 pacientům, nemohl stačit, a tak bylo zahájeno jednání o odprodeji ústavu do rukou země.

Prodej ústavu se stal důležitým momentem v jeho historii. Za jakých podmínek vše probíhalo, nás informuje smlouva, tedy spíše opis protokolu z 9. 12. 1908. Ačkoli se jedná o pouhý opis, ukázalo se, že je to pravděpodobně jediný doklad o prodeji ústavu Zemskému výboru, neboť originál nebyl ve fondu Zemského výboru Praha v Národním archívu nalezen. Prodejem tak začíná dlouhé období, kdy o životě léčebny rozhoduje nadřízený správní orgán, ať v dobrém či špatném slova smyslu. Jedno je však jisté, až

do vzniku samostatného Československa stavební ruch v areálu léčebny do jisté míry stagnuje a s přicházející první světovou válkou musí ústav řešit obtíže s ní spojené. V tomto období tak sehrálo svou nejdůležitější roli ústavní hospodářství, které díky úsilí v soběstačnosti základních potravin dokázalo udržet chod léčebny i v této těžké době.

Válka skončila a vznik nového státu znamenal obrovskou vlnu nadšení, která se projevila ve všech sférách lidské činnosti. Zejména léčebna procházela svým největším stavebním rozvojem a v průběhu dvacátých let byly postaveny téměř všechny pavilony dnešní léčebny. Kromě nich zahájila provoz pobočka ústavu v Chroustovicích, čímž se rozšířila kapacita ústavu o další lůžka. Sem se díky zisku velkých pozemků přesouvá i hospodářství z Luže. Ve 20. a 30. letech se v léčebně také vystřídalo velké množství lékařů a o praxi v ní mělo zájem obrovské množství stážistů a stipendistů. Byla zahájena dlouholetá tradice různých lékařských i ošetrovatelských kurzů a léčebna začala sloužit i jako výzkumné centrum tuberkulózy. Poprvé se mění i způsob léčby kostní tuberkulózy a celkově vzkvétá vzdělávání a kulturní činnost v ústavu.

Ačkoli se léčebna vzdělávání dětí významně věnovala již od svého založení, ve třicátých letech, kdy je jmenován ředitelem školy V. Svatek, se formuje její podoba a Svatek naplňuje odkaz MUDr. F. Hamzy. Děti jsou vyučovány podle svých individuálních potřeb s důrazem na zdravotní stav, jsou připravovány na budoucí povolání a učí se svým budoucím řemeslům.

Takto téměř idylický chod ústavu přerušil vznik protektorátu a 2. světová válka. Jak již bylo na začátku řečeno, prameny k tomuto období téměř chybí. V archivu léčebny se nachází pouze nařízení o používání pozdravu zdvižením ruky z roku 1942 a osobní spis F. Kolkové, který obsahuje doklad o ověřování árijského původu zaměstnanců ústavu. I přes tyto nedostatky jsem se snažila zachytit nejdůležitější momenty této doby.

Léčebna v tomto období zaznamenala řadu personálních změn související s nařízenými německých okupačních úřadů a nevyhnula se ani kolaborace ze strany některých zaměstnanců. Naštěstí se zde ale velké projevy nacismu neobjevily a díky německé lékařce, skryté protinacistce si ústav udržoval zdání loajality.

Co se v tomto období jeví výrazné, byl příchod několika členů zrušené československé armády nejen do léčebny, ale i do funkcí úřadu města Luže. Zajímavostí je jistě skutečnost, že na post ředitele léčebny měl nastoupit generál K. Kuttelwascher a s ním do léčebny přišli i další letci. O jejich působení zde svědčí fakt, že byly ve fondu

léčebny nalezeny plány letiště ve Skutči. To, že má skutečské letiště vazby na léčebnu, není náhoda. Ještě před válkou, když byly podepsány česko - francouzské smlouvy o vzájemné spolupráci vojenského letectva, byla v jejich rámci zřízena tzv. letecká báze, což byla soustava sedmi letišť na našem území, mezi něž mimo jiné patřilo i pro tento účel vznikající letiště ve Skutči. Při započetí výstavby letiště se začalo i se stavbou pavilonu G v Luži, který měl částečně sloužit k odpočinku letců letecké báze. Okupace Německou říší vše změnila a pavilon G byl poté dostavěn pod vedením německých okupačních úřadů a otevřen v roce 1942.

Co je v tomto období nejasné je zásobování ústavu, neboť pobočka v Chroustovicích byla zrušena a o tom, zda se i nadále potraviny dovážely z chroustovického statku, můžeme jen spekulovat.

Posledními výraznými mezníky v životě léčebny jsou změny související s únorem 1948 a poté reprofilizace, která ukončila šedesátiletý provoz tuberkulózního sanatoria. Nástup komunistické strany ovlivnil celý chod ústavu a nejvýrazněji se nový režim projevoval v personálním obsazení léčebny. Vládu nad léčebnou převzala závodní rada a ta z vůle strany začala s personálními čistkami.

Celá 50. léta však můžeme kladně hodnotit ve smyslu úspěchů v protituberkulózním boji. Léčebna byla největším ústavem tohoto druhu v celé Československé republice, a tak přijímala pacienty z celého území státu i ze zahraničí. Navázala na předválečnou tradici lékařských kurzů, podstatným způsobem rozšířila osvětovou činnost a zaměstnanci mimo své závazky v léčebně pracovali i v terénu. Začala léčit všechny formy tuberkulózního onemocnění, dosáhla výrazného úspěchu v léčbě meningitidy a nově začala poskytovat i odborné konziliární služby.

První velké poklesy výskytu nemoci léčebna zaznamenala již v druhé polovině 50. let. Postupně byly rušeny ostatní ústavy zabývající se tbc a léčebna v Luži přebírala jejich pacienty k doléčení. Následně se z ryze dětské léčebny začala stávat i léčebna pro dospělé. Jako jedna z mála léčeben v republice začala přijímat nejdříve dospělé ženy do věku 40 let, a poté i muže. Přijímání těchto pacientů se projevilo ve vnitřní reorganizaci léčebny se snahou dosáhnout 100% využitelnosti lůžek. K úspěchům léčby také začalo značně přispívat používání antibiotik a celkový výskyt onemocnění byl postupně eliminován hromadnými vakcínacemi obyvatelstva.

V tomto okamžiku již musely nadřízené orgány léčebny začít uvažovat o změně

zaměření léčebny. Definitivní rozhodnutí o reprofilizaci přišlo v roce 1961 a poté byl vypracován i rámcový plán o využití jednotlivých pavilonů k novým účelům. K reprofilizaci nedošlo na ráz, jako tomu bylo v případě většiny ostatních ústavů, ale přeměna probíhala etapovitě a za chodu ústavu. Ačkoli byl rok 1963 prohlášen za první souvislý rok v přebudování léčebny, i nadále zde byla umístěna oddělení pro léčbu kostní tuberkulózy, jejichž pacienti vyžadovali dlouholetou léčbu. Nová léčebna se stala zdravotním zařízením pro léčbu pohybových poruch u dětí se zaměřením na rehabilitaci.

Ve svém šedesátiletém působení léčebna dokázala mnoho a dovolím si říci, že právě díky jejímu úsilí a činnosti jejího zakladatele Prof. MUDr. Františka Hamzy, má významnou zásluhu za vyřešení problému celospolečensky nejobávanější choroby tohoto období a rozhodně ji nemůžeme kvůli její široké působnosti a významu zařazovat pouze do oblasti regionálních dějin.

7. Seznam pramenů a literatury

Prameny:

- Státní okresní archiv Chrudim, Archiv města Luže, inv. č. 1298, kart. č. 41, *Sanatorium pro tuberkulózu 1905-1942*.
- SOkA Chrudim, Soubor kronik, *Memorabilien Buch des Städtchen Lusche 1836-1962*.
- Státní oblastní archiv v Zámrsku, Hamzova dětská léčebna Luže – Košumberk, inv. č. 1833, kniha č. 875, MUDr. *Františka Hamzy Sanatorium pro skrofulosní. Léčebný ústav chorob dětských v Luži s. d.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1834, kniha č. 876, *Zemského výboru v Čechách Zemský ústav pro skrofulosní děti v Luži s pobočkou v Chroustovicích 1923*.
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 949, kart. č. 43, *Paměti učitele a správce ústavní školy – Václava Svatka 1910-1950*.
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 312, kart. č. 1, *Statut léčebny 1909*.
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 926, kart. č. 43, *Profesor dr. František Hamza, zakladatel první dětské léčebny pro tuberkulózu – 110. výročí jeho narození, Studia pneumologica et phthiseologica cechoslovaca 39, 1979, č. 1, s. 55-58. R. Křivinka*.
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 914, kart. č. 43, *Rodokmen MUDr. F. Hamzy 1977*.
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 904, kart. č. 43, *Vlastní životopis MUDr. F. Hamzy, soupis prací a publikací, studie „Sociální pathologie“ 1920*.
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 903, kart. č. 43, *Jmenování MUDr. F. Hamzy odborným přednostou ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ČSR 1919*.
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 906, kart. č. 43, *Jmenování MUDr. F. Hamzy zdravotním inspektorem v tuberkulózních ústavech v Luži a Cvikově. Instrukce o kompetencích zdravotního inspektora 1921,1922*.
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 929, kart. 43, *Jak Luže přichází o velké lidi, Lužský zpravodaj 1993*.
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 928, kart. č. 43, *Zapomínaný lékař, PhDr. Hana Kovalčuková, Zdravotnické noviny 1988*.
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 905, kart. č. 43, *Jmenování MUDr. F. Hamzy mimořádným profesorem na katedře sociálního lékařství na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně 1920-1925*.

- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 910, kart. č. 43, *Rezignace MUDr. F. Hamzy na místo inspektora, žádost o rezignaci, vysvětlení, přípis Zemského výboru o pozastavení platu 1923.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 911, kart. č. 43, *Rezignace MUDr. F. Hamzy na místo inspektora – fotokopie dopisů a dokumentů, které zapůjčila p. Malá MUDr. Z. Mátlovi v dubnu 1977. 1922-1923, 1928.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 917, kart. č. 43, *Prof. Dr. František Hamza: „Zdravotní desky bytové (příspěvek k bytové péči)“, Brno 1927.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 919, kart. č. 43, *MUDr. F. Hamza - „Duše lidská“ - rukopis dramatu s. d.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 313, kart. č. 1, *Smlouva o prodeji ústavu zemskému výboru 1909.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 329, kart. č. 1, *Schválení MUDr. F. Hamzy ve funkci ředitele ústavu a přiznání základního platu 1912.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 310, kart. č. 1, *Osobní spis Antonína Marka 1908-1915 (1920).*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 472, kart. č. 6, *Eduard Kriner 1914-1926, 1934.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 449, kart. č. 5, *Stav zaměstnanců, výkazy, systemizace míst, náplň práce (1913, 1914) 1920, 1923, 1924, 1929-1931, 1934, 1935.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 935, kart. č. 43, *Dějiny. Gottwaldova dětská léčebna pohybových poruch v Luži – Košumberku; Hedvika Šedová, MUDr. Z. Mátl (1971) 1974.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 319, kart. č. 1, *Osobní spis Františka Citty 1909, 1915.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 314, kart. č. 1, *Osobní spis Jany Lhotanové 1909.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 309, kart. č. 1, *Kopie povolení c. k. Zemské školní rady na zřízení 2 prozatímních tříd při léčebně (1908), kopie povolení c. k. Zemské školní rady na zřízení samostatné dvoutrídky obecné školy při ústavu (1912).*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 331, kart. č. 1, *Duchovní správa; zřízení místa duchovního správce ústavu a kaple (ve škole), vysvěcení kaple (1912).*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 315, kart. č. 1, *Osobní spis MUDr. Zdenky Čermákové 1909, 1910.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 368, kart. č. 3, *MUDr. Ladislav Šmelcer (1911-1914, 1917)*

- 1919- 1923.
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 341, kart. č. 1, *Organizační záležitosti (1912-1915) 1919-1922, 1924-1928.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 349, kart. č. 2, *Stav zaměstnanců – seznamy pracovníků, systemizace míst 1924 - 1935, 1925, 1927-1931.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 358, kart. č. 2, *MUDr. Josef Honzík 1932.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 483, kart. č. 6, *Seznam vědeckých prací za rok 1928.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 362, kart. č. 3, *MUDr. Pesie Kopperlová 1930-1956.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 356, kart. č. 2, *MUDr. Šeina Fleischmannová 1932-1936.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 354, kart. č. 2, *Vědecká činnost, konference, založení Asociace fthiseologů v ČR (červen 1933); stipendijní místa, praxe, hospitace 1921, 1923, 1925-1933,1935.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 417, kart. č. 4, *Ošetřovatelský kurz (1914) 1926,1927.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 409, kart. č. 4, *Stav zaměstnanců, seznamy pracovníků, systemizace míst, údaje o pavilonech léčebny 1920-1935.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 415, kart. č. 4, *Kvalifikace, náplň práce (1913) 1924, 1931. 1932,1934.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 412, kart. č. 4, *Pracovní doba, dovolená, absence 1928-1930, 1933-1935.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 346, kart. č. 2, *Péče o zaměstnance 1920, 1924-1927, 1929, 1932-1935.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 376, kart. č. 3, *MUDr. Ladislav Dědina 1935.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 436, kart. č. 5, *Zdeňka Vaňorná 1921-1928.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 438, kart. č. 5, *P. Petr Mejsner; duchovní správa z pověření děkanského úřadu v Luži 1929, 1930.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 440, kart. č. 5, *P. Josef Baťa, žádost o místo duchovního správce ústavu 1932, 1933.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 480, kart. č. 6, *MUDr. F. Hamza stanovuje pravidla pro organizaci výuky košíkářství v léčebně 1923.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 448, kart. č. 5, *Františka Kolková, kuchyňská služka 1932-1959.*
- SOA Zámorsk, HDL, nezpracováno, *Sborník z dějin Gottwaldovy léčebny dětské*

- tuberkulosity – Luže, Košumberk 1945-1958.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 936, kart. č. 43, *Zpráva MUDr. V. Vojtko o událostech v Luži v květnu 1945.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 947, kart. č. 43, *Stručně z historie našich škol, Petr Neumeister (ředitel ZŠ a Zvl. Š. při léčebně s. d.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 1706, kniha č. 748, *Zdravotnická ročenka protektorátu Čechy a Morava*, roč. XI, Praha 1939-1940, s. 254, 255.
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 553, kart. č. 14, *Vzdělání zaměstnanců – metodické pokyny, organizování kurzů 1952-1995.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 543, kart. č. 13, *Péče o pacienty, ošetrovatelská péče 1955-1997.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 545, kart. č. 13, *Provoz a správa léčebny, pokyny pro zaměstnance 1950-1997.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 558, kart. č. 15, *Rozbory, zprávy o činnosti, podklady a návrhy, kontroly plnění plánu 1953-1990.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 551, kart. č. 14, *Péče o zaměstnance 1957-1996.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 535, kart. č. 12, *Vymezení léčebny v rámci zdravotnického systému, vnitřní uspořádání ústavu 1957-1997.*
- SOA Zámorsk, HDL, inv. č. 918, kart. č. 43, *Jmenování MUDr. F. Hamzy řádným profesorem na katedře sociálního lékařství na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně 1927, 1929, 1930.*
- TRENEVOVÁ P.: *HAMZOVA DĚTSKÁ LÉČEBNA (1875)1908-1997. Dílčí inventář*, 2000, 172 s., ev. č. 8447.

Tištěné prameny:

- PREININGER, V. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem ku zemím koruny české.* Praha, 1900.

Literatura:

- SVOBODNÝ, P. - HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1.
- HAMZA, F. *Úvahy o sociální péči zdravotní*. Praha, 1921
- LINHARTOVÁ, V. *Skutkem a pravdou milovat lidi: Prof. MUDr. František Hamza (1868-1930)*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7204-572-3.
- MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha, 2001. ISBN 80-7178-473-7.
- PROCHÁZKA, F. *Sociální lékařství*, Praha, 1925.
- NĚMEČEK, J. *O historii Luže a okolí*. Luže, 2006.
- KLUSÁČEK, K – KOVÁŘ, E. - NIEDERLE, L. a spol. *Národopisná výstava československá v Praze 1895*. Praha, 1895.
- HAMZA, F. *Šimon kouzelník: Román kněze buditele*. 8. vydání. Havlíčkův Brod, 1955.
- HAMZA, F. *Želivské romance: cestopis duší lidu neznámé země*. Havlíčkův Brod, 1957.
- HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku po současnost*. Praha, 2005. ISBN 80-7106-709-1.
- TRENEVOVÁ, P. *Hamzova dětská léčebna: Úvod k dějinám původce fondu*. SOA Zámorsk, 2000.
- ŘÍHA, J. *Zdravotnická ročenky Československá*. Praha, 1938.
- BORSKÁ, I. *Kdo byl Hamza?* Praha, 1992. ISBN 80-900262-8-1.
- SVATEK, V. *Zemský ústav pro tuberkulosní děti na Košumberku*. In *Vysokomýtsko: Vlastivědné čtení o okrese vysokomýtském a skutečském*. Vysoké Mýto, 1931.
- ŠTOREK, M. *Proč Hamza, proč Luže*. Přednáška u příležitosti 110. let Hamzovy odborné léčebny v Luži - Košumberku. Luže: Hamzova léčebna, 5. 5. 2011.
- Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. I. díl. Praha, 1998. ISBN 80-7185-159-0.
- Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. XV. díl. Praha, 1999. ISBN 80-7185-226-0.

Internetové zdroje:

- ROJKA, J. *Historie havlíčkobrodského gymnázia*. Gymnázium Havlíčkův Brod, 20. 04. 2010 [cit. 2010-12-10].

- URL: <<http://www.ghb.cz/view.php?cisloclanku=2010040007>>.
- KUTTELWASCHER, J. *Brigádní generál – Letec RAF Karel Kuttelwascher*, 04. 11. 2008 [cit. 2011-05-10].
- URL: <<http://www.kuttelwascher.cz/rs/view.php?cisloclanku=2008110401>>.
- NĚMEČEK, J. *Svědectví z historie Luže*. Lužský zpravodaj, červen 2005 [cit. 2011-05-10].
- URL: <http://web.iol.cz/luze/zpr_0506.htm#HISTO>.
- FRANKL, M. *Vládní nařízení ze dne 4. července o právním postavení židů ve veřejném životě*. Institut Tereziánské iniciativy, 20. 07. 2001 [cit. 2011-05-10].
- URL: <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/narizeni_19390704>.
- ŠTOREK, M. *Letiště a aeroklub ve Skutči v období 30. - 50. let 20. století*, Sdružení přátel pardubického kraje, 20. 10. 2010 [cit. 2011-06-05].
- URL: <<http://www.kraj.iipardubice.cz/arch/1287560559-letiste-a-aeroklub-ve-skutci-v-obdobi-30-50-let-20-stoleti.php>>.
- MUDr. *František Hamza a vznik arboreta*. Hamzův park a arboretum Luže – Košumberk, 2011 [2011-1-12].
- URL: <<http://www.arboretum.estranky.cz/clanky/Historie.html>>.
- Významné osobnosti*. Hamzova léčebna Luže - Košumberk, 2006 [cit. 2011-06-10].
- URL: <<http://download.hamzova-lecebna.cz/index.html>>.
- Wikipedie: The Free Encyclopedia: *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*, 11. 4. 2011 [cit. 2011-06-02].
- URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Relief_and_Rehabilitation_Administration>.
- ABZ slovník cizích slov: *Prosektura*, 2005-2006 [cit. 2011-06-02].
- URL: <<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/prosektura>>.
- Ministerstvo vnitra České republiky: sbírka zákonů, *Zákon 36/1960 Sb. o územním členění státu*, 2008 [cit. 2011-06-05].
- URL: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1960/sb15-60.pdf>>.
- Ministerstvo vnitra České republiky: sbírka zákonů, *Zákon 49/1947 Sb. o poradenské zdravotní péči*, 2008 [cit. 2011-06-05].
- URL: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1947/sb25-47.pdf>>.

8. Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Počet pacientů a úspěšnost léčby	23
Tabulka č. 2: Uspořádání léčebny k 1. 10. 1926	59
Tabulka č. 3: Uspořádání léčebny v roce 1955	89

9. Seznam příloh

1. Fotografie *MUDr. František Hamza*, Hamzova léčebna, 2005 [cit. 2011-06-19].
URL: < <http://www.hamzova-lecebna.cz/cz/p/historie-lecebny>>.
2. Fotografie *MUDr. Hamza s chotí*, Hamzova léčebna, 2005 [cit. 2011-06-19].
URL: < <http://www.hamzova-lecebna.cz/cz/p/historie-lecebny>>.
3. Fotografie *Manželé Hamzovi*
URL: < <http://www.hamzova-lecebna.cz/cz/p/fotogalerie>>.
4. Fotografie *MUDr. Hamza ve své pracovně*, Hamzova léčebna, 2005 [cit. 2011-06-19].
URL: < <http://www.hamzova-lecebna.cz/cz/p/historie-lecebny>>.
5. Fotografie *Maydlův dřevěný pavilon*
URL: < <http://www.hamzova-lecebna.cz/cz/p/fotogalerie>>.
6. Fotografie *Pohled na lužské sanatorium*
URL: < <http://www.hamzova-lecebna.cz/cz/p/fotogalerie>>.
7. Fotografie *Výuka v lesní škole*
URL: < <http://www.hamzova-lecebna.cz/cz/p/fotogalerie>>.
8. Fotografie *Dívky v typickém ústavním obleku, tzv. empíru*
URL: < <http://www.hamzova-lecebna.cz/cz/p/fotogalerie>>.
9. Fotografie *Výuka v košíkářské dílně*
URL: < <http://www.hamzova-lecebna.cz/cz/p/fotogalerie>>.
10. Fotografie *Pohled na vstup ústavu*
URL: < <http://www.hamzova-lecebna.cz/cz/p/fotogalerie>>.
11. Fotografie *Sluneční pavilon*
URL: < <http://www.hamzova-lecebna.cz/cz/p/fotogalerie>>.

1. MUDr. František Hamza

2. MUDr. Hamza s chotí

3. Manželé Hamzovi

4. MUDr. Hamza ve své pracovně

5. Maydlův dřevěný pavilon

6. Pohled na lužské sanatorium

7. Výuka v lesní škole

8. Dívky v typickém ústavním obleku, tzv. empíru

9. Výuka v košíkářské dílně

10. Pohled na vstup ústavu

11. Sluneční pavilon

Resumé

The intention of my thesis was to outline the course tuberculosis treatment Institute in Luže during 1901 - the 1961st. Although I dealt with a relatively long time periods, at which I assumed number of records showed that the sources for the first 50 years of the institute are rather sporadically and for the period 1938 to 1949 almost absent.

In my work I have tried to give a comprehensive picture of children's hospitals Hamza, not only as a device for the treatment of tuberculosis disease, but also a place of education and enlightenment. I also noted the significant and still underrated Prof. person. MUDr. Frantisek Hamza, who was the founder constitution and instilling the principles indebted to him even today.

In the period 1901-1908, we evaluated a stage when it was founded in Luže private sanatorium for treatment tuberculosis, which placed great emphasis on combating social differences between patients and creating a family environment for resting for all layers of the population. Already in this regard, the Institute was the first of its kind in Europe, as other European constitution were intended only for the richest. As for his medical achievements, let the shame, and soon showed a comparable success with the most famous European constitution.

An important moment in the history of the institute became its sale. Then it began a long period of time when the hospital managed by superior administrative authority. Initially the administration was reflected negatively by the fact that a building activity within the hospital stagnated to some extent until the establishment of the independent state Czechoslovakia. During the First World War, however, it played a key role in institutional management, which thanks to the efforts of self-sufficiency in basic foodstuffs was able to keep the hospital running, even in this difficult time.

After the First World War an unusual flowering began and 20th constitutional summers are marked by the largest building development. Almost all of today's hospital halls were built. In addition a branch institute in Chroustovice was launched. For the first time the treatment of bone tuberculosis changed and an education and cultural activities in the institution were booming generally.

The operation of the Institute for the Protectorate can not be evaluated as much as the previous period because almost no sources were preserved. What is known that the last one building was built for medical purposes G Pavilion and the teacher's memory

Svatek V., Department reportedly did not suffer the shortcomings and the occupying German authorities did not interfere with its operation.

The last significant milestones in the life of hospitals are associated with changes in February 1948 and after reprofiling, which ended sixty years of operation tuberculosis sanatorium. The entire 50th But summer can be positively evaluated in terms of success in antituberculous fight. The hospital was the largest institution of its kind in the whole of the Czechoslovak Republic, and it accepted patients from all over the country and abroad. First Great Falls hospital outbreak recorded in the second half of the 50 years. During this period she began to treat all forms of tuberculosis disease, achieved significant success in the treatment of meningitis and now started to provide consulting and professional services.

Gradually others were disturbed by the Constitution dealing with the tuberculosis sanatorium in Luže and took over the after-treatment to their patients. Subsequently, from a purely pediatric hospital and the hospital started to become an adult. As one of the few hospitals in the country first started taking adult women under the age of 40 years, and then the men. With the gradual retreat of the disease began to think about a direction for hospital. The final decision on reprofiling came in 1961. The reprofiling of the character there, as was the case with most other institutions, But the transformation was to take place in stages and the institute. In his sixty the hospital was able to work a lot and I dare say that thanks to her efforts and activities of its founder Prof. MUDr. Frantisek Hamza, has significant credit for solving the problem of socially most feared disease this year and definitely not because of its wide scope and importance only to the ranking of regional history.